

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1981, LET. XVIII, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

1

IZ VSEBINE

Ciril Ribičič: Ustavna dopolnila o kolektivnem delu

Zdenko Medveš: Vzgojnoizobraževalni programi v usmerjenem izobraževanju

Czesław Mojsiewicz: Poljska – iskanje izhoda iz krize (aktualni intervju)

Janez Stanič: Ronald Reagan – »predsednik sprememb«?

Zdravko Mlinar: Raziskovanje in usmerjanje razvoja občin

Vladimir Miškov: Znanstveno proučevanje komunalnega sistema in komunalne politike

Janez Pečar: Migranti kot storilci in žrtve (kaznivih dejanj)

TEORIJA IN PRAKSA

1981

1

revija za družbena vprašanja, let. XVIII, št. 1, str. 1—148,
Ljubljana, januar 1981, UDK 3, YU ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani;
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Silva Jereb, Maca Jogan, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Vladimir Klemenčič, Vlado Klemenčič, Peter Klinar, Joco Klopčič, Stane Kranjc, Franc Kržan, Boris Majer, Boštjan Markič, Oto Norčič, Ernest Petrič, Franci Polak, Rudi Rizman, Janko Rupnik, Slavko Soršak, Gojko Stanič, Franc Šali, Ivo Tavčar, Franc Tetičkovič, Niko Toš, France Vreg

PRESEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Ciril Baškovič, Adolf Bibič, Ivan Hvala, Maca Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Vlado Klemenčič, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Albin Mahkovec, Tomo Martelanc, Ciril Ribičič

GLAVNI UREDNIK:

Adolf Bibič

ODGOVORNI UREDNIKI:

Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 120 din, za druge *individualne naročnike* 200 din, za *delovne organizacije* 350 din, za tujino 500 din; cena enojne številke v prosti prodaji 30 din in dvojne številke 45 din

ZIRO RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodarska banka Ljubljana (ključ) 3189/5

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. *Maksimalni obseg uvodnih člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo*

TISK:

ČGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

- CIRIL RIBIČIČ: Ustavna dopolnila o kolektivnem delu 3

ČLANKI RAZPRAVE:

- ZDENKO MEDVEŠ: Vzgojnoizobraževalni programi v usmerjenem izobraževanju 11

AKTUALNI INTERVJU:

- CZESLAW MOJSIEWICZ: Poljska – iskanje izhoda iz krize 31

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- JANEZ STANIČ: Ronald Reagan – »predsednik sprememb«? 44
IGOR RAVNIKAR: Nekaj pripomb k bilancam minulega leta 52
FRANC DOLENC: Aktualna kadrovska problematika v združenem delu 58

DRUŽBA IN IZOBRAŽEVANJE:

- ZORAN JELENC: Izobraževanje odraslih in politična kultura 64

DISKUSIJSKA TRIBUNA:

- DIMITRIJ RUPEL: Nova revija, nove pa tudi stare metode 73
DENIS PONIŽ: Vprašanje o novi reviji je vprašanje o pravici do dela 80

DRUŽBA IN ZNANOST:

- ZDRAVKO MLINAR: Raziskovanje in usmerjanje razvoja občin 83
VLADIMIR MITKOV: Znanstveno proučevanje komunalnega sistema in komunalne politika 101

DRUŽBA IN ODKLONSKOST:

- JANEZ PEČAR: Migranti kot storilci in žrtve (kaznivih dejanj) 111

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

- BOGOMIL FERFILA: Komunikologija in splošni ljudski odpor 126

PRIKAZI, RECENZIJE:

- ANDREJ KIRN: Razvojnna logika družbenih sistemov 131
Listamo po tujih revijah 136
Iz domačih revij 142
Bibliografija knjig in člankov 144
Avtorski sinopsisi 147

Priloga: Kazalo letnika 1980

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja
let. XVIII, št. 1, str. 1-148
Ljubljana, januar 1981

CONTENTS

EDITORIAL:

- CIRIL RIBIČIĆ: Constitutional Amendments on Collective Decision-making 3

ARTICLES, DISCUSSIONS:

- ZDENKO MEDVEŠ: Education and Training in the New Educational System 11

THE INTERVIEW OF TO-DAY:

- CZESLAW MOJSIEWICZ: Poland – Searching for a Way out of the Crisis 31

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

- JANEZ STANIČ: Ronald Reagan – “President of Change”? 44
 IGOR RAVNIKAR: Some Notes to the Past Year Balance 52
 FRANC DOLENC: Current Cadre Policy Problems in Associated Labour 58

SOCIETY AND EDUCATION:

- ZORAN JELENC: Adult Education and Political Culture 64

DISCUSSION TRIBUNE:

- DIMITRIJ RUPEL: The New Review: New as well as Old Methods 73
 DENIS PONIŽ: Problems Concerning the New Review Involve the Problem of the Right to Work 80

SOCIETY AND SCIENCE:

- ZDRAVKO MLINAR: Research and the Directing of the Development of Communes 83
 VLADIMIR MITKOV: Scientific Studies on Communal System and Communal Policy 101

SOCIETY AND DEVIATION:

- JANEZ PEČAR: Migrants as Performers and Victims of Crime 111

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

- BOGOMIL FERFIJA: Communicology and Total National Defence 126

NOTES, REVIEWS:

- ANDREJ KIRN: The Developmental Logics of Social Systems 131
 From Foreign Reviews 136
 From Domestic Reviews 142
 Bibliography of Books and Articles 144
 Authors' Synopses 147

Appendix: Catalogue for 1980

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

- ЦИРИЛ РИБИЧИЧ: Конституционные дополнения по коллективному принятию решений 3

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

- ЗДЕНКО МЕДВЕШ: Воспитательно-образовательные программы в новой системе образования 11

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

- ЧЕСЛАВ МОИСИЕВИЧ: Польша: изыскание выхода из кризиса (разговор) 31

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

- ЯНЕЗ СТАНИЧ: Роналд Рэган – „председатель изменений“? 44
 ИГОР РАВНИКАР: Несколько примечаний к балансу прошлого года 52
 ФРАНЦ ДОЛЕНЦ: Актуальные проблемы кадров в объединенном труду 58

ОБЩЕСТВО И ОБРАЗОВАНИЕ:

- ЗОРАН ЙЕЛЕНЦ: Образование взрослых и политическая культура 64

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА:

- ДИМИТРИЙ РУПЕЛ: Новый журнал, новые, но и старые методы 73
 ДЕНИС ПОНИЖ: Проблема нового журнала представляет собой вопрос права на труд 80

ОБЩЕСТВО И НАУКА:

- ЗДРАВКО МЛИНАР: Исследование и направление развития общ.н 83
 ВЛАДИМИР МИТКОВ: Научное исследование коммунальной системы и коммунальной политики 101

ОБЩЕСТВО И ДЕВИАЦИЯ:

- ЯНЕЗ ПЕЧАР: Мигранты как преступники и жертвы преступлений 111

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

- БОГОМИЛ ФЕРФИЈА: Коммуникология и всеобщая народная оборона 126

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

- АНДРЕЙ КИРН: Эволюционная логика общественных систем 131
 По страницам иностранных журналов 136
 По страницам отечественных журналов 142
 Библиография книг и статей 144
 Авторские синопсисы 147

КАТАЛОГ XVII. года издания

CIRIL RIBIČIČ

Ustavna dopolnila o kolektivnem delu

Nekatere temeljne značilnosti ustavne in Kardeljeve koncepcije političnega sistema socialističnega samoupravljanja so: zaupanje v moč in sposobnost širokih delovnih množic; prehajanje oblasti v imenu delavskega razreda v oblast delavskega razreda in vseh delovnih ljudi; utrjevanje samoupravnega družbenoekonomskega položaja delavca in delovnega človeka v temeljnih družbenih celicah; razvijanje delegatskega načina oblikovanja in sprejemanja odločitev v najpomembnejših samoupravnih in najvišjih oblastnih organih ter neoblastni položaj in aktivna ustvarjalna vloga organiziranih socialističnih sil kot notranje gibalne sile celotnega političnega sistema. Nobenega dvoma ni, da ima načelo kolektivnega dela v takšnem političnem sistemu pomembno vlogo.

Na najbolj splošen način je možno opredeliti pomen načela kolektivnega dela z ugotovitvijo, da je socialistična revolucija kolektivno dejanje, akt samoosvobajanja delavskega razreda, povezanega z drugimi naprednimi družbenimi silami. V zvezi s tem velja omeniti Titove besede na XI. kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, po katerih je prav kolektivno delo omogočalo, da smo »zmerom odkrivali najboljše rešitve in nenehno odpirali nove vidike v razvoju naše revolucije.«

Kolektivno delo je navzoče v načelnih ustavnih določbah ter v številnih izvedbenih normah. Posebnega pomena je po ustavi načelo kolektivnega dela v delovanju zborov delavcev v TOZD ter zborov delovnih ljudi in občanov v krajevnih skupnostih, v delovanju delavskih svetov TOZD in skupščin krajevnih skupnosti, v delovanju delegatskih skupščin na vseh ravneh. V vseh teh telesih je kolektivno delo postalo povsem naravna in nepogrešljiva sestavina njihovega delovanja, tako da je samoupravljavcem in delegatom povsem jasno, da je prilaščanje samoupravnih in političnih odločitev v nasprotju s koncepcijo političnega sistema socialističnega samoupravljanja in tudi protiustavno – pa naj gre pri tem za poskuse posameznikov ali ozke skupine nosilcev samoupravnih ali javnih funkcij.

Kolektivno delo je pomembno načelo ne le za delovanje delegatsko sestavljenih samoupravnih organov in skupščin, marveč tudi za delovanje

njim odgovornih kolektivnih organov. Uresničevanje kolektivnega dela v teh organih je nedvomno pomemben branik proti uzurpaciji oblasti, koncentraciji odločanja v rokah posameznikov ali ozkih skupin, proti leaderskim težnjam itd. Predvsem pa načelo kolektivnega dela prepoveduje, da bi si ti organi prisvajali pravice samoupravnega in oblastnega odločanja, ki je poverjeno delovnim ljudem in njihovim delegatom.

Politični sistem socialističnega samoupravljanja temelji na človeku, ki si prizadeva skupaj s sodelavci in sokrajani uresničiti svoje interese in potrebe. Zato kolektivno delo ne izključuje aktivne in ustvarjalne vloge posameznika. Prav tako načelo kolektivne odgovornosti ne sme in ne more izključiti osebne odgovornosti nosilcev samoupravnih, javnih in drugih družbenih funkcij, ki je bila in ostaja jasno opredeljena v ustavi.

Titova pobuda je opozorila na to, da je načelo kolektivnega dela marsikje zapostavljeno in premalo razvito v praksi, kar velja zlasti za vodilne organe družbenopolitičnih organizacij in družbenopolitičnih skupnosti. Opozorila je na pomen demokratizacije odnosov v teh organih, kar naj utrdi položaj delovnih ljudi v njihovih temeljnih samoupravnih skupnostih ter okrepi njihov vpliv in nadzor nad delom organov samoupravljanja in oblasti. Široka družbenopolitična akcija uresničevanja kolektivnega dela in odgovornosti je že dala pomembne rezultate, posebno tam in takrat, ko so se prizadevanja za doslednejše uresničevanje kolektivnega dela in odgovornosti neposredno povezovala s prizadevanji za dosledno uveljavljanje vseh drugih elementov ustavne zamisli političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

Napačno razumevanje kolektivnega dela

J. B. Tito je v svoji pobudi opozoril, da delegatski sistem in nadaljnji razvoj socialistične samoupravne demokracije terjata, da v vseh samoupravnih in družavnih organih, v delegatskih skupščinah, forumih in organih družbenopolitičnih organizacij popolnoma uveljavimo in spodbujamo kolektivno delo. Pri tem se je J. B. Tito posebej skliceval na pozitivne izkušnje uresničevanja kolektivnega dela in izpopolnjevanja metod in oblik dela predsedstva SFRJ in predsedstva CK ZKJ ter na pomen volitev podpredsednika oz. predsedujočega v teh organih za krajšo, enoletno mandatno dobo.

Titova pobuda pa je sprožila tudi vrsto napačnih tolmačenj, lažnih dilem, nerazumevanj in poenostavljanj. Naj omenimo samo nekatere od teh, ki so pomembneje zapletale oz. zavlačevale pripravo in sprejem osnutka ustavnih dopolnil. Njihov skupni temelj je bilo predvsem prepričanje, da se Tito ni zavzel za najdoslednejše uresničevanje vseh vidikov kolektivnega dela, ki naj pripomore k demokratizaciji družbenopolitičnih odnosov sploh, temveč za prenašanje konkretne organizacijske izpeljave

kolektivnega dela – kot je bilo uveljavljeno v predsedstvu SFRJ – v vse druge organe in organizacije in na vse druge ravni.

Kolektivno delo in odgovornost, kot sta uveljavljeni v predsedstvu SFRJ, nista posledici težnje po oblikovanju čim doslednejšega abstraktnega položaja, ki ga ima predsedstvo SFRJ po ustavi. Konkretna organizacijska izpeljava kolektivnega dela in odgovornosti (majhne razlike med pravicami in dolžnostmi predsednika, podpredsednika in članov; enoletna mandatna doba predsednika in podpredsednika; poudarjena odgovornost vsakega člana za delovanje in odločanje predsedstva; določitev vrstnega reda opravljanja predsedniške in podpredsedniške funkcije; prepoved zaporedne ponovne izvolitve predsednika in podpredsednika je posledica zamisli, naj bo ta organ samostojen in vpliven organ republik in pokrajin v federaciji, ki ima ob prenehanju institucije predsednika republike posebno zgodovinsko vlogo in posebno odgovornost v izrednih razmerah. Na drugi strani pa je takšna ureditev logičen izraz dejstva, da je to organ, katerega člani so izvoljeni v republiških in pokrajinskih skupščinah (katerim so tudi osebno odgovorni za svoje delo), in v katerem je potrebno najdoslednje uresničevati enakopravno zastopnost republik in avtonomnih pokrajin.

Namesto načela kolektivnega dela so nosilci omenjenega prepričanja proglašali za univerzalno konkretno organizacijsko izpeljavo kolektivnega dela v predsedstvu SFRJ. Samo korak naprej v tej smeri so poenostavitve, ki vidijo v enoletni mandatni dobi, v absolutni prepovedi ponovne izvolitve in reduciranju funkcije predsednika na predsedujočega – jedro Titove pobude.

Tudi danes se še pojavljajo ostanki takšnih gledanj. Tako npr. razglašajo za bolj dosledne tiste rešitve v osnutkih amandmajev k republiškim in pokrajinskim ustavam, ki manj odstopajo od navedenega vzorca, za manj doslednje in manj načelne pa druge rešitve, ki se od tega vzorca vidneje oddaljujejo. Prav tako se nekateri še vedno zavzemajo za čim hitrejšo uveljavitev formalnih organizacijskih sprememb, četudi niso izvedene potrebne kadrovske priprave ali celo ni predvidenih kakršnihkoli kadrovskih sprememb v sestavi kolektivnih organov in nosilcev predsedniških funkcij v njih. Končno se izražajo ostanki takšnih poenostavljenih gledanj v težnji, da je treba enake organizacijske rešitve enotno in zavezujoče določiti v ustavi SFRJ za vse družbenopolitične skupnosti – od federacije do občin.

Omeniti velja tudi poskuse, da bi na podlagi omenjenih poenostavitev, ki povzdigujejo enoletno mandatno dobo v temeljno načelo političnega sistema, ustvarili vtis, da gre pri vseh, ki se s takimi poenostavitvami ne strinjajo ali izražajo dvom v univerzalnost takšne rešitve, za odpore proti bistvu Titove pobude, za idejni odklon, za obrambo ostankov buržoazne ureditve ali za trmasto konservativno vztrajanje pri obstoječih ustavnih rešitvah.

Odlike osnutka amandmajev k ustavi SFRJ

Katere so tiste temeljne značilnosti osnutka amandmajev k ustavi SFRJ, zaradi katerih mu velja dati v javni razpravi vso podporo?

Prva značilnost je v tem, da je bil v vsebinskem smislu in glede obsega sprememb upoštevan restriktiven pristop. Tako je osnutek ustavnih dopolnil izraz prepričanja, da koncepcije političnega sistema socialističnega samoupravljanja, kot je zapisana v ustavi ter utemeljena v Kardeljevi študiji in sklepih kongresov Zveze komunistov, ni potrebno spreminjati, pač pa jo je treba dosledneje uresničevati v družbeni praksi. Ustavne spremembe se zato lahko omejijo na odpravo neposrednih ovir za doslednejše uresničevanje kolektivnega dela ter na izostritev nekaj splošnejših ustavnih določb, da bi na ta način tudi ustavno-pravno podprli družbenopolitična prizadevanja pri uresničevanju kolektivnega dela in odgovornosti.

Druga značilnost je v tem, da osnutek dopolnil z nekaj relativno kratkimi splošnejšimi dopolnitvami ustave onemogoča napačna, predvsem pa preozka tolmačenja Titove pobude in kolektivnega dela. Iz osnutka dopolnil jasno izhaja, da kolektivno delo ni samo sebi namen niti ga ni mogoče omejevati na spreminjanje »notranjih«
odnosov v kolektivnih organih. Cilji doslednejšega uresničevanja kolektivnega dela so: utrjevanje samoupravnega položaja delovnih ljudi v njihovih samoupravnih skupnostih, ustvarjanje ugodnejših pogojev za uresničevanje pravic, obveznosti in odgovornosti delovnih ljudi, doslednejše uresničevanje družbenega nadzorstva nad delom kolektivnih organov samoupravljanja in oblasti, uresničevanje interesov delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v odnosih socialističnega samoupravljanja, zlasti pa v delegatskem sistemu itd.

Sestavni del tega in v funkciji takšnih prizadevanj sta uveljavljanje enakopravnosti članov kolektivnih organov oblasti in samoupravljanja ter jasna opredelitev odgovornosti članov ter organov za lastno delo in delo organa kot celote. S tem osnutek ustavnih dopolnil poudarja načelne vidike uresničevanja kolektivnega dela in odgovornosti ter tako daje ustrezen pomen določbam o trajanju mandatne dobe in omejitvi ponovne izvolitve.

Tretja značilnost osnutka dopolnil je v tem, da se glede določb o trajanju mandatne dobe in zoževanju možnosti za ponovno izvolitev nosilcev javnih funkcij omeji na nekaj temeljnih načel, podrobno pa ureja ta vprašanja le za nosilce funkcij v federaciji. Takšna rešitev izhaja iz ustavnega položaja in funkcije republik in avtonomnih pokrajin in je povsem v skladu z določbami I. razdelka temeljnih načel ustave SFRJ. V tem razdelku je namreč določeno, da narodi Jugoslavije v SFRJ v interesu vsakega naroda in narodnosti posebej in vseh skupaj uresničujejo in zagotavljajo enotne temelje političnega sistema, s katerimi se zagotavljajo skupni interesi delavskega razreda ter enakopravnost narodov in naro-

dnosti. Konkretno določanje mandatne dobe v ustavi SFRJ, ki bi bilo obvezno za vse družbenopolitične skupnosti, bi bilo torej kršenje navedene ustavne omejitve ali pa neupravičeno povzdigovanje izvedbenih organizacijskih rešitev med pomembna ustavna načela.

Četrta značilnost osnutka dopolnil je ta, da uvaja diferenciran pristop k uresničevanju kolektivnega dela in odgovornosti v posameznih kolektivnih organih federacije. To pomeni, da se loteva uresničevanja kolektivnega dela in odgovornosti delno različno, in sicer v skladu z ustavnim položajem in funkcijami posameznega organa. S tem je bilo zavrnjeno linearno uveljavljanje enakega vzorca za uresničevanje kolektivnega dela in odgovornosti v vseh organih, ne glede na njihov ustavni položaj in funkcije. Taka težnja se je v dosedanjih razpravah med drugim kazala v predlogih, ki so se zavzemali za oblikovanje predsedstva skupščine SFRJ in za izločitev predstojnikov upravnih organov iz sestava zveznega izvršnega sveta, da bi lahko v teh organih kar najbolj dosledno uveljavili kolektivno delo in odgovornost. Prednost predlaganih rešitev je v tem, da spodbujajo doslednejše uresničevanje kolektivnega dela in odgovornosti, hkrati pa ne ogrožajo uspešnega uresničevanja ustavne koncepcije posameznega organa federacije ali pomembnejše spreminjajo njihovih medsebojnih razmerij.

Peta značilnost osnutka dopolnil je, da ne posegajo bistveno v ustavno koncepcijo zveznega izvršnega sveta. Medtem ko bodo predlagane spremembe (strožja omejitve ponovne izvolitve in dolžnost dodatnega poročanja skupščini SFRJ) lahko spodbudile doslednejše uresničevanje ustavne koncepcije zveznega izvršnega sveta, bi občutnejše poseganje v ustavne določbe o zveznem izvršnem svetu lahko pomembno omajalo uveljavljanje tega organa kot enotnega, homogenega in učinkovitega delovnega teama pri uresničevanju politike in izvrševanju aktov skupščine SFRJ. To bi bilo lahko zlasti usodno v zaostrenih gospodarskih razmerah.

Manjši posegi v ustavne določbe o zveznem izvršnem svetu pa seveda ne pomenijo tega, da v praksi delovanja tega organa in izvršilnih organov na drugih ravneh ni potrebno uveljaviti pomembnejših sprememb. Nasprotno: v prihodnje bo potrebno dosledneje uresničevati veljavne ustavne določbe o zveznem izvršnem svetu in odločneje preprečevati težnje, da bi se zvezni izvršni svet spreminjal v organ za medrepubliško usklajevanje stališč, njegovi posamezni člani pa v nosilce interesov in potreb posameznih republik oz. pokrajin. Pomembne pobude za spreminjanje prakse delovanja izvršnih organov pa prinašajo tudi načelne določbe osnutka amandmajev, po katerih morajo biti člani kolektivnih organov enakopravni; osebno morajo odgovarjati za svoje delo in za delo ter odločanje organa kot celote; pri sodelovanju v delu drugih organov morajo delovati po smernicah in stališčih kolektivnega organa; organ pa mora svoje funkcije opravljati tako, da omogoča družbeno nadzorstvo nad njegovim delom.

Šesta značilnost osnutka amandmajev je v tem, da so njegove določbe o mandatni dobi in omejitvi ponovne izvolitve nosilcev predsedniških funkcij v kolektivnih organih federacije lahko temelj za doslednejše uresničevanje kolektivnega dela, za enakomernejšo porazdelitev pravic, dolžnosti in odgovornosti v organih federacije, za hitrejšo menjavanje kadrov in še bolj dosledno uveljavljanje enakopravne zastopanosti republik in pokrajin itd. Pri tem skrajševanje mandatne dobe funkcionarjem v skupščini SFRJ lahko povzroči nekatere težave glede zagotavljanja učinkovitosti in kontinuitete dela skupščine in njenih zborov. Te težave izhajajo iz tega, da imajo zbori skupščine SFRJ veliko število delegatov in je zato v njih težje kot v ožjih kolektivnih organih uveljaviti odgovornost slehernega delegata za delo in odločitve celotnega zbora.

Primerjava razlik med osnutki amandmajev k republiškim in pokrajinskim ustavam

Primerjava osnutkov amandmajev k republiškim in pokrajinskim ustavam pokaže, da so vsi v celoti prevzeli načelne določbe osnutka amandmajev k ustavi SFRJ; da so vse predložene rešitve v okviru oz. v skladu z načelnimi določbami osnutka amandmajev k ustavi SFRJ, ki se nanašajo na mandatno dobo in omejitev ponovne izvolitve; da je v vseh osnutkih posebej poudarjena vloga SZDL pri vodenju kandidacijskega postopka in da nekatere od predlaganih rešitev celo zmanjšujejo dosedanje razlike med republiškimi in pokrajinskimi ustavami (npr. osnutek amandmajev k ustavi SR Hrvatske, ki omogoča zamenljivo sestavo skupščin družbenopolitičnih skupnosti, osnutek amandmajev k ustavi SR Slovenije, ki prenaša izvolitev predsednika predsedstva republike z občinskih na republiško skupščino in tiste določbe osnutkov, ki zadevajo spremembe v pristojnostih zborov republiških oz. pokrajinskih skupščin).

Večje razlike med osnutki amandmajev k republiškim in pokrajinskim ustavam se kažejo v tem, ali določajo konkretno mandatno dobo za funkcionarje občinskih organov ali ne, ali dopuščajo možnost enkratne ponovne izvolitve članov kolektivnih organov po posebnem postopku ali brez tega postopka, ali dopuščajo možnost enkratne ponovne izvolitve za nosilce predsedniških funkcij ali ne, kako urejajo način izvolitve izvršnega sveta in kako opredeljujejo pooblastila in mandatno dobo njegovega predsednika, ali določajo enoletno ali daljšo mandatno dobo predsednika ustavnega sodišča itn. Na prvi pogled gre za številne in dokaj pomembne razlike. Drugačna, bolj realna pa je podoba teh razločkov, če primerjamo načelno usklajenost vseh osnutkov, dosledno spoštovanje enotnih temeljev političnega sistema, ki jih določa osnutek amandmajev k ustavi SFRJ, in pa razlike med obstoječimi ustavami.

Razlike med osnutki ustavnih dopolnil so deloma prav gotovo posledica specifičnosti posameznih republik in avtonomnih pokrajin in iz tega

izvirajočih razlik v ustavni ureditvi. Kljub temu pa imajo te razlike izvor tudi v različnem odnosu do naslednjih vprašanj: do kolikšne mere je potrebno upoštevati ustavni položaj in funkcije posameznega organa pri koncipiranju novih rešitev, ki naj omogočijo doslednejše uresničevanje kolektivnega dela in odgovornosti; v kolikšnem obsegu je možno s politično akcijo in doslednim spoštovanjem načel kadrovske politike v praksi uveljaviti intence Titove pobude, koliko pa jih je treba prisilno uveljaviti z ustavnimi določbami; kakšen pomen imata pri uresničevanju kolektivnega dela in odgovornosti skrajševanje mandatne dobe in omejitev ponovne izvolitve; ali je potrebno z določbami republiške in pokrajinske ustave konkretno določati mandatno dobo in omejitev ponovne izvolitve funkcionarjev občinskih organov, ali pa velja to prepustiti samostojnemu reguliranju v vsaki občini?

Osnutek amandmajev k ustavi SR Slovenije pomeni zelo dosledno spoštovanje restriktivnega pristopa. Omejuje se samo na tista vprašanja, ki so neposredno povezana z uresničevanjem Titove pobude. Vprašanje uveljavitve zamenljive sestave družbenopolitičnih zborov je odloženo za naslednjo fazo ustavnih sprememb. Osnutek amandmajev k ustavi SR Slovenije izhaja iz upoštevanja specifičnega položaja in funkcij vsakega organa republike, zlasti izvršnega sveta, ter iz zaupanja v moč in učinkovitost politične akcije. K temu, da so predlagane spremembe ustave SR Slovenije po vsebini in obsegu tako oske, je prispevala tudi odločitev, da ni treba širiti obsega ustavnih določb o mandatni dobi in omejitvi ponovne izvolitve funkcionarjev republiških organov, niti določb, ki zavezujejo občine.

Nobenega dvoma ni, da so se v dolgotrajnih pripravah ustavnih sprememb na zvezni ravni v dokajšnji meri zblížala stališča glede uresničevanja kolektivnega dela in odgovornosti, s tem pa se je okrepila tudi idejno-politična enotnost pri uresničevanju Titove pobude. Vsekakor je bilo edino prav in v skladu s federativnim značajem naše ustavnosti, da niso bile s preglasovanjem odpravljene še obstoječe razlike v gledanjih. Gre namreč za razlike, ki nikakor ne ogrožajo enotnih temeljev političnega sistema, niti ne ovirajo učinkovitega uresničevanja ustavnih funkcij federacije ter vloge in odgovornosti republik.

To pa ne pomeni, da po nekem določenem času ne bo prišlo do zblíževanja ustavnih rešitev. Takšne primere že poznamo: na podlagi izkušenj v delovanju republiških in pokrajinskih skupščin, ki so imele v času od 1968 do 1974 dokaj različno strukturo, je prišlo v ustavi SFRJ iz leta 1974 do opredelitve enotnih rešitev za vse republike in pokrajine; na podlagi izkušenj uresničevanja sistema zamenljivih delegatov v SR Sloveniji prodira takšna ureditev postopno v ustave, volilno zakonodajo in v prakso drugih republik in avtonomnih pokrajin; skoraj enake določbe, kot jih je doslej poznala le ustava SR Slovenije o vlogi SZDL pri vodenju kandidacijskega postopka za izvolitev izvršnega sveta republiške skupščine, vsebujejo osnutki amandmajev k ustavi SFRJ ter ustavam vseh

republik in avtonomnih pokrajih – četudi nobeden od osnutkov ne določa vključitve predstavnika SZDL v predsedstvo republike oziroma pokrajine, kot je to določeno z ustavo SR Slovenije.

S tega vidika je mogoče ocenjevati obstoječe razlike v osnutku amandmajev tudi kot prednost, saj ponujajo možnost, da bomo čez čas lahko primerjali njihovo praktično vrednost oziroma utemeljenost. Zbliževanje različnih stališč na podlagi praktičnih izkušenj omogoča mnogo bolj načelne razprave in daje realnejšo podlago za odločanje, kot pa so aprioristično zagovarjanje stališč in subjektivistične sodbe o tem, kakšne bodo morebitne posledice take ali drugačne rešitve.

ZDENKO MEDVEŠ

Vzgojnoizobraževalni programi v usmerjenem izobraževanju

Vsakomur, ki se je – četudi površno – spoznaval s šolskimi reformami, je znano, da družbenega in razrednega značaja šole ni mogoče spremeniti le z uvajanjem novih metod, oblik in organizacije dela, torej z notranjimi spremembami vzgojno izobraževalnega procesa, temveč predvsem s spreminjanjem družbenega položaja izobraževalne dejavnosti in smotrov ter vsebine vzgojnoizobraževalnega dela. Takšno stališče je bilo osnova tudi pri pripravi naše sedanje preobrazbe srednjega, višjega in visokega izobraževanja ter izobraževanja odraslih v usmerjeno izobraževanje, in sicer tako pri opredeljevanju izhodišč te preobrazbe v sprejetih dokumentih ZKJ oziroma ZKS kot pri oblikovanju sistemskih rešitev na zakonodajnem področju. To seveda ne pomeni, da bi podcenjevali kvaliteto v izvajanju vzgojno izobraževalnega dela, ali pa da nismo bili kritični do slabosti v organizaciji pedagoškega procesa. Gre predvsem za to, da zgolj s posodabljanjem tega procesa ne bi mogli napredovati pri uresničevanju bistveno novega družbenega cilja, da »urejanje« šole ni več stvar države, kot je bilo v evropski in naši zgodovini od prosvetljenstva naprej, temveč neposredna in neodtujljiva pravica in odgovornost delavcev, delovnih ljudi in občanov, združenih in organiziranih v samoupravnih organizacijah in skupnostih.

Nadaljnega razvoja samoupravljanja na področju izobraževalne dejavnosti pa tudi ni mogoče doseči samo s sistemskimi spremembami v okviru vzgojno izobraževalnega sistema in njegove organizacije, temveč je za to treba uveljaviti nov odnos do šole v vseh drugih področjih dela, bolje povedano, gre za razvijanje neposrednih medsebojnih odnosov med izobraževalno dejavnostjo in drugimi področji dela. V okviru teh odnosov bodo morali delavci izobraževalnih in drugih organizacij združenega dela urejati vsa tista vprašanja, pri katerih se je doslej širši družbeni interes zagotavljal s posredništvom države. Med takimi vprašanji je tudi določanje obsega in vsebine vzgojnoizobraževalnega dela, pogojev za vključitev v izobraževanje, pogojev za napredovanje in dokončanje izobraževanja, pogojev za opravljanje vzgojnoizobraževalnih programov in hkrati tudi

prikazati vlogo in pojmovanje vzgojnoizobraževalnih programov v usmerjenem izobraževanju.

Pričujoči zapis želi razčleniti te odnose v zvezi s pripravo vzgojnoizobraževalnih programov in hkrati tudi prikazati vlogo in pojmovanje vzgojnoizobraževalnih programov v usmerjenem izobraževanju.

I. Vzgojnoizobraževalni programi določajo sistem pridobivanja izobrazbe v usmerjenem izobraževanju

S strokovno pedagoškega vidika lahko trdimo, da se bodo temeljna načela preobrazbe sedanjega šolskega sistema v usmerjeno izobraževanje uveljavila bolj ali manj dosledno in uspešno prav glede na to, kako bodo oblikovani novi vzgojnoizobraževalni programi. Pri tem seveda ne gre samo za to, da bi s temi programi spremenili vsebino vzgojnoizobraževalnega dela, temveč predvsem za to, da bomo prek njih določali tudi poti izobraževanja – torej »sistem izobraževanja« – za različne ravni zahtevnosti dela v posamezni stroki, panogi ali področju dela.

Prav v zvezi s pojmovanjem vzgojnoizobraževalnih programov sta se že na začetku priprav zakon o usmerjenem izobraževanju pred več kot tremi leti oblikovali v strokovnih krogih dve nasprotujoči si skrajnosti, ki sta izhajali iz kritike dosedanjega srednjega šolstva. Na eni strani se je kot edino ustrezen ponujal model, po katerem bi se oblikovale vse srednje šole kot splošno izobraževalne šole (po vzorcu sedanje gimnazije), češ da si človek znanje za delo v stroki lahko pridobi na delu samem. Druga skrajnost pa je ocenjevala, da dosedanje šolstvo ne ustreza potrebam dela, za kar se kot dokaz navajali razmerje med številom poklicev, ki jih v srednjih, višjih in visokih šolah izobražujemo (okoli 1000), in številom poklicev, ki jih potrebuje združeno delo (številke so segale celo do 20.000). Takšni dokazi so dajali jasno predstavo tudi o tem, kako ta del strokovne javnosti razume zahteve po »usklajevanju izobraževanja s potrebami združenega dela«. Slejkoprej je bilo iz tako oblikovanih stališč jasno, da bo s programskega vidika preizkusni kamen v usmerjenem izobraževanju srednje šolstvo in da bo od ustreznosti rešitev v srednjem izobraževanju odvisno, kako dosledno bo mogoče v enoten sistem usmerjenega izobraževanja povezati celotno izobraževanje, ki sledi po srednji šoli, pa naj gre za višje ali visoko izobraževanje, ali pa za stalno izpopolnjevanje in usposabljanje, ki ne vodi do pridobitve nove stopnje izobrazbe, temveč k višji strokovnosti v okviru pridobljene stroke in stalnemu strokovnemu razvoju delavcev.

Navedeni skrajnosti v stališčih dosedanjih razprav izhajata iz nepomirljivega nasprotja in ostrega ločevanja splošne in strokovne izobrazbe, kar je značilno za ves razvoj izobraževanja v meščanski družbi in je v bistvu logična posledica razrednih nasprotij te družbe. Rešitev pa ni v pristajanju na eno ali drugo skrajnost, saj vsaka taka delitev izhaja iz delitve dela na

materialno in duhovno in hkrati pomeni delitev družbe in tudi delitev človeka. Zato je treba iskati rešitve v povezovanju *splošne in strokovne teoretične izobrazbe ter praktičnega znanja v vsakem izobraževanju, torej v vsakem vzgojnoizobraževalnem programu.*

Vse te tri vrste izobrazbe oziroma znanja pa se morajo pri vseh programih »napajati« iz enakih vsebin – enakih virov znanja. Le na ta način lahko presežemo dosedanje stanje, ko so bile med različnimi vrstami srednjih šol (poklicnih, tehniških, gimnazijah in drugih šolah) vsebine pri enakih predmetih bistveno različne in to tudi pri šolah v okviru istih strok (npr.: poklicne šole za elektromehanike in elektrotehniške srednje šole). V skladu z zasnovo dosedanjega srednjega šolstva sta bili zahtevnost in vsebina zlasti splošnoizobraževalnih pa tudi temeljnih strokovnoteoretičnih predmetov v večji meri odvisni od vrste šole kot pa od stroke, kar je onemogočalo vertikalno povezanost v okviru iste stroke programov. To pa je tudi pomenilo bistveno oviro pri vključevanju delavcev, ki so končali poklicno šolo, v nadaljnje izobraževanje v isti stroki in v številnih primerih prispevalo tudi k odlivu delavcev, ki so se že odločali za nadaljevanje izobraževanja, iz tehniških strok, še zlasti če je bilo treba izobraževanje v tehniških in podobnih šolah začeti tako rekoč na novo – v številnih primerih celo v prvem letniku.

V dosedanjem razvoju našega srednjega šolstva, zlasti še po letu 1967, ko so bile tudi poklicne šole opredeljene kot srednje šole, pa lahko opazamo intenzivne premike v procesu poenotenja vsebine izobrazbe med različnimi vrstami srednjih šol. Na teh pozitivnih procesih temelji zamisel programov za pridobivanje izobrazbe v usmerjenem izobraževanju. Zakon o usmerjenem izobraževanju namreč zahteva, da se vsi programi oblikujejo na podlagi enotnih izhodišč, da vsak program celovito zagotavlja uresničitev enotnih *vzgojnih in izobrazbenih smotrov.* (Dosedanji zakon o srednjem šolstvu je večtirnost srednjega šolstva uvažal prav z različnim definiranjem vzgojnih oziroma izobraževalnih smotrov, tako da je določal enotne družbene *vzgojne smotre* za vse vrste šol, hkrati pa za vsako vrsto šol *različne izobrazbene smotre.*) To pa pomeni, da je sistemska vrednost programov v usmerjenem izobraževanju prav v preraščanju dosedanje večtirnosti v srednjem šolstvu, kar s širšega družbenega vidika pomeni preraščanje dvojnosti v izobraževanju za fizično in intelektualno delo. Ne glede na to, da v tehnološkem smislu taka delitev dela še obstaja, jo na današnji stopnji razvoja vendarle preraščamo z uveljavljanjem novih družbenih odnosov, to je z vključevanjem vsakega delavca v procese odločanja o pogojih in rezultatih svojega dela in razvoja svoje delovne organizacije. Ta cilj pa je pri načrtovanju našega izobraževanja pomembnejši kot tehnološka delitev in stopnja razvitosti dela, saj človeka vedno oblikujemo za obvladovanje najzahtevnejših družbenih nalog in vlog. Na teh izhodiščih je zakon o usmerjenem izobraževanju postavil za oblikovanje vsakega vzgojnoizobraževalnega programa za pridobitev izobrazbe vrsto enotnih zahtev, med katerimi so najpomembnejše zlasti naslednje:

- vsak tak program mora praviloma usposabljati za delo v več sorodnih poklicih enake pa tudi različne zahtevnosti,
- vsak program mora omogočiti udeležencem, da si pridobijo izobrazbo za vključitev v delo, nadaljnje izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje v okviru določene stroke,
- prav zato mora vsak program vsebovati splošnoizobrazbene in strokovnoteoretične vsebine, vsebine praktičnega znanja ter usposabljanje z delom, tako da zagotavlja povezovanje izobraževanja z delom in vključevanje učencev oziroma študentov v delo že med izobraževanjem.

Realizacija navedenih zahtev pa je seveda mogoča le ob relativno visoki stopnji poenotenja vsebine zlasti splošnoizobraževalnih, temeljnih strokovnoteoretičnih ter temeljnih praktičnih znanj. Le tako zasnovani programi bodo zagotavljali *širšo usposobljenost* delavca za delo v določeni stroki oziroma področju dela in delavcu omogočali, da s krajšim dopolnjevanjem znanja in z usposabljanjem na delu lažje spreminja poklic, da obvladuje tehnološke in organizacijske novosti, ter da ustvarjalno sodeluje tudi pri načrtovanju teh novosti oziroma odločanju o njih.

Pomemben korak v poenotenju splošnoizobraževalnih znanj, ki jih vsebujejo vsi vzgojnoizobraževalni programi na začetku usmerjenega izobraževanja, predstavlja skupna vzgojnoizobrazbena osnova. V javnosti je – zlasti pod vplivom rešitev, ki so jih oblikovale druge republike in avtonomni pokrajini – dolgo prevladovalo prepričanje, da je uvajanje skupne vzgojnoizobrazbene osnove najpomembnejša, če ne celo edina sprememba, ki jo bomo dosegli z reformo sedanjega srednjega šolstva. Vendar so bile strokovne priprave na našo reformo od vsega začetka podrejene cilju, da bi v celotnem usmerjenem izobraževanju zagotavljali višjo raven *tako splošne kot tudi strokovne izobrazbe*. To pa terjajo, da se v vsakem vzgojnoizobraževalnem programu prepletajo vsebine splošne izobrazbe, strokovno teoretičnih in praktičnih znanj od vsega začetka izobraževanja. Zato smo tudi odklanjali rešitve, ki bi pomenile bodisi podaljševanje osnovne šole na 10 let bodisi uvajanje enotne dveletne splošnoizobraževalne šole.

Zahteva po prepletanju splošne in strokovne izobrazbe izhaja predvsem iz spoznanja, da se toge meje med dvema vrstama izobrazbe, ki jih je postavil razvoj strokovnega šolstva v meščanski pedagogiki, vedno bolj zabrisujejo. Razvoj znanosti, procesi intelektualizacije dela, v našem družbenem razvoju pa še posebej vloga delavca v upravljanju, so tri najpomembnejša izhodišča, na podlagi katerih je treba še pospeševati procese integracije splošne in strokovne izobrazbe. Na pospeševanje teh procesov pa moramo glede na sedanjo organiziranost šolskega sistema gledati z dveh vidikov: pospeševati raven splošne izobrazbe v izobraževanju za tista dela, kjer je bila doslej raven te izobrazbe neustrezna (zlasti v poklicnih šolah in šolah po zakonu o poklicnem izobraževanju in urejanju učnih razmerij) in doseči določenejšo usmerjenost v stroko in delo v

programih, ki so bili doslej zgolj splošnoizobraževalno usmerjeni (gimnazije).

Rešitev vseh teh vprašanj seveda ni (kot kaže na prvi pogled) v podaljševanju splošnega izobraževanja po enotnih programih, saj s tem ne prispevamo nove kvalitete k zasnovi izobraževanja v stroki, pa tudi problemov poklicnega odločanja učencev tako nismo ustrezno rešili, le odložili smo jih za leto ali dve. Hkrati pa je enoten program brez možnosti za individualizacijo in notranjo diferenciacijo v pogostih primerih tudi ovira za razvoj učencev v tem starostnem obdobju.

Če si vprašanje razvoja šolskega sistema v socialistični družbi že postavljamo s čisto teoretičnega vidika, potem kaj lahko ugotovimo, da jedro problema ni v oblikovanju enotne srednje šole ali pa podaljševanju enotne osnovne šole. Enotna šola je zgodovinsko nastala kot negacija stanovske šole že v razvoju meščanske pedagogike. V našem družbenem razvoju je napredek odvisen od rešitev, ki jih bomo izdelali za urejanje izobraževanja po končani enotni šoli, tam kjer se pravzaprav začena dilema, ali pristajamo na izobraževalni sistem, ki izhaja iz delitve ljudi na proizvajalce, strokovnjake in široke intelektualce, čemur je osnova družbena delitev dela, v kateri se vsakdo ukvarja izključno z eno vrsto dejavnosti. Slejkoprej si v šolskem sistemu, zasnovanem na tej delitvi, niti z usmerjanjem v izobraževanje niti z omejevanjem, ne bi mogli zagotoviti toliko posameznikov, ki bi lahko célo svoje življenje posvetili proizvodnji samo določenega proizvoda. Ne nazadnje pa bi tak pristop vodil v svoje nasprotje, v nestrokovnost delavca, v dehumanizacijo človeka in s tem tudi celotne družbe.

Temeljna naloga naše sedanje preobrazbe vzgoje in izobraževanja je preseči prav tak razredni značaj šole in izobraževalne dejavnosti sploh ter ne temelju neposredne odgovornosti samoupravno združenih proizvajalcev za lasten, skupen in celoten družbeni razvoj oblikovati družbene odnose in strokovne rešitve, ki bodo izobraževanju zagotovili nov družbeni položaj in pogoje za uresničevanje humanejših družbenih smotrov. Na tej podlagi je bilo treba na *novo razviti odnose*, v katerih se vzgojno-izobraževalni programi pripravljajo pa tudi na *novo opredelitev izobrazbene smotre*, ki naj jih doseže izobraževanje po teh programih.

Nova kvaliteta pri opredeljevanju izobrazbenih smotrov vzgojnoizobraževalnega programa pa je zlasti v tem, da vzgojnoizobraževalni program za pridobitev izobrazbe *pripravlja za začetek dela* v določeni stroki. Zagotoviti mora široko splošno in strokovno teoretično in praktično znanje, na podlagi katerega bo delavec lahko začel opravljati delo v več sorodnih poklicih; zagotoviti pa mu mora najmanj toliko delovne usposobljenosti, da lahko začne po končanem šolanju opravljati določena dela v poklicu ter se z načrtnim usposabljanjem na delu usposobi za samostojno opravljanje posameznega dela in nalog. Tako naj bi se v načelu za več sorodnih poklicev ali del enake ali različne zahtevnosti v isti stroki

(npr. sedanji široki profili – profili na ravni tehnika) odvijalo izobraževanje po *enem vzgojnoizobraževalnem programu*.

Seveda tega načela ni mogoče razumeti kot administrativne norme, ki bi za vsako ceno terjala združevanje izobraževanja za različne in sorodne poklice po enem programu, kar bi lahko pomenilo tudi nasilje nad stroko. Osnova za združevanje izobraževanja različnih poklicev po enem programu so *skupna strokovno teoretična in praktična znanja*. Če take osnove ni, združevanje ni samo neracionalno, temveč tudi nesmiselno, kot je na drugi strani neracionalno in nesmiselno to, kar pogosto odkrivamo pri današnjih programih, ko zaradi razlik le v dveh ali treh predmetih v srednjem in visokem šolstvu odpiramo nove šole, uvajamo nove programe ali nove smeri, dokler ne bomo res prišli do stanja, ko bomo imeli posebne programe ali šole za posamezna delovna opravila in ne le za poklice. To mehanicistično zavezanost izobraževanja procesom drobitve dela je bilo treba najodločneje odpraviti in nemara prav zato posamezne dosedanje rešitve za pripravo programov v usmerjenem izobraževanju kažejo tudi drugo enostranost, da se v en program združuje izobraževanje za strokovno zelo različna dela.

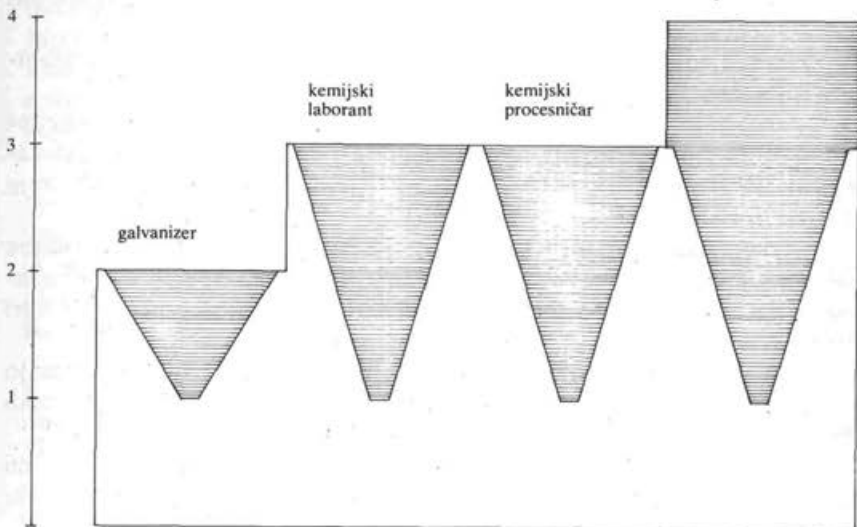
Vsak program, v katerem se zagotavlja izobraževanje za različne poklice, dela ali naloge, je lahko sestavljen iz enotnega dela in izbirnih delov programa. V enotnem delu so vsebine, ki so skupne za vse poklice, za katere program usposablja; v izbirnih delih programa pa naj bi se zagotavljala tista znanja, ki so potrebna ožji skupini poklicev ali pa posameznemu poklicu. Za nadaljnje izpeljave je pomembno vprašanje, kakšno naj bi bilo razmerje med enotnim delom in izbirnimi deli programa (smermi izobraževanja). Enotni del programa bodo sestavljale zlasti splošnoizobraževalne vsebine in temeljne vsebine strokovnoteoretičnih in praktičnih znanj. Zato bo enotni del programa prevladoval na začetku, izbirni deli pa bodo postajali vse bolj obsežni proti koncu izobraževanja po programu.

Ponazoritev tega odnosa nam predstavlja naslednja skica modela možnega programa v srednjem izobraževanju, ki ga učenci lahko končajo po dveh, treh ali štirih letih izobraževanja, in si odvisno od tega pridobijo izobrazbo za bolj ali manj zahtevno delo v določeni stroki (gl. str. 17).

Takšna konstrukcija programa za pridobitev izobrazbe je predvidena za vse programe tako v srednjem kot visokem izobraževanju, če seveda obstaja strokovna podlaga za združevanje izobraževanja različnih poklicev po enem programu in če se za vse te poklice ni mogoče izobraževati po programu, ki je v *celoti enoten*, ter se usposobitev za posamezen poklic lahko doseže s *kasnejšim izpopolnjevanjem izobrazbe in usposabljanjem na delu* (npr. današnji program študija na medicinski fakulteti je podlaga za številne kasnejše specializacije).

Iz povedanega je jasno, da je enotni del programa enoten le za vse smeri izobraževanja v okviru istega programa. Tu ne gre za nikakršne skupne vsebine vsem strokovno različno usmerjenim programom (za neko

Leto
izobraževanja

□ – skupni del programa: skupna vzgojnoizobrazbena osnova in drugi splošno-izobraževalni predmeti ter skupna strokovna znanja

▨ – izbirni del programa: posebna strokovna znanja

skupno srednjo šolo) ne glede na to, da bodo tisti splošnoizobraževalni predmeti v okviru enotnega dela programa, ki jih bodo vsebovali vsi programi na enaki ravni zahtevnosti, večji del tudi vsebinsko enotni (npr. predmeti skupne vzgojnoizobrazbene osnove v srednjem izobraževanju). Povezovanje takih predmetov s strokovnimi predmeti, zlasti z aplikacijo splošnoizobraževalnih vsebin na področje posamezne stroke (usmeritve), bo najučinkovitejša oblika za preseganje uniformiranosti v enotnem delu programa, kar bi bistveno težje dosegli z enotno dveletno šolo.

Enotne vsebine posameznih predmetov pa bodo zagotavljale večjo vsebinsko usklajenost med programi različnih strok, kar bo – glede na dosedanjo razdrobljenost programov – omogočalo učencem lažje *prehajanje* med programi, *dopolnjevanje znanja v drugih strokah z izobraževanjem po delih programov* ter oblikovanje *interdisciplinarnih* programov, namesto da za vsako specialno dejavnost ustanovljamo še naprej nove šole oziroma odpiramo nove smeri. Udeleženci izobraževanja, še zlasti pa delavci, ki si bodo želeli pridobiti le posamezne dele znanja, bodo pri prehajanju oziroma vključevanju v programe drugih strok morali obvladati le razlike med programoma, ki pa bodo (glede na stopnjo vsebinske enotnosti splošnoizobraževalnih predmetov) večidel izhajale iz strokovnih vsebin.

Potem ko sem obdelal načela za oblikovanje novih smotrov in vsebine programov za pridobivanje izobrazbe, ki so skupni za vse te programe, naj nadaljujem s prikazom tipov teh programov.

V srednjem izobraževanju načrtujemo tri tipe programov za pridobitev izobrazbe:

- skrajšane programe srednjega izobraževanja, ki jim med dosedanjimi programi ustrezajo programi šol po zakonu o poklicnem izobraževanju in urejanju učnih razmerij; izobraževanje po teh programih traja največ dve leti;

- programe srednjega izobraževanja, ki jim v dosedanjem sistemu ustrezajo programi poklicnih, tehniških in drugih strokovnih šol ter gimnazij; izobraževanje po teh programih traja najmanj dve in največ štiri leta;

- nadaljevalne programe srednjega izobraževanja, ki jim ustrezajo sedanje delovodske in poslovodske šole; izobraževanje po teh programih traja največ dve leti.

Tudi v visokem izobraževanju obstaja več tipov programov (programi za pridobitev višje strokovne izobrazbe, visoke strokovne izobrazbe, magisterija in programi za pridobitev doktorata znanosti).

Bolj kot prikazana razvrstitev programov za pridobitev strokovne izobrazbe so pomembna razmerja, ki jih je treba ustvariti med njimi. S programsko tipologijo želimo ustvariti diferenciacijo v zahtevnosti izobraževanja v okviru posamezne stroke, ne pa razviti ekvivalenta dosedanji večtirnosti šolskega sistema (zato so tudi analogije o tem, katera šola v sedanjem šolskem sistemu ustreza posameznemu programu, samo delovne ilustracije). To pa pomeni, da ne želimo ustvarjati novih vrst šol, temveč le programsko razčleniti sistem izobraževanja za različne ravni zahtevnosti dela. Navedeni tipi programov se morajo v okviru določene stroke snovati vsebinsko usklajeno in povezano ter se graditi tako, da omogočajo pridobitev znanja za zahtevnejša dela z dograjevanjem in dopolnjevanjem predhodno doseženega znanja. Zato morajo biti programi v okviru posamezne stroke (usmeritve) izobraževanja med seboj vertikalno povezani, kar pomeni, da se programi za zahtevnejša dela oblikujejo kot nadgradnja predhodnih programov.

Med vsemi navedenimi tipi programov potekajo paralelno v srednjem izobraževanju le programi skrajšanega srednjega izobraževanja in programi srednjega izobraževanja, v visokem izobraževanju pa programi za pridobitev višje in programi za pridobitev visoke izobrazbe, če se tako odločijo uporabniki in izvajalci v posebnih izobraževalnih skupnostih takrat, ker bi stopnjevanje študij ne bil racionalen in smotrno. Nesporno pa je treba uveljaviti v okviru posamezne stroke ali področja dela tesno povezanost v programih srednjega in visokega izobraževanja.

Posebej je treba obdelati vprašanje dvotirnosti, ki se navidezno ohranja s tem, ko sistemsko dopuščamo paralelno izvajanje programov skrajšanega srednjega izobraževanja in programov srednjega izobraževanja.

Razlike med obema programoma so predvsem v zahtevnosti in trajanju izobraževanja, ne pa v vrsti vsebine, kar pomeni, da morata oba programa izhajati iz enakega »arzenala« splošnega, strokovno teoretičnega in praktičnega znanja in ne kot doslej, ko so bile razlike v vsebini izobraževanja ozkih in širokih poklicev bistvene ne samo v zahtevnosti, temveč predvsem v vrsti vsebine.

Skrajšani programi srednjega izobraževanja so v vsebinskem pogledu del programov srednjega izobraževanja, saj morajo obsegati učni načrt v teh programih del vsebine splošne izobrazbe in izbrane vsebine temeljnih in posebnih strokovno teoretičnih ter praktičnih znanj iz ustreznega programa srednjega izobraževanja. Zasnova, širina in usmerjenost skrajšanega programa izhajajo zato iz zasnove, širine in usmerjenosti ustreznega programa srednjega izobraževanja. Tudi skrajšani programi morajo praviloma zagotavljati izobraževanje za več sorodnih poklicev ali del, zaradi česar jih ne moremo enačiti z dosedanjimi šolami za izobraževanje ozkih poklicev. Zato skrajšani programi srednjega izobraževanja ne bi smeli postati »slepi rokav« izobraževanja v določeni stroki, temveč bi morali hkrati s potrebnimi znanji za delo zagotoviti znanja, ki bi z nadaljnjo razširitvijo in dopolnjevanjem omogočali pridobiti izobrazbo za zahtevnejša dela. Če na skrajšane programe gledamo s tega vidika, lahko rečemo, da pomenijo tudi etapo v izobraževanju širokih profilov poklicev, saj omogočajo v daljšem času oziroma po daljši poti usposobitev za delo v širokih profilih poklicev.

Skrajšani programi srednjega izobraževanja se oblikujejo na podlagi programa osemletne osnove šole, kar predpostavlja, da se bodo v to izobraževanje vključevali učenci oziroma delavci, ki so uspešno končali osnovno šolo. Ker pa se bodo po teh programih izobraževali tudi učenci oziroma delavci, ki niso uspešno končali osnovne šole, jim je treba omogočiti, da si pridobijo tudi tista manjkajoča znanja iz programa osnovne šole, ki so potrebna za uspešno obvladovanje vsebine skrajšanega programa.

Opisana zasnova skrajšanih programov srednjega izobraževanja jasno kaže, da bo priprava teh programov zelo zahtevna. Na eni strani bo treba določiti primeren obseg in zahtevnost izbranih vsebin iz ustreznih programov srednjega izobraževanja (zato se skrajšani programi lahko ustrezno pripravijo šele, ko so izdelani programi srednjega izobraževanja v isti usmeritvi), na drugi strani pa se bo treba dogovoriti o tem, koliko in katera znanja iz programa osnovne šole so potrebna za uspešno obvladovanje programa in rešiti tudi način pridobivanja slednjih, glede na to, da teh znanj ne bo treba pridobivati tistim, ki so uspešno končali osnovno šolo. Poleg tega pa bi v zgradbi predmetnika in v vsebini učnih načrtov morali pri teh programih zagotoviti najtesnejšo povezanost splošne in strokovne izobrazbe, tako da bi omogočali pridobivanje strokovnih vsebin v večjem obsegu tudi na začetku izobraževanja, kar je še zlasti pomembno

za delavce, ki se bodo vključevali v izobraževanje po teh programih iz dela ali ob delu.

II. Pridobivanje izobrazbe, izpopolnjevanje in usposabljanje z delom

Prikaz funkcije vzgojnoizobraževalnih programov v usmerjenem izobraževanju bi bil zelo nepopoln, če bi ostali le pri programih za pridobitev izobrazbe. Sploh je za številne dosedanje razprave, pa tudi strokovne priprave preveč značilno to, da usmerjeno izobraževanje pojmujejo le kot nadomestek sedanjemu srednjemu, višjemu in visokemu šolstvu. Če že iščemo primerjavo z dosedanjim stanjem, potem navedene ravni sedanjega šolskega sistema skupaj s šolami po zakonu o poklicnem izobraževanju in urejanju učnih razmerij nekako ustrezajo delu usmerjenega izobraževanja, ki obsega *izobraževanje za pridobitev izobrazbe*. Poleg tega pa usmerjeno izobraževanje vključuje tudi *izpopolnjevanje izobrazbe in usposabljanje z delom*. Za vse te tri dele oziroma vrste izobraževanja pa zakon o usmerjenem izobraževanju določa, da se izvajajo po vzgojnoizobraževalnih programih. Takšna programska strukturiranost zagotavlja, da si posameznik pridobi izobrazbo in usposobljenost za začetek dela v določeni stroki, da si doseženo izobrazbo in znanje izpopolnjuje, razširja in pogloblja; s programi za usposabljanje pa zlasti pridobiva posamezna strokovna znanja, razvija sposobnosti in spretnosti, ki so potrebne za opravljanje določenih del in nalog.

Glede na navedene temeljne smotre in naloge posameznih tipov programov obstaja v vsebini izobraževanja med njimi razlika zlasti v tem, da so programi za pridobitev izobrazbe *vsebinsko zaokroženi* tako z vidika splošnih kot strokovnoteoretičnih in praktičnih znanj, saj tudi vodijo do takšne ali drugačne formalne izobrazbene stopnje (srednje, višje, visoke, itd.). Na drugi strani pa to ne more biti več značilno za programe za izpopolnjevanje izobrazbe in programe za usposabljanje, ki z vidika vsebine izobrazbe omogočajo pridobivanje, razširjanje in poglobljanje *posameznih delov izobrazbe, posameznih strokovnih znanj, razvijanje posebnih spretnosti ali sposobnosti* (specializacije, dokvalifikacija in podobno).

Z vidika celovite usposobljenosti delavca, stalnega razvoja njegove strokovnosti in osebnega razvoja pomenijo pridobivanje in izpopolnjevanje izobrazbe ter usposabljanje z delom ne samo sestavine, temveč tudi med seboj organsko povezane in prepletene dele usmerjenega izobraževanja. To pa predvsem pomeni, da morajo tudi vzgojnoizobraževalni programi za pridobitev in izpopolnjevanje izobrazbe ter za usposabljanje nastajati povezano, sicer objektivno ni mogoče uresničiti nekaterih sistemskih načel usmerjenega izobraževanja. Vse kaže, da pri dosedanjih strokovnih pripravah na uvajanje usmerjenega izobraževanja to izhodišče ni bilo v celoti in v vseh strokah oziroma panogah enako upoštevano.

Ponekod so se priprave preveč omejevale na programe za pridobitev izobrazbe, kar spet kaže na to, kako močno smo navezani na zveličavnost sedanjih poti pridobivanja znanja in na vrednost spričeval oziroma formalnih izobrazbenih stopenj. Verjetno tiči vzrok tudi v tem, da so pri dosedanjem delu intenzivno sodelovali predvsem šolniki, tu pa gre za vprašanja, pri katerih je uspešnost rešitve odvisna prav od tega, kako bomo delo šol uspeli spremeniti, ne pa ohraniti.

Načelo in smoter, da morajo programi za pridobitev izobrazbe zagotoviti široko usposobljenost za delo v stroki, dati izobrazbo, na podlagi katere bo delavec usposobljen za opravljanje dela v več sorodnih poklicih v okviru posamezne stroke, je hkrati predpostavka, da se izobraževanje s pridobitvijo diplome ne konča. Verjetno je eden izmed najodločilnejših preobratov – glede na določanje smotrov učnih načrtov sedanjih šol – prav ta, da naj program za pridobitev izobrazbe v usmerjenem izobraževanju usposobi človeka za začetek dela. Kaj pomeni biti usposobljen za začetek dela, kako določiti standard izobrazbe, ki bo omogočal doseči to stopnjo usposobljenosti v najbolj primerni obliki? Odgovor na to vprašanje ni lahek, pa tudi od stroke do stroke drugačen in v svojem bistvu odvisen od narave dela, za katerega program pripravlja, pa tudi od pogojev dela, ki v večji ali manjši meri omogočajo, da si vrsto strokovnih in praktičnih znanj ter spretnosti pridobiva delavec z usposabljanjem po končanem izobraževanju. Ne glede na velike razlike, ki se bodo v praksi pojavile v določanju obsega in zahtevnosti znanj, potrebnih za začetek dela pri različnih delih, pa vendarle ne moremo mimo dejstva, da je mogoče raven teh znanj standardizirati – ali še bolje – dogovoriti se za iste oziroma sorodne poklice, dela in naloge.

Jasno je, da za voznika tovornega vozila ali avtobusa pri opredeljevanju stopnje usposobljenosti za začetek dela ne bomo mogli predvidevati, da se bo na delu usposabljal za obvladanje tehnike vožnje, ali pa, kot so to karikirali nekateri razpravljalci, da se bo kot pripravnik usposabljal za voznika samo na podlagi znanja iz teorije motorjev in poznavanja cestno-prometnih predpisov. Praktična znanja si bo moral pridobiti med izobraževanjem, in sicer z *usposabljanjem, ki je*, kot je bilo že omenjeno, *obvezen sestavni del vsakega programa za pridobitev izobrazbe*. Program za pridobitev izobrazbe mora zagotoviti najmanj toliko delovne usposobljenosti, da bo delavec lahko takoj začel opravljati določena dela v poklicu. Doseganje večje stopnje izurjenosti in učinkovitosti, obvladovanje posebej zahtevnih del ali pa specializiranih del v stroki pa mora biti cilj programov za izpopolnjevanje, zlasti pa programov za usposabljanje.

Celotno dosedanje razmišljanje o vzgojnoizobraževalnih programih dokazuje, da bodo dobili ozdi iz šol usmerjenega izobraževanja drugače usposobljene delavce. Razlika glede na sedanjo usposobljenost bo verjetno največja prav v izobraževanju poklicev do ravni tehnika, saj bo izobraževanje delavcev za te poklice bistveno bolj široko zasnovano kot v dosedanjih poklicnih šolah. Širša strokovna in delovna usposobljenost

delavca bo, če gledamo dolgoročno, imela pozitiven vpliv, zato pa bo manjša stopnja delovne izurjenosti in učinkovitosti terjala v marsikaterem poklicnem področju spremembo dosedanjega načina vključevanja teh delavcev v delo, še zlasti v primerih, ko bodo delavci prvič sklepali delovno razmerje. Ozdi naj bi to vključitev izvajali z načrtnim usposabljanjem delavca za opravljanje konkretnega dela, zaradi česar se bo po potrebi verjetno moralo usposabljanje v času pripravništva uveljaviti tudi na področjih dela, kjer ga doslej ni bilo.

Če bi na ta vprašanja ne bili dovolj pozorni pri oblikovanju novih vzgojnoizobraževalnih programov in bi pri tem ostali zaverovani le v naloge šole, nas utegnejo prvi rezultati uvajanja usmerjenega izobraževanja zмести. Zato velja še enkrat poudariti, da se pri odločanju o tem, katere nove vzgojnoizobraževalne programe bomo pripravili, *odločamo o vseh treh vrstah vzgojnoizobraževalnih programov*. Ugotoviti moramo, kateri programi za pridobitev strokovne izobrazbe so projektirani tako, da bi zahtevali sprejetje standardiziranih programov, ki jih za usposabljanje vseh diplomantov po določenem programu ali njegovem izbirnem delu pripravijo in sprejmejo skupno uporabniki in izvajalci v posebnih izobraževalnih skupnostih, kdaj pa je mogoče pripravo in sprejem teh programov prepustiti delavcem v posameznih ozdih, ker bo usposabljanje pomenilo le pridobivanje znanj, sposobnosti in spretnosti, ki izhajajo iz tekočih potreb dela in tehnoloških posebnosti delovnega procesa.

Glede na raznovrstnost potreb po usposobljenosti delavca za konkretno delo in za uresničevanje načela povezovanja udeležencev izobraževanja z delom že med izobraževanjem moramo razlikovati:

– usposabljanje, ki je sestavni del vseh programov za pridobitev izobrazbe, po potrebi pa tudi sestavni del programov za izpopolnjevanje, in mora omogočiti udeležencem zlasti pridobitev praktičnih znanj za delo v stroki, povezovanje teoretičnega znanja z delom in njihovo vključevanje v delo ozdov (usposabljanje se namreč izvaja kot proizvodno delo in delovna praksa neposredno v delovnem procesu in to praviloma v ozdih – uporabnikov),

– usposabljanje, ki se izvaja po samostojnih programih usposabljanja, in sicer:

a) za usposabljanje delavcev, ki so si že pridobili potrebno strokovno izobrazbo v usmerjenem izobraževanju, in

b) za usposabljanje delavcev, ki se vključujejo v delo po izpolnjeni osnovnošolski obveznosti, in si niso pridobili strokovne izobrazbe.

Prav slednje, tj. usposabljanje delavcev, ki si niso pridobili strokovne izobrazbe, in si torej po programu usposabljanja pridobijo prvo strokovno znanje oziroma poklic, želim posebej izpostaviti. Poklicev oziroma del in nalog, za katere se bo mogoče usposabljeti po tej poti, glede na današnje tehnološke zahteve dela ni veliko, čeprav so seveda glede na sedanje izražene potrebe ozdov še vedno množični (enostavna in manj zahtevna dela na posameznih področjih). S pripravo programov za usposabljanje

takih poklicev bi morali zagotoviti ne samo pridobivanje delovnih spretosti, sposobnosti, navad in znanj s področja varstva pri delu, temveč tudi posameznih strokovnih in splošnih znanj, kar vse bo delavcu omogočalo, da se bo resnično lahko tvorno vključil v delo in zlasti v procese samoupravnega odločanja. Ker je že doslej, in verjetno bo tako tudi v prihodnje, med delavci, ki so si pridobili strokovno znanje le z usposabljanjem, večina takih, ki niso končali osnovne šole, bi jim morali v okviru programa za usposabljanje omogočiti hkrati tudi pridobiti osnovnošolsko izobrazbo. Le po tej poti bomo s programi za usposabljanje odpirali možnosti za izobraževanje zlasti že zaposlenih, saj se bodo sicer kvalitete povezovanja in prepletanja izobraževanja z delom v usmerjenem izobraževanju uveljavile le za prihodnje generacije. Spreminjanje izobrazbene strukture zaposlenih le z izobraževanjem novih delavcev iz mlade generacije pa je preveč dolgotrajno in zato nesprejemljivo, če smo se odločili, da prestrukturirana gospodarstva tudi v tehnološkem smislu in s tem v zvezi intenzifikacije tehnološkega razvoja ter uveljavljanja odgovornosti delavcev do materialnega in duhovnega razvoja in upravljanja ne bomo prenašali na prihodnost.

Iz tega lahko sklepamo, da bo tudi večji del teh programov za usposabljanje treba široko družbeno verificirati in zagotoviti pripravo teh programov v okviru strokovnih svetov posebnih izobraževalnih skupnosti. Le tako bo mogoče najbolj odločno preseči tudi sistem internih kvalifikacij, saj imajo dokumenti o končanem programu za usposabljanje, ki ga je sprejela ali verificirala posebna izobraževalna skupnost, splošno veljavo. Na to sem želel posebej opozoriti tudi zato, ker smo v dosedanjih pripravah za uvajanje usmerjenega izobraževanja spet preveč usmerjeni le na pripravo »šolskih« programov, čeprav bo zakon o usmerjenem izobraževanju treba uveljaviti takoj tudi glede usposabljanja, ki ga bodo izvajali ozdi za svoje delavce. Realizacija družbeno sprejetih stališč, da se mora v prihodnjem razvoju zmanjšati delež »nekvalificiranih in polkvalificiranih delavcev«, ne bo mogoča, če bomo zakon o usmerjenem izobraževanju izvajali le na področju klasičnega šolskega sistema, ki pravzaprav ni obsegal izobraževanja teh delavcev. Za strokovno izobraževanje in usposabljanje teh delavcev v dosedanjem razvoju v bistvu nismo presegli politike, ki jo na tem področju »izobraževanja« vodijo kapitalistične dežele, da »izobraževanje« takih delavcev načrtuje in izvaja sama organizacija, v kateri je delavec zaposlen.

Podobna razmišljanja kot veljajo za odnos med programi za pridobitev izobrazbe in programi za usposabljanje, veljajo – glede na dosedanje priprave programov za uvajanje usmerjenega izobraževanja – tudi za programe za izpopolnjevanje izobrazbe. Iz orisa teh programov lahko ugotovimo, da želimo z njimi doseči tri različne smotre:

– stalno izpopolnjevanje na področju kulture, samoupravljanja, družbenopolitičnega dela, ljudske obrambe in družbene samozaščite. To izpo-

polnjevanje je namenjeno vsem občanom in v načelu ni povezano z doseženo predhodno stopnjo izobrazbe;

– stalno izpopolnjevanje v okviru stroke ali področja dela, kar predpostavlja izpopolnjevanje oseb, ki so dosegle določeno stopnjo strokovne predizobrazbe. Namen tega izpopolnjevanja je predvsem aktualizacija in obnavljanje znanja ter spremljanje novosti na področju stroke;

– izpopolnjevanje dosežene strokovne izobrazbe na specifičnih področjih posameznih strok, pridobivanje posebnih strokovnih znanj za opravljanje določenih strokovnih nalog in podobne oblike izpopolnjevanja, ki glede na prejšnji dve alineji niso namenjene vsem delavcem v določeni stroki, temveč le tistim, ki se želijo v določeni stroki specializirati ali dodatno usposobiti.

V nadaljnjem razmišljanju bom podrobneje obdelal le funkcijo zadnjega od navedenih smotrov izpopolnjevanja in še to samo z vidika odnosa med programi za pridobitev izobrazbe in programi za izpopolnjevanje. Projektiranje vsebine programov za pridobitev izobrazbe mora izhajati iz načela, da zagotavljajo ti programi predvsem znanja trajne vrednosti za delo in nadaljnje izobraževanje ter morajo biti zasnovani tako, da omogočajo kar najširšo usposobljenost delavca za delo v določeni stroki, za samostojno spremljanje razvoja stroke in za razvijanje ter prenašanje novih spoznanj v prakso.

Glede na sedanje stanje smo s tem želeli postaviti kriterij, na podlagi katerega bi morali presegati zasnovo obstoječih šolskih programov tako v srednjem kot visokem šolstvu, in sicer v dveh smereh:

– v smeri izločanja vsebin, ki z vidika strokovne pripravljenosti delavca pomenijo specializirano strokovno pripravo na delo v konkretni tehnološki razvitosti dela (gre tudi za preseganje pozitivizma in didaktičnega materializma v zasnovi vsebine strokovnih predmetov in praktičnega znanja; na novo je treba postaviti razmejitev med temeljnimi in posebnimi praktičnimi znanji ter prakticističnim izobraževanjem),

– v smeri zmanjševanja vrst in števila programov za pridobitev izobrazbe v okviru posamezne stroke, zato da se specialne usmeritve v dosedanjih programih v srednjem izobraževanju ter specialne smeri in usmeritve v visokem izobraževanju prenašajo na »podiplomsko« izobraževanje.

Obe navedeni smeri spreminjanja obstoječih programov sta med seboj povezani. Širše kot zasnujemo vsebino izobraževanja, večjo stopnjo homogenosti in manjše število programov lahko dosežemo za izobraževanje v posamezni stroki in obratno, razdrobljenost programov v okviru posamezne stroke je nemalokrat že sama po sebi osnova za to, da so programi obremenjeni s pozitivizmom in prakticizmom oziroma specializiranim znanjem.

Zato je toliko bolj pomembno, da se pri določanju števila in vrst programov za pridobitev izobrazbe, zlasti pa še pri določanju izbirnih

delov v okviru takih programov (doslej imamo npr. v visokem izobraževanju nekaj usmeritev, pri katerih so bile izražene težnje, da dajejo različne strokovne naslove, čeprav se med seboj razlikujejo komaj v dveh predmetih in le v treh urah vzgojnoizobraževalnega dela tedensko oziroma do 100 ur letno) odločamo o tem, katere vsebine znanja bomo izločali iz programov za pridobitev izobrazbe v programe za izpopolnjevanje. Tega koraka v dosedanjih pripravah še nismo uspešno uvedli. Vrsta predvidenih programov v srednjem izobraževanju zlasti pa še izbirnih delov, v bistvu tako ali drugače že pomenijo specializacijo.¹

Glede na sedanje težnje po uvajanju vedno več novih smeri in usmeritev v visokem šolstvu pa lahko sklepamo, da bo pri pripravi teh programov proces integracije še težji kot v srednjem šolstvu. To v nekem smislu dokazuje, da na področju oblikovanja vsebine izobrazbe še ne znamo najti ustreznega odgovora, ki ga od nas terja hiter razvoj znanosti in znanja, ter s tem poveže notranje cepitve znanstvenih področij, ali pa razširjanje dejavnosti zaradi uveljavljanja znanosti v praksi. Vendar ta proces ne more v nedogled, ne da bi ogrožal sam razvoj znanosti, zato bo moralo slejkoprej priti do ponovne integracije. To pa pomeni, da združevanja programov in zmanjševanja števila usmeritev oziroma izbirnih delov programov ne smemo vrednotiti samo z vidika ekonomskih računov, temveč predvsem z vidika pedagoške in strokovne učinkovitosti. Če nam ta proces ne bo uspel pri pripravi novih vzgojnoizobraževalnih programov v visokem izobraževanju, bomo čez nekaj let priče absurdnemu stanju, da bo diferenciranost temeljnih programov visokošolskega izobraževanja (to je programov za pridobitev višje ali visoke izobrazbe) večja kot v srednjem šolstvu, čeprav smo si vedno enotni v tem, da mora še zlasti visoko šolstvo dati široko usposobljenega strokovnjaka, kar pa celo danes ni več res, saj imamo v visokem šolstvu 235 (s prek 500 ožjimi usmeritvami), v srednjem šolstvu pa le 208 različnih programov.

Omenili smo že, da je od razdrobljenosti vzgojnoizobraževalnih programov in njihove cepitve na izbirne dele (sedanje usmeritve v visokem izobraževanju) neposredno odvisna tudi zgradba vsebine programa, njegove cepitve na številne predmete, od katerih vsak uveljavlja specifično znanstveno usmeritev in duha. To se nam dogaja vse od osnovne šole navzgor, pri čemer naj ne bi samo vsak strokovni, temveč tudi splošnoizobraževalni predmet razvil učencu svoj model mišljenja in specifičen pogled na svet. Tako postaja celovitost človekovega znanja podobna satovnici, v kateri niso med seboj ločeno razporejene samo resnice in spoznanja, temveč tudi miselni modeli, metode mišljenja in metode reševanja problemov v praksi, če se v tako razdrobljenem programu učenec oziroma študent sploh naučita misliti oziroma reševati praktične probleme.

¹ Informacija o uvajanju usmerjenega izobraževanja v šolskem letu 1980/81 (gradivo za javno razpravo), Delo, 7. marec 1980.

Od celovitega načrtovanja programov usmerjenega izobraževanja, od organske povezanosti pridobivanja in izpopolnjevanja znanja ter usposabljanja bo tudi odvisno, koliko bomo v praksi uresničili načelo permanentnosti izobraževanja. Že za uresničitev tega načela se moramo določanja vsebine programov lotevati z domnevo, da človeka ni mogoče niti smiselno vsega naučiti v mladosti, ker kratkoma ni razlogov, da bi izobraževanje omejevali samo na mlada leta. Ob tem nam postaja že bolj jasna zahteva zakona o usmerjenem izobraževanju, da morata postati izobraževanje iz dela in ob delu prevladujoči poti izobraževanja, kar še zlasti velja, če želimo množično razviti sistem trajnega izpopolnjevanja izobrazbe, ki pa se sploh lahko odvija le iz dela ali ob delu.

III. Priprava in sprejemanje vzgojnoizobraževalnih programov

Vsebine novih vzgojnoizobraževalnih programov ne bo mogoče pripravljati na enak način kot dosedanjih učnih načrtov v srednjem šolstvu oziroma študijskih programov v visokem šolstvu.

Pri tem je bistveno to, da uveljavimo odgovornost za pripravo programov kot skupno odgovornost uporabnikov in izvajalcev izobraževanja v določeni stroki oziroma področju dela. Za zadovoljevanje skupnih potreb po izobraževanju na določenem področju dela (npr. gradbeništvu, kovinsko-predelovalni industriji, prometu, šolstvu) se delavci zainteresiranih organizacij uporabnikov in izvajalcev povezujejo in združujejo v posebnih izobraževalnih skupnostih ter v njih pripravljajo in sprejemajo programe za izobraževanje na ustreznih področjih dela oziroma strokah. Tako postajajo za pripravo programov neposredno odgovorni delavci na posameznem področju dela ali stroke v vseh organizacijah, ki razvijajo stroko na tem področju (od organizacij materialne proizvodnje, raziskovalnih organizacij in razvojnih centrov do srednjih, višjih in visokih šol) in ne kot doslej, ko je npr. učne načrte za srednje šole vseh strok sprejemal enoten republiški organ – strokovni svet za vzgojo in izobraževanje SRS.

S tega vidika je treba tudi spremeniti dosedanje odnose med srednjim in visokim izobraževanjem v isti stroki. Doslej je skrb visokega šolstva za razvijanje kvalitete in strokovnosti izobraževanja v srednjih šolah večjidel izhajala iz interesa visokega šolstva, da se zagotovi kvalitetno izobraževanje le na najvišjih stopnjah izobraževanja, v srednjem izobraževanju pa le v tistih šolah, ki pripravljajo na študij, ne pa tudi v srednjih šolah, ki v določeni stroki pripravljajo na vključitev v delo.

Glede na dosedanjo zgradbo šolskega sistema je bila ta skrb povsem naravno posvečena gimnaziji, saj je visoko šolstvo dobivalo večino kandidatov za študij prav iz gimnazije, kar velja zlasti za obdobje, ko strokovno šolstvo še ni bilo tako razvito kot danes. To je objektivno ustvarjalo razmere, v katerih se je zmanjševala skrb zlasti tehniških strok v visokem šolstvu za razvoj srednjega izobraževanja na njihovem področju, poleg

tega pa je to vodilo v stanje, ko so se programi visokošolskega študija gradili kot nadaljevanje programov gimnazij.

Takšno stanje razkrivamo tudi, ko gre za vprašanje izobraževanja pedagoških delavcev za srednje šole. Poročila² o razvoju izobraževanja učiteljev strokovnih predmetov, kolikor sploh obstajajo, so namreč ugotavljala, da je razvijanje pedagoškega dela, specialnih metodik in didaktik ter sistematično in načrtno izobraževanje strokovnjakov za opravljanje vzgojnoizobraževalnega dela podcenjeno in zapostavljeno. Takemu odnosu in vrednotenju ustreza tudi stopnja pedagoške usposobljenosti in struktura učiteljev strokovnih predmetov v sedanjih srednjih šolah, ki je bistveno slabša kot pri splošnoizobraževalnih predmetih.

To pa so odnosi in vrednote, ki jih moramo preseči, vendar ne z zniževanjem kvalitete splošnega izobraževanja, temveč z razvijanjem strokovnega šolstva, kar se mora izraziti tudi v vsebinski povezanosti in nadgrajenosti programov visokega izobraževanja med programi srednjega izobraževanja v okviru posamezne stroke. To vsekakor pomeni samo širjenje kvalitete na celotno populacijo. Nadaljnje ohranjanje gimnazije kot splošne pripravljavnice za visoko šolstvo bi bilo zato anahronistično, ker bi objektivno pomenilo ohranjanje dualizma v usmerjenem izobraževanju in bi tudi v prihodnje omejevalo interes visokega šolstva le na gimnazijsko izobraževanje, kar pa je lahko le ovira za razvoj kvalitete in strokovnosti srednjega izobraževanja v drugih strokah. Na tem temelji tudi zahteva po preobrazbi sedanje gimnazije v srednjo šolo, usmerjeno v določeno stroko.³

Bistveno drugačno povezanost med srednjim in visokim šolstvom v določeni stroki in tudi povezanost šolstva z ozdi uporabnikov v isti stroki pa bo mogoče doseči z uveljavljanjem odgovornosti posebnih izobraževalnih skupnosti kot najširše interesne skupnosti za razvoj strokovnosti in kvalitete izobraževanja na področju posamezne stroke, panoge ali dejavnosti. Pri teh skupnostih so že ustanovljeni strokovni sveti, ki kot skupni strokovni organi uporabnikov in izvajalcev lahko suvereno prevzemajo strokovno odgovornost tudi za pripravo programov tako v srednjem kot visokem izobraževanju na njihovem področju dela. Praktično se bo že v pripravi vseh vzgojnoizobraževalnih programov v posamezni stroki morala izraziti skupna odgovornost delavcev šol vseh stopenj – tako srednjih, višjih kot visokih – in strokovnjakov iz prakse. Dosedanje priprave na reformo kažejo težnje, da se v pripravo programov res vključujejo najkvalitetnejši delavci izobraževalnih organizacij, manj pa je zavest, da je k temu delu treba pritegniti vrhunskega strokovnjaka, navzoča v ozdih uporabnikov. Prepogosto lahko ugotavljamo, da se k temu delu usmerjajo delavci kadrovskih služb in služb, odgovornih za izobraževanje, ki pa

² Usposabljanje učiteljev za usmerjeno izobraževanje – stanje, izkušnje in predlogi VDO ljubljanske univerze (gradivo za 10. sejo odbora za vprašanja vzgojnoizobraževalnega in znanstveno-raziskovalnega dela 19. II. 1980).

³ Zakon o usmerjenem izobraževanju.

navadno nimajo ustreznega strokovnega znanja, zaradi česar že v fazi odločanja o vrsti in številu programov prihaja do kompromisov, ki želijo ohranjati sedanjo programsko zgradbo šolstva.

Najpomembnejše vprašanje pri pripravi in sprejemanju vzgojnoizobraževalnih programov pa je verjetno postopek določanja vrst in števila programov v posamezni stroki, panogi ali dejavnosti.

Glede na opisane funkcije, smotre in naloge vseh vzgojnoizobraževalnih programov v usmerjenem izobraževanju je temeljno vprašanje, kako določiti, katere programe bomo sploh imeli v okviru posamezne stroke, in kolikšno bo število po vsebini različnih izbirnih delov v programih za pridobitev izobrazbe. Glede na to, da mora praviloma vsak program zagotoviti usposabljanje za začetek dela na širšem delovnem področju in tako omogočiti vsem, ki ga končajo, da lahko začno opravljati več poklicev, je jasno, da kriterij za določanje vrste programa pa tudi vrste izbirnih delov ne more biti več posamezen poklic.

S takšnim izhodiščem bistveno spreminjamo dosedanjo zakonsko ureditev, ki je v visokem šolstvu pogojevala pripravo in uvedbo študijskega programa za novo smer izobraževanja s predhodno pripravljenim profilom poklica. Podobne prakse smo se posluževali tudi v srednjem izobraževanju. Takšna formalistična odvisnost izobraževalnega programa ali šole od profila poklica se sicer ni izvajala v tem smislu, da mora biti programov izobraževanja toliko, kolikor je poklicev, in je zato bila zahteva, da je treba pred uvedbo novega programa opredeliti potrebni profil, najpogosteje edina resna ovira pred stihijskim razraščanjem novih šol in programov.

Vendar so prav glede na današnje pojmovanje poklica (ki je opredeljen kot vrsta »določenih del oziroma delovnih nalog, ki jih opravlja posameznik zaradi proizvodnje materialnih in drugih dobrin oziroma zaradi opravljanja storitev in pridobivanja dohodka«)⁴ postale težnje po drobitvi števila in vrst programov izobraževanja nezadržne. Prav v mehanični zvezi med poklicem in izobraževanjem tiči nevarnost, da bomo postopoma začeli v šoli pripravljati ljudi za vsako »delovno mesto« posebej. Pri iskanju ustreznih rešitev je bil izhod lahko samo ta, da čimprej odpravimo soodvisnost programa izobraževanja od poklica ter da se za določanje vrst in števila vzgojnoizobraževalnih programov, zlasti še programov za pridobivanje izobrazbe, zagotovi najširša podlaga. Odločitve o številu in vrstah vzgojnoizobraževalnih programov mora pomeniti arbitraren dogovor v skupščini PIS kot najširšem mestu dogovarjanja uporabnikov in izvajalcev. Prvi korak v pripravi in sprejemanju vzgojnoizobraževalnih programov je torej odločitev o tem, kateri in koliko programov bo v posamezni stroki ter koliko in kakšni bodo izbirni deli v teh programih. Tak način določanja velja tako za programe za pridobitev izobrazbe kot za programe za izpopolnjevanje oziroma programe za

⁴ Družbeni dogovor o enotnih temeljih za klasifikacijo poklicev in strokovne izobrazbe.

usposabljanje, ki jih bodo pripravljali in sprejemali v okviru posebne izobraževalne skupnosti.

Pri tem odločanju gre zlasti za to, da se v posameznih strokah, panogah ali dejavnostih smotrno grupirajo poklici v skupine sorodnih poklicev, za katere bo mogoče oblikovati en sam program ter tudi za odločanje o tem, katere skupine oziroma poklice bomo izobraževali po programih za pridobitev izobrazbe, katere pa po programih za izpopolnjevanje oziroma za usposabljanje na podlagi predhodno pridobljene strokovne izobrazbe.

Le v takem postopku odločanja o številu in vrstah vzgojnoizobraževalnih programov bo mogoče zavestno obvladovati in preprečevati nesmotrno razdrobljenost vzgojnoizobraževalnega sistema na serije ozko zasnovanih programov in izbirnih delov v okviru le-teh. Sodoben razvoj v splošnem dokazuje, da je treba pri projektiranju vsebine izobraževanja odstraniti subjektivizem, privativnost znanja in partikularizacijo interesov. Tako kot velja za raziskovalno delo, da je njegova uspešnost v mnogočem odvisna od ustreznosti prvega koraka v raziskovanje: od izbire in opredelitve predmeta raziskovanja, tako (če ne še bolj) je odločilen prvi korak v projektiranju programa izobraževanja.

Celotno dosedanje razmišljanje je bilo usmerjeno le v sistemske značilnosti vzgojnoizobraževalnih programov o usmerjenem izobraževanju, s čimer pa ni v celoti izčrpana podoba vzgojnoizobraževalnih programov, saj so bile povsem zanemarjene tiste sestavine programa, ki pomenijo podlago za praktično izvajanje vzgojnoizobraževalnega dela. Vzgojnoizobraževalni program namreč ni le predmetnik in učni načrt, temveč vsebuje poleg tega še vrsto drugih sestavin, s katerimi se določajo pogoji za vključitev v izobraževanje po programu obveznosti, ki jih mora udeleženec izpolniti, da lahko nadaljuje in konča izobraževanje, pa tudi pogoji – zlasti materialno-tehnični in kadrovski – za izvajanje programa v izobraževalnih in drugih ozdih.

Za uveljavitev nove družbene vloge in nalog izobraževanja ter položaja izobraževalne dejavnosti v združenem delu pa so vsekakor bistvene spremembe, ki jih programiranje vsebine izobraževanja doživlja s sistemskega vidika. Seveda so prav te spremembe razčlenjene v zakonu o usmerjenem izobraževanju kot strateške in dolgoročne usmeritve, in jasno je, da jih v celoti ne bo mogoče doseči takoj. Začrtana je trasa, ki z vidika razvoja teorije šolskih sistemov edina lahko pomeni preraščanje zakonitosti razvoja meščanskega šolstva.

Največji zgodovinski dosežek v razvoju meščanskega šolstva je enotna in obvezna osnovna šola, katere cilj je vsestransko razvijati človeka, hkrati pa mu omogočati, da v enakih okoliščinah pokaže, koliko veljajo njegove sposobnosti pri odločanju za nadaljnje šolanje, kaj bo lahko dosegel: upravljanje z delom ali opravljanje dela. Potem ko se enotna osnovna šola konča, se razvijata dva tira, ki v nobenem svojem podaljšku nista več

združljiva, tako kot niso združljivi interesi razredne delitve dela in tej delitvi podrejeno oblikovanje človeka. Mar se pri tem ne vsiljuje neka analogija, enotna šola kot tržišče svobodne konkurence človekovih sposobnosti in duha. To je enotnost, katere smoter v končni posledici ni več razvijanje teh sposobnosti in duha, temveč njuno diferenciranje. In če za vsem tem stoji še šolnina, mar potem konec koncev lahko dosežeš le stopnjo razvitosti, ki si jo lahko plačaš. In potem ko znanje imaš, ti pripada čisto določeno delo, jasen družbeni položaj. Da je to delo oziroma položaj tak, kot so ga imeli tvoji starši, je videti kot golo naključje, saj je sistem enoten, vsakdo je z ramo ob rami z drugimi preizkusil svoje sposobnosti, v tej vojni vseh proti vsem je dokazal, kaj zmore. To je bil začetek poti razvoja tudi našega izobraževalnega sistema, vendar je jasno, da je treba v naših družbenih razmerah dalje od tod. In ost problema je prav v tem, da ustvarjamo novo šolo, ki naj človeka razvija, ne pa da ostaja sredstvo za diferenciacijo ljudi po stopnjah strokovne izobrazbe. To pa je lahko tisto, kar dolgoročno označujemo kot potrebe združenega dela in celotne družbe na področju vzgoje in izobraževanja.

CZESLAW MOJSIEWICZ

Poljska – iskanje izhoda iz krize

Razgovor s profesorjem političnih ved dr. Czeslawom Mojsiewiczem*

VPRAŠANJE: *Na Poljskem je bilo v zadnjih desetletjih nekaj večjih socialno-političnih kriz. Kaj je bil po vašem njihov osnovni vzrok?*

ODGOVOR: Leta 1980 je bilo na Poljskem precej stavk. Zaradi njih je prišlo do številnih sprememb v političnem, gospodarskem in družbenem življenju. Stavke delovnih ljudi, predvsem delavcev, so imele naravo množičnega protestnega gibanja proti birokratskim in tehnokratskim deformacijam v sistemu oblasti, ki so jih opazili in kritizirali tudi v partijskih vrstah. Tako je to gibanje ocenil v svojem referatu prvi sekretar CK ZPDP (KC PZPR) Stanislaw Kania dne 4. 10. 1980 na 6. plenumu CK ZPDP: »Danes se v naši partiji strinjamo glede narave konfliktov, ki smo jim bili priče. To je bil množični, delavski protest proti kršitvam načel socializma, ne pa proti socializmu, ne proti ljudski oblasti, ampak proti slabim metodam oblasti, ne proti partiji, temveč proti napakam v njeni politiki. Ocene nikakor ne smemo poenostavljati. To ni bil protest potrošnikov, ampak protest državljanov, ni bilo nasprotovanje najemnih delavcev, ampak razreda, ki ima občutek, da je vladar svoje republike.«

Zakaj je prišlo do krize na Poljskem?

Na splošno lahko ugotovimo, da so se skrivali vzroki krize v napačni ekonomski in družbeni politiki in v metodah vodenja države. Pri politiki partije in države je prišlo do resnih napak. Pri vodenju različnih področij življenja sta se pokazala voluntarizem in omalovaževanje ekonomskih zakonov socializma. Ta negativni pojav lahko zajamemo najbolj splošno v tehle točkah:

---

* Czeslaw Mojsiewicz je profesor političnih ved na univerzi Adama Mickiewicza v Poznaniu, podpredsednik Poljske asociacije za politične vede in član uredniškega odbora strokovnega glasila poljskih politologov *Studia nauk politycznych*, pisec knjig in številnih člankov in razprav s področja političnih ved. V dneh 17.–23. 11. 1980 je bil v okviru študijskega bivanja v Jugoslaviji na obisku na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. V tem času je imel na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo več predavanj. Med obiskom je uredništvo naše revije tudi zastavilo uglednemu gostu vprašanja, na katera je še pred odhodom ljubeznivo odgovoril. Bralec naj torej upošteva časovni kontekst razgovora. – Opomba uredništva.

Prvič – narodno gospodarstvo je postalo preobremenjeno, ker se je razdrlo razmerje delitve narodnega dohodka med akumulacijo in porabo.

Drugič – država se je resno zadolžila (v mejah 20 milijard dolarjev) in del kreditov je bil slabo izkoriščen.

Tretjič – razmerja v narodnem gospodarstvu so se v precejšnji meri oblikovala stihijsko, čemur je bil vzrok nerealno planiranje in voluntaristično odločanje.

Četrtrič – resno zanemarjeno je kmetijstvo, ki mu manjka investicij, kmetijska politika pa je bila nedosledna.

Petič – dolgovi so naraščali tako, da so preseгли ekonomske možnosti države. Razlike med zaslužki in dohodki so bile prevelike in tako je bilo razdrto tržno ravnovesje.

Kritiko teh negativnih pojavov so omalovaževali in omejevali. Gospodovala je propaganda, ki je govorila o uspehih v življenju države. Tudi v sami partiji ni bilo več odkritih razprav in kritik. Prav nič nas niso naučili dogodki junija 1976. leta, ki so bili povezani s ponesrečeno namero, da bi nemalo zvišali cene za številne potrošniške predmete. Opozorimo naj, da so se tudi dogodki 1980. l. začeli s protestom proti zviševanju cen nekaterim vrstam mesa z dne 1. 7. 1980.

Tako se je nagrmadil kar velik kup vzrokov, ki je povzročil množično stavkovno gibanje in njegove kasnejše posledice.

VPRAŠANJE: Zdi se nam, da je poljska kriza v letu 1980 v nečem podobna prejšnjim krizam, da pa v marsičem tudi specifična. Ali imamo prav? Po čem se glede na vzroke, vsebino in oblike kriza 1980 razlikuje od prejšnjih?

ODGOVOR: Značilnost krize 1980 je v tem, da je v 36 letih Poljske ljudske države ta kriza najgloblja. Zajela je politično, gospodarsko sfero in področje družbene zavesti. Na tem temelji zapletenost situacije in odtod težavnost premagovanja posledic krize.

Najpomembnejša značilnost te krize je, da je zajela skoraj vso Poljsko, čeprav so se glavni dogodki odigrali na obali (Gdansk, Szczecin). Nov pojav je tudi to, da se je spor končal s pogajanjem, razgovori, po poti kompromisnega sporazuma. Prvič, da v takšnem primeru ni prišlo do nasilja. Ker so bile stavke protest, ki je bil usmerjen proti pačenjem in napakam v politiki, je bila temeljna metoda razreševanja družbenih konfliktov dialog, politični sporazum. Na 6. plenumu CK ZPDP v dneh 5. in 6. 9. 1980 (prvi del) je Stanislaw Kania ugotovil, da je »politična rešitev tako ostrega konflikta naš dragocen politični in moralni kapital, da priča o visokem občutku odgovornosti partije in ljudske oblasti za deželo, za prihodnost naroda.«

Pomemben rezultat te krize so personalne spremembe na najvišjih položajih v PZDP in na državnih položajih.

VPRAŠANJE: V čem so se konkretno izražale temeljne krize, o katerih ste pravkar govorili?

ODGOVOR: Če konkretiziram probleme v zvezi s krizo 1980 na Poljskem, bi rad pojasnil, da je temeljila v glavnem na teh prvih:

– Na političnem področju je delavski razred izgubil zaupanje v partijo in v sindikate. Dejavnost partije je v mnogočem podvajala ali neposredno nadomeščala državno in gospodarsko administracijo. Nezadostno je delovala notranje partijska in socialistična demokracija. V dejavnosti samoupravnih teles in organizacij je zagospodoval administrativni dejavnik. Ni bilo dovolj dosledne in globoke reakcije na družbeno kritiko, tudi ne na kritiko v sami partiji. Težko je reči, da bi predstavniška telesa (skupščina, ljudski sveti) delovala pravilno. Voluntarizem v politiki in napačna propaganda sta precej vplivala na krizo v narodnem gospodarstvu.

– Na gospodarskem področju je bila glavna prвина krize demontaža mehanizma normalnega gospodarskega delovanja. Nezadostna ekonomska učinkovitost, pomanjkanje v preskrbi z električno energijo, s surovinami, polizdelki, nezadostna organizacijska storilnost in neurejen sistem cen – vse to je moralo vzbuditi protest neposrednih proizvajalcev. Delavski razred ni samo terjal višjih plač kot nadomestilo za vse višje cene, ampak tudi urejeno delovanje podjetij. Tu je šlo za dejansko vojno z razsipništvom, predvsem z investicijsko politiko, z odkupom licenc, in za dosledno realizacijo ciljev družbene politike.

– Na področju morale je kriza temeljila na tem, da so nekatere osebe na pomembnih mestih v partiji, v državnem in gospodarskem aparatu zlorabile položaj v svoje privatne namene. Čezmerno razraščanje privilegijev na račun funkcij je zbudilo kritiko javnosti, ki je hotela uresničiti socialistična načela na področju družbene enakosti in pravičnosti. Obtožbe podkupovanja in jemanja podkupnin so pričale, da po moralni plati nekatere osebe zbujaajo pomisleke.

Na 6. plenumu CK PZDP so izključili iz CK M. Szczepańskiego, med namestniki člani CK pa E. Patyka; oba sta do nedavna vodila poljski radio in televizijo. Odgovorna sta za kršenje zakona o razpolaganju z budgetskimi sredstvi, za negospodarnost, razsipništvo pri izdatkih za reprezentanco. Več kot očitno sta pri razpolaganju z deviznimi sredstvi kršila finančne predpise, dušila kritiko in nista upoštevala mnenja osnovne partijske organizacije. S to zadevo se zdaj ukvarja državno tožilstvo. Vendar, žal, to ni nikakor izjemen primer.

Plenum CK PZDP je prav tako odločil, naj v skladu z veljavnim zakonom najvišja nadzorna zbornica in finačni organi ugotovijo vire vseh privatnih gradbenih institucij, ki budijo dvome, in sicer za zadnje desetletje; to velja tudi za vikende in enodružinske hiše, ki niso sezidane na kmečkih posestvih.

To so splošna razmišljanja o kriznih pojavih. Problem pa zahteva še nadaljnjo temeljito analizo in znanstveno raziskovanje virov in obsega kriznih pojavov.

VPRAŠANJE: V kakšnih smereh iščete danes na Poljskem izhod iz te krize?

ODGOVOR: Iz razmišljanj o dosedanjih krizah na Poljskem izhajajo smeri, po katerih naj bi prišlo do sprememb. V prvi veliki razpravi gre za problem, kako odstraniti popačenja socializma, izvršiti nujne reforme ter spremembe, ki bi omogočile socialistično izgradnjo.

Temeljni problem je, kako ozdraviti samo partijo, povrniti zaupanje državljanov v partijo in doseči vrsto sprememb v mehanizmu delovanja partije. Temu cilju so bili namenjeni zelo kritični 6. plenum CK ZPDP in partijski sestanki, ki so bili sklicani, da bi odstranili napake in iskali poti obnove. Izvršene so bile že številne spremembe na partijskih položajih vseh ravni in še na vrsti drugih pomembnih položajev. Pripravlja se izredni kongres partije.

Iz vodilne vloge partije izhaja nujnost, da si spet pridobi avtoriteto, zaupanje in dejansko aktivnost vseh svojih žarišč in vseh članov PZDP, ki jih je zdaj okrog 3 milijone. To je velika potencialna sila. Treba je iskati poti, kako to silo uporabiti v novi razvojni stopnji Poljske, da bi uresničili mnogo težkih nalog.

Ukrenili smo vse potrebno, da bi vrnil samoupravljanje družbenim organizacijam in aktivizirali dejavnost predstavniških teles. Spremenila se je tudi dodatno še dejavnost skupščine PLR.

Posebej intenzivno se strokovnjaki ukvarjajo s spremembami v delovanju gospodarstva.

Sestavljene so kompetentne in reprezentativne komisije za probleme gospodarske reforme. Pripravljeni so minimalni programi, ki bodo začeli veljati 1. januarja 1981. leta, ter program namenske gospodarske reforme. Vsi se strinjajo z mnenjem, da se mora povečati samostojnost podjetij, da je treba sprejeti nov zakon o državnih podjetjih ter zmanjšati ravni upravljanja in birokratizma.

Pomembne omejitve čakajo investicijsko dejavnost, marsikaj je tudi odločeno v zvezi s povišanjem učinkovitosti gospodarjenja.

Vlada bo uspešno nadzirala gibanje cen in višino življenjskih stroškov.

CK PZDP je sprejel naslednje sklepe: NK ZSL (Enotne ljudske stranke) bodo v zvezi s kmetijsko politiko, ki naj pripomore k intenzifikaciji kmetijske proizvodnje, pomagale tej proizvodnji ter sploh poljski vasi.

Za zadnje mesece in tedne je značilno dejstvo, da so sprejete mnoge potrebne in nujne odločitve na družbenogospodarskem področju. Preden bo objavljen ta razgovor, se bo na Poljskem zvrstilo mnogo pozitivnih sprememb v prid obnove v republiki. Na 6. plenumu CK ZPDP je

Stanislav Kania dejal: »Partija in ljudska oblast sta priznala resne napake, pokazala sta najboljšo voljo v izredno dramatičnem momentu, uporabljata in bosta uporabljala vsa možna sredstva, da bomo našli izhod iz težavnega položaja ter zagotovili uspešno perspektivo socialističnega razvoja našega naroda.«

Precej sprememb se dogaja na mnogih drugih področjih življenja dežele. Njihova smer je demokratizacija, v mnogih primerih nastavitve novih ljudi, obdelovanje novih programov in realizacija pravih zahtev ljudstva.

Vse, kar delamo, ima en sam cilj: premagovanje kriznih pojavov in obnova življenja v socialistični Poljski.

VPRAŠANJE: Kakšne spremembe so na vidiku glede na politični sistem poljske družbe? Precej govorijo, predvsem po svetu, o novih sindikatih in mnogo manj o vlogi partije, se pravi PZDP. Ne da bi podcenjevali vprašanje vloge sindikatov in drugih elementov političnega sistema, se vendarle zdi, da sta položaj in vloga avantgarde eden izmed odločujočih dejavnikov socialističnega razvoja. S kakšnih vidikov razpravljate o vlogi avantgarde pri premagovanju krize?

ODGOVOR: V položaju, kakršen je po množičnem delavskem protestu nastal na Poljskem, je nujna vrsta pomembnih sprememb. Te pa ne morejo zadevati samo osebnih sprememb ali teh in onih površinskih reorganizacij. V vsem obsegu morajo seči tudi v nekatere institucije, v nazore o delovanju vrste mehanizmov družbenopolitičnega in gospodarskega življenja. Njihov skupni cilj je izpopolnitev socializma, povrnitev zaupanja delavskega razreda v oblast. Ni več mogoče vladati po starem. Kot je povedal Stanislav Kania: »Demokracija ni poteza vlade v odnosu do družbe, ampak velika in rastoča potreba socializma.« Iz vodilne vloge partije izhaja tudi to, da je treba marsikaj spremeniti tudi v njej. O tem so veliko govorili na 6. plenumu CK ZPDP. Čutimo potrebo po poglobitvi demokratičnih načel pri delovanju partije (potreba po novih navodilih za volitve v partijske oblasti, potreba kritike in samokritike, rotacija na položajih). Več pozornosti moramo posvetiti ideološkemu problemom in politiki partije. To je povezano s tem, da moramo v prid političnih metod zavrniti administrativne (predstaviti politične programe, oceniti njihove realizacije, poznati ozračje med ljudmi). Čutimo potrebo po razmejitvi med delovanjem partije in delovanjem države, gospodarske administracije. Geslo: »partija usmerja, vlada vlada« moramo realizirati politično.

Vse spremembe morajo biti podrejene tej nalogi. O njej je dejal V. I. Lenin, da morajo člani različnih žarišč proletarske oblasti »... živeti v samem jedru delavskega življenja, ga poznati v vseh podrobnostih, znati

nezmotljivo opisati v vsakem vprašanju, v vsakem trenutku voljo množic, njihove dejanske težnje, potrebe, misli, morajo znati opisati brez sence napačne idealizacije, stopnjo zavesti množic in moč vpliva teh ali onih ovir ali preostankov preteklosti, znati pridobiti si brezmejno zaupanje množic s svojim bratovskim odnosom in s skrbnim zadovoljevanjem njihovih potreb«.

Trenutno razpravljamo o obsegu sprememb v gospodarstvu. Komisija, ki pripravlja reformo delovanja gospodarstva, ima bogat delovni program. Spremembe bodo morale biti zelo načelne narave. Težišče gospodarskega usmerjanja bo premeščeno z administrativnih metod na metode ekonomskega vodenja. Resna omejitev mora prizadeti partikularno politiko resorov (ministrstev) in regij. Tu mora odločno gospodovati interes države in družbe kot celote.

Gospodarska reforma je velika naloga in hkrati težak problem, razreševanje bo trajalo vrsto let. Potrebno je spet ujeti ravnovesje, odstraniti tržne napake in tiste pojave, ki so za vsakdanje življenje prebivalcev najbolj mučni.

Med osrednje probleme obnove na Poljskem prištevam razvoj vseh oblik samoupravljanja. Vse samoupravne organizacije morajo postati takšne ne zaradi imena, ampak zaradi prakse. Samoupravljanje delavcev, kmetov, prebivalcev naselij, šol, stanovalcev itn. se mora osvoboditi nadrejene vloge administrativnega parata v prid odločilne vloge članov in voljenih organov. Pripravljeni so novi skupščinski zakoni o sindikatih in o delavskem samoupravljanju, ki bodo prinesli veliko novega.

Čeprav dosedanja statuti delovanja samoupravnih organizacij niso slabi, gre zdaj za to, da jih vsebinsko dopolnimo.

Te zelo na kratko predstavljene spremembe, ki se že dogajajo in se bodo še dogajale, so velika priložnost za premagovanje virov nastajajočih konfliktov in kriznih pojavov. Njihova realizacija bo prispevek Poljske k izkušnjam socialistične izgradnje.

VPRAŠANJE: Če smo poudarili vlogo delavske avantgarde, seveda nismo hoteli s tem reči, da vprašanje sindikatov ni pomembno. To vprašanje se od znane diskusije med Leninom in Trockim – če odmislimo prejšnje razpravljanje o tem vprašanju – postavlja vedno na novo. Kakšne so v sodobnih poljskih dogodkih spremembe pri vlogi sindikatov v poljski družbi?

ODGOVOR: Med mnogimi problemi, o katerih smo razpravljali, je tudi vloga sindikatov. Ti, ki so delovali do leta 1980, niso izpolnili pričakovanj in niso dovolj energično branili interesov delovnih ljudi. Nezadovoljstvo delavskega razreda in inteligence se je pokazalo v tem, da so po eni strani nastali novi sindikati, znani z imenom »Solidarnost«, po drugi strani pa so

dosedanji sindikati daljnosežno spremenili tako nazive kot metode delovanja. V vseh sedanjih nazivih sta se pojavili besedi »neodvisni« in »samoupravni«. To pomeni, da bo dejavnost teh sindikatov neodvisna od administracije in od partijske oblasti in da bo njihov način delovanja samoupraven.

Sindikati so bili doslej pomemben element sistema organizacije socialistične družbe na Poljskem. Zdaj se bo njihova narava nekoliko spremenila, ker sta nastali dve vrsti sindikatov (»Solidarnost« in prejšnji reorganizirani sindikati). Nastal je problem mehanizma sodelovanja vseh sedanjih sindikatov (lahko da bo šlo za kakšno koordinacijsko komisijo, komisijo za partnersko sodelovanje itn.).

Kot sem že povedal, bo vrsto problemov razrešil nov zakon o sindikatih. Življenje bo prineslo nove izkušnje in nemara tudi drugačne rešitve. Na splošno lahko povemo, da bo vpliv delovnih ljudi, ki so organizirani v sindikatih, neprimerno večji od dosedanjega. Sindikati bodo postali ena izmed glavnih prvin političnega sistema na Poljskem.

VPRAŠANJE: Novi sindikati so se imenovali za »samoupravne«. Vendar pa se zdi, da je vprašanje samoupravljanja dejansko veliko širše od same vloge sindikatov in drugih družbenih organizacij. Vemo, da je bilo v preteklosti na Poljskem nekaj poskusov, da bi vpeljali samoupravljanje npr. v tovarne, se pravi delavsko samoupravljanje. Zanima nas, zakaj te iniciative niso uspeli in kaj delate zdaj, da bi postalo delavsko samoupravljanje zares pomembna institucija dejanske demokratizacije poljske družbe?

ODGOVOR: Novi sindikat – »Solidarnost« ima v svojih vrstah nad polovico vseh zaposlenih delavcev na Poljskem. Pred nedavnim je bil uradno registriran in je dobil polno možnost za svoje delovanje v skladu s statutom. Težko je danes reči kaj o njegovi nameravani dejavnosti. V delovanju tega sindikata, predvsem pa njegovega vodje Lecha Wałęsa, je poudarjena njegova nepolitična narava in to, da usmerja svojo dejavnost v obrambo delavskih interesov. V socialistični državi ima delavec dve vlogi: je delojemalec in solastnik podružbljenih proizvodnih sredstev. Sindikat »Solidarnost« doslej poudarja delavčevo prvo vlogo. Vendar pa je težko ločiti obrambo interesov (ki je sicer izredno potrebna) od vloge sogospodarja. Deliti je mogoče samo to, kar je proizvedeno. Delavca v socialistični državi ne zanima samo to, da bi bili rezultati dela pravično razdeljeni, ampak tudi to, da bi bilo kar največ blaga, ki ga je mogoče deliti. To je njegov interes in interes družbe.

Novi sindikati morajo najti svoje mesto v življenju podjetij, v delavskem samoupravljanju. Čeprav je glavna pozornost osredotočena na

samoupravljanje v tovarnah, je to širši problem. To je problem celotne države in drugih življenjskih področij. To se tiče kulturnega (dejavnost avtorskih sindikatov, kot so sindikati pisateljev, igralcev, filmskih delavcev, glasbenikov, kiparjev itn.) pa tudi znanstvenega življenja, šolstva in mladinskih organizacij.

Na vseh teh področjih se dogajajo spremembe v smeri demokratizacije. Kritizirana je (včasih tudi pretirano in nepravilno) dosedanja dejavnost različnih institucij in organizacij. Včasih zavladajo čustva, toda v današnjem času prevladujejo razsodnost in preudarek, blaginja dežele nad zasebnimi čustvi.

V sistemu visokega šolstva je npr. pripravljena sprememba zakona. Ta predvideva, da bo rektorja volil senat, dekana pa svet fakultete. Povečala se bo samostojnost v visokih šolah, v znanosti in v študentskih organizacijah.

Razvoj samoupravljanja vseh organizacij in ne samo sindikatov izhaja iz aktivizacije delovnih ljudi, iz vse večje zaskrbljenosti državljanov za probleme, ki so za deželo pomembni. Povečan družbeni nadzor nad administracijo bo omogočil boljšo realizacijo načela socialistične demokracije in razširil oblast delovnega ljudstva.

VPRAŠANJE: Kakšen je odnos rimskokatoliške cerkve na Poljskem do dogodkov, do katerih je prišlo na Poljskem v zadnjem času?

ODGOVOR: Vlogo rimskokatoliške cerkve na Poljskem je v sedanjih dogodkih treba gledati na tleh njene zgodovine. V času 123 letnega narodovega suženjstva in v hitlerjevski okupaciji je cerkev imela pozitivno vlogo. Zavzela je patriotično stališče in bila eden izmed dejavnikov pri ohranjanju narodne substance, poljstva in duha neodvisnosti. Dva roparja – Prusija in carska Rusija sta Poljsko raznarodovala in prвина v tem procesu je bil boj proti cerkvi. Zato je v letih delitve Poljske nastalo geslo: »Poljak – katolik«.

V letih hitlerjevske okupacije je doživela cerkev na Poljskem strahovite izgube. Nekaj tisoč duhovnikov je izginilo v koncentracijskih taboriščih in v ječah. Številne cerkve so bile do tal razdejane.

V letih ljudske oblasti so bili odnosi med cerkvijo in partijo različni. Lahko opazimo nekako tri izrazite etape: boj, mirno sožitje in sodelovanje. Tu ni bilo izrazito časovnih razmejitev. Pomembna okoliščina so bili sklepi 2. vatikanskega koncila. Določitev položaja cerkve kot zunajstrukturne institucije in realistična politika poslednjih papežev je na Poljskem ustvarila koristen okvir enakosti za odnose med državo in cerkvijo.

Pred približno desetimi leti se je začelo sodelovanje med državo in cerkvijo. Verniki imajo neovirano možnost, da opravljajo religiozne obrede. Realizirano je načelo svobode vesti in veroizpovedi.

Vse to se je na Poljskem vtisnilo v stališče cerkve do krize. Vodstvo cerkve je podprlo demokratične spremembe ter pri tem hkrati pozivalo vernike k poštenemu delu, miru in preudarnosti. Cerkev je poudarjala, da nacionalni in državni interes zahtevata, da se ohranita zakon in ravnanje, ki ima čut za realizem.

Na koncu oktobra 1980. sta se sestala prvi sekretar CK PZDP Stanislav Kania in kardinal Štefan Wyszyński, primas Poljske. V objavljenem komuniqueju je zapisano, da sta sogovornika obravnavala probleme, ki imajo velik pomen za notranji mir in za razvoj dežele. Izrazila sta mnenje, da je konstruktivno sodelovanje med cerkvijo in državo v prid interesom naroda, zato se bodo razgovori nadaljevali v imenu blaginje in varnosti Poljske ljudske republike. Lahko torej rečemo, da je katoliška cerkev na Poljskem zavzela konstruktivno stališče.

Vendar pa je treba vedeti, da se tudi v sami cerkvi kažejo različne sile. Po eni strani deluje med delom laičnih katolikov organizacija »PAX«, ki programsko podpira izgradnjo socializma v okviru različnih svetovnih nazorov. Po drugi strani so konservativne sile, ki imajo pridržke do sedanjega obsega sodelovanja med cerkvijo in državo.

Država in partija si želita sodelovanja in zveze z ljudmi, ki so prosvetljeni in pametni ter si želijo reform, hkrati pa imajo občutek odgovornosti za usodo naroda. Gre za to, da bi ustvarili najbolj koristne pogoje za razvoj socialistične domovine.

VPRAŠANJE: Najnovejši poljski dogodki so imeli velik odmev v sodobnem svetu. Kaj mislite o teh odmevih?

ODGOVOR: Dogodki na Poljskem so v tujini naleteli na izredno velik odmev. To je tudi razumljivo. Poljska leži na pomembnem mestu v Evropi in je pomemben element stabilizacije miru in zavezniškega sistema, ki zagotavlja Evropi in nam mir.

Številne države so izjavile, da so dogodki na Poljskem notranja zadeva samega poljskega naroda. Tudi socialistične države so ugotovile, da želijo pojskemu delavskemu razredu in njegovi partiji, da uspešno premagata težave.

Na Poljskem gre zdaj za proces obnove, v obdelavi so programi, ki naj odpravijo popačenje socializma in popolnoma uresničijo socialistično izgradnjo.

V notranje probleme na Poljskem pa se skušajo vmešati sile, ki so socializmu sovražne. Skušajo se vključiti v notranja dogajanja, podpirati antisocialistične elemente, da bi delovali z antikomunističnih pozicij. Te okoliščine PZDP pozna in zato tudi sprejema ustrezne sklepe.

Številne nove pojave na Poljskem opazujejo z različnih stališč. Prijatelji socialistične Poljske nam skušajo pomagati pri paraliziranju dejavnosti antisocialističnih sil in z gospodarsko pomočjo.

Vse to, kar se dogaja na Poljskem, mora biti v službi socializma. Na 6. plenumu CK PZDP je bilo izrecno ugotovljeno: »Naša partija in narod ne bosta nikoli dovolila, da bi se omajal položaj, ki smo si ga pridobili z zmago v 2. svetovni vojni in kasneje s socializmom. Naš narod živi za varnimi mejami. To je nenavadno koristna situacija (...). V zadnjih težkih mesecih je zaupanje socialističnih prijateljev v našo partijo, razumevanje narave naših težav, dejavnik izredno bistvenega pomena.«

Ko premagujemo notranje težave in izpolnjujemo socialistični razvoj dežele, skušamo hkrati prispevati nekaj k procesu popuščanja napetosti in razorožitve. Treba se je zavedati, da gre popuščanje napetosti v mednarodnem položaju v prid realizaciji notranjih nalog. Nadaljnje zaostrovanje svetovne situacije pa je negativni dejavnik, ki ovira proces sprememb, kot jih je nakazala partija.

Zato Poljska tudi podpira predlog, da bi bila Varšava izbrana za mesto, v katerem bi bila konferenca o popuščanju vojaške napetosti in razorožitve v Evropi.

Vsi ti na kratko našeti dejavniki pojasnjujejo, zakaj tako močno poudarjamo zvestobo zaveznikom, in zlasti zvezo s SZ in prijateljstvo z drugimi socialističnimi državami.

Cilj zunanje politike Poljske je stabilizacija miru v Evropi, razvoj vzajemno koristnega sodelovanja z vsemi državami. Poljska si bo še nadalje prizadevala za okrepitev miru in za razvoj družbenega napredka na svetu.

VPRAŠANJE: Imamo vtis, da je imel pri novejših dogajanjih vso iniciativo delavski razred. Zdi se, da se je inteligenca temu reformnemu gibanju priključila kasneje. Zdi se, da se je v tem primeru dejansko potrdila stara teza o avantgardnosti delavskega razreda. Kaj pravite na to? In še, kako so poljske družbene vede, ki so znane po svoji visoki ravni, zaznale družbenopolitične probleme sodobne Poljske? Ali so sploh nakazovale krizno situacijo?

ODGOVOR: Dogodki v juliju in avgustu na Poljskem so pokazali, da se je še enkrat potrdila znana marksistična teza o vodilni vlogi delavskega razreda v socialistični družbi. Vendar ni to nikakršen povod, da bi govorili o obrobni vlogi inteligence. V zadnjih dogodkih imamo zanimiv pojav: tesno zvezo delavskega razreda z inteligenco: to si nikakor nista tuji sili. Pri pogajanjih v Gdąnsku in v Szczecinu v zvezi z obdelavo dokumenta, s katerim se je končala stavka, sta imeli obe strani – vlada in stavkovni komite – skupine znanstvenih svetnikov (ekspertov). V teh skupinah so bili pravniki, ekonomisti, politologi in sociologi. Lahko torej na splošno trdimo, da je znanost prispevala precej pozitivnega pri kompromisnem sporazumu z dne 31. 7. 1980. Je pa še druga plat deleža inteligence v

sodelovanju z delavskim razredom. Praktično so v stavkah in v solidariziranju s stavkujočimi sodelovali predstavniki vseh glavnih skupin inteligence. V stavkovnih komitejih in v zdajšnjih, novih sindikatih sodelujejo intelektualci. V tem je velika priložnost razsodnega, premišljenega delovanja v okviru obnove družbenega življenja.

Znanstvena inteligenca se je prepričala, da tudi pravilne znanstvene rešitve niso kaj prida uspešne brez podpore glavne družbene sile – delavskega razreda. Vrsta projektov za razrešitev pomembnih družbenopolitičnih in ekonomskih problemov ima možnost preiti v prakso. Dela nekaterih sociologov, ekonomistov, pravnikov so vsebovala veliko zelo dragocenih napotkov. Vendar jih praktiki niso upoštevali. Oglejmo si enega izmed primerov. Vrsto predlogov za izboljšanje modela delovanja družbe je mogoče najti v knjigi prof. Jerzy Wiatra z naslovom *Prispevek k problemom družbenega razvoja v socialistični formaciji*, ki je izšla 1979. leta. To je eno najboljših del s tega področja. Avtor je natančno ocenil aktualne probleme, ki so zahtevali rešitev. Predlagal je zato celo vrsto konkretnih sprememb in reform. Zdaj bomo dostikrat posegli po predlogih tega avtorja. Družbene vede so na različne načine napovedale, čeprav morebiti ne vedno odločno, pojave bolezni, ki je mučila družbo na Poljskem. Če zaznavamo porajajočo se bolezen organizma, nam to dopušča takojšnjo terapijo, kar je temeljni pogoj za uspešno zdravljenje.

Tu se vsiljuje še en sklep v zvezi s potrebo razvijanja znanstvene kritike. Imeli smo nerazvito kritiko in jo še imamo. Znanstvene diskusije so pogosto anemične, ustrezljive. Čutimo pomanjkanje širših polemik. Zato moramo priznati, da je poziv k spodbujanju znanstvene kritike, ki je tako nujna za razvoj same znanosti, pravičen.

V znanstvenih središčih se kaže danes potreba po tem, da bi znanstveniki na področju razreševanja lastnih problemov postali bolj samostojni. Zdaj govore o obveznosti, da znanstveniki zavzemajo stališče do dogodkov in problemov, ki so pomembni za življenje naroda. Ali kot je pisal prof. Chatasiński: »Pri povezovanju znanosti z realizacijo socializma ne more nihče zamenjati pravega znanstvenika«.

Tako lahko govorimo o potrebi zveze delavskega razreda in inteligence, zveze, ki je v interesu poljskega naroda in države.

VPRAŠANJE: Verjetno je, da je politologija v socialističnih deželah najbolj razvita na Poljskem in v Jugoslaviji. Družbenopolitične spremembe, ki se dogajajo zdaj ali pa jih slutimo, bodo verjetno vplivale na položaj in vlogo politologije v vaši državi. V katerih smereh se bo politologija razvijala v bližnji prihodnosti? Ali pričakujete, da bo njen vpliv padel ali pa se celo hitro razvil? Katere teme, ki so bile morebiti v preteklosti na obrobju ali sploh niso bile obravnavane, se utegnejo pojaviti ali priti v središče znan-

stvene pozornosti? Kakšna je po vašem mišljenju usoda zveze med socializmom in politologijo?

ODGOVOR: Politične znanosti, pojmovane kot splošno ime za znanstvene discipline, ki se ukvarjajo s politiko (gospodarsko politiko, sociologijo političnih odnosov, z zgodovino političnih doktrin, s politično zgodovino itn.), imajo precejšen teoretski domet. Pokazale so na nastajajoče procese v razvoju poljske družbe. Znanost o politiki je izredno mlada disciplina, ki išče svoje mesto med drugimi družbenimi vedami. V resnici je na Poljskem politologija stara komaj nekaj več kot deset let. Vendar naj opozorim, da se razvija izredno intenzivno. Njena pozornost je bila osredotočena zlasti na metodološke probleme, na metode in raziskovalne tehnike in na teorijo politike. Ker je na področju politologije med socialističnimi državami najbolj napredovala Jugoslavija, mora tudi Poljska premagati nekatere prvine nezaupanja v zvezi s potrebo po novi znanstveni disciplini. Tudi ta disciplina je podobno kot druge družbene vede naletela na ovire, ki niso znanstvene narave. To so bile: preveč rigorozno pojmovane zahteve cenzure in stalna zahteva po praktični koristnosti. Prav ta zahteva je včasih politične vede spremenila v apologijo sprotne politike in jim v skrajnih primerih narekovala propagandne funkcije.

Zaradi omenjenih vzrokov po pravici govore na Poljskem o zanemarjanju in zamudništvu družbenih ved pri raziskovanju negativnih pojavov v družbenopolitičnem in gospodarskem življenju dežele.

Treba je poudariti, da se ni lahko ukvarjati z vedo o politiki, zlasti ne s sprotno politiko. Težave so dvojne: pomanjkanje dostopa do mnogih gradiv in dokumentov pa nujnost kritične ocene in ocenjevanja. Zato se lahko znanstvene ocene razlikujejo od sprotnih političnih ocen in so kritične do politike. Znanost mora imeti vedno več časa za reflesijo, do ocene nekega pojava se mora dokopati tudi z vidika zakonitosti in širše določenosti dogodkov. Če gledamo na vlogo znanosti v tej zvezi, ugotavljam, da so dogodki 1980. leta moralno in znanstveno upravičili trditev, da je ta znanost opravila praktični izpit. Nismo imeli apologetskega niti abstraktnega, od življenja odtrganega stališča. O tem pričajo znanstvene publikacije in tematika kongresov Poljskega združenja za politične vede. Kar cela vrsta del poljskih avtorjev je (med njimi marsikatera še niso objavljena), ki so opozarjala na nastajajočo krizo, kazala na negativne pojave in naraščajoče konflikte. Če so v deklaracijah politični dejavniki priznavali vlogo, ki jo ima znanost pri izgradnji socializma, pa je bilo v praksi drugače. Odločujoči dejavniki političnega in gospodarskega življenja niso upoštevali predlogov, opozoril znanosti.

Na sedanji stopnji obnove življenja na Poljskem je čutiti vse več razumevanja za nujnost znanstvene discipline, ki raziskuje politiko. Danes je že jasno, da sta voluntarizem in subjektivizem na področju politike napravila velikansko škodo. Politika države in partije mora imeti znan-

stveno podlago. Vse večje sodelovanje prebivalcev pri vladanju, pri razvijanju samoupravnosti, ki je danes tako potrebno, zahteva zanesljivo znanje o politiki, o njenih zakonitostih. Treba se je torej lotevati pomembnih tém, ki so v nekem smislu nove, v drugem pa spet stare, vendar drugače pojmovane. Za primer naj navedem nekaj takšnih tém:

– Protislovja in konflikti v socialistični družbi in poti njihovega razreševanja.

– Delovanje socialistične demokracije.

– Kategorija individualnega, skupinskega in občega interesa, načini združevanja in odnosov.

– Model sindikatov in njihovo delovanje.

– Politično odločanje.

Prav ta zadnji problem je izredno praktično ploden. Znanost o politiki v praksi ni imela možnosti, da bi raziskovala odločanje na višjih ravneh.

Danes opažamo, da na Poljskem drugače gledajo na vlogo znanosti in na njen razvoj v socialistični družbi. Znanost, pa tudi politologija, je socializmu nujno potrebna. Znanstveni socializem hočemo razvijati s pomočjo znanosti. Nič ni tako v prid socializma kot resnica, objektivna slika stvarnosti. Danes se z vso močjo vračamo k tistemu mnenju, ki ga je razglašal znani poljski znanstvenik Stanislaw Ossowski: »Znanstveni delavec je človek, k čigar poklicnim obveznostim sodi neposlušnost v mišljenju. Njegova družbena služba temelji na tem, da pri izpolnjevanju svoje poklicne dejavnosti ne bi bil mišljenjsko poslušen (...) niti sinodu niti komiteju niti ministrstvu niti cesarju niti bogu. Če je poslušen, če spremeni svoje nazore na ukaz (...), se izneverja svojim obveznostim.«

Vrsta splošnih zakonitosti izgradnje socializma zahteva razvoj in izpopolnitev glede na to, kar smo izkusili na Poljskem. Poljska politologija se bo lotila teh nalog, ki so izredno pomembne za razvoj znanosti o politiki in za razvijanje znanja o izgradnji socializma na Poljskem.

JANEZ STANIČ

Ronald Reagan – »predsednik sprememb«?

(Po predsedniških volitvah v ZDA)

»Položaj išče može in ne mož položaja«, je svoj čas rekel novi ameriški predsednik Ronald Reagan. V podobnih krilaticah je običajno več iskrivosti duha kot globin resnice, a v njegovem primeru je vendarle res, da položaj predsednika ZDA v zadnji četrtini dvajsetega stoletja »išče« moža njegovega kova – starega, izkušenega, uspešnega »povzpelnika« iz mladostne malodane revščine v tako cenjeno bogastvo, moža preprostih gesel in odrezavih ocen, treznega konservativca tipa »dobrih, starih časov«. In povrh vsega je še res, da v ameriških razmerah položaj zares išče predvsem može in manj politiko.

Ta misel, ki za evropska politična ušesa zveni malce neverjetno, velja najmanj za tisto, čemur pravimo politična javnost ali tudi »volilno telo«; to je namreč v ZDA veliko bolj usmerjeno na posameznike kot na strankarske politične programe. Sicer pa je, kar zadeva ameriške politične stranke in njihove programe, potrebna velika previdnost. Že takó prideta v poštev le dve stranki – demokratska in republikanska – pa še ti sta znatno bolj veliki interesni in politično-propagandni grupaciji kot pa klasični stranki z različnima ideologijama. Če bi namreč po ideoloških merilih analizirali sestavo obeh strank, bi v vsaki od njiju našli približno enako široko nazorsko pahljačo od levece do desnice, ali če hočemo od naprednih do konservativnih sil, ki pa vse branijo obstoječe družbenoekonomske odnose in politični sistem.

V praksi to pomeni, da za ameriško politično zgodovino in sodobnost niso nikakršna posebnost, redkost ali presenečenje demokratski politiki, ki so konservativni in republikanski politiki, ki so napredni – oboje pojmovano seveda v okvirih obstoječih družbenoekonomskih odnosov. Če bi primerjali ameriško strankarsko življenje z onim v Franciji ali Italiji na primer, bi brez prevelikega tveganja lahko celo rekli, da se pokaže ob takšni primerjavi ameriški demokratsko-republikanski sistem kot v bistvu enostrankarski sistem.

Zaradi takšnega stanja je zares pomemben predvsem »mož« in Amerika se je torej odločila za moža Reaganovega kova. Toda preden zapišemo nekaj misli o njem, še neko opozorilo: svet piše in govori, da so se Američani izrekli za Reagana. V resnici se je zanj izrekel razmeroma majhen del Američanov, vsekakor manjšina. Če upoštevamo samo tiste Američane, ki imajo volilno pravico, jih polovica sploh ni šla volit; od tiste polovice, ki je šla na volišča, pa je za Reagana oziroma republikance glasovalo samo 51 odstotkov volivcev, torej spet samo polovica. Tako je bil Reagan v bistvu izvoljen samo s četrtnino glasov ameriških volivcev. Če se še malo poigramo s številkami, lahko celo rečemo, da je še od tiste četrtnine, ki je glasovala za Reagana, spet samo polovica glasovala zanj iz prepričanja, druga polovica pa je v bistvu glasovala le proti Carterju in njegovi administraciji. Tako nekako vsaj mnogi ameriški analitiki razlagajo tako veliko zmago na eni in tako hud poraz na drugi strani. Toda tudi če je del volivcev res glasoval bolj proti Carterju kot za Reagana, ostaja dejstvo, da je bila njegova zmaga veliko bolj prepričljiva, kot so upali celo največji optimisti v njegovem taboru. Lahko trdimo, da se je Ronald Reagan kot politična osebnost zelo srečno ujel z razpoloženjem v deželi, medtem ko je Jimmy Carter v štirih letih domovanja v Beli hiši postal skorajda simbol tistega, česar razpoloženje v deželi ne mara.

Vse to niso samo pojasnila k izidu predsedniških volitev, ki danes morda sploh niso več tako zanimiva in pomembna, ampak so vsaj do neke mere tudi kazalo in merilo obremenitve, ki jo prinaša s seboj novi ameriški predsednik in ki je, preprosto povedana, takale: politična Amerika se je kar najodločnejše izrekla za spremembe, izvolila za predsednika človeka, ki jih je obljubljal in njegova dolžnost je zdaj, da jih uresniči. Ronald Reagan je po volji volivcev torej predvsem predsednik sprememb. Oziroma tak naj bi bil. Je pa seveda še veliko vprašanje ali tudi v resnici bo in v kolikšni meri.

Za povprečnega ameriškega volivca sta bila pri nastanku tako močne želje po spremembah odločilna predvsem dva dejavnika. Prvi je občutek, ki je zelo razširjen in močan, dasi ga celo politiki in sociologi ne znajo vselej do kraja opredmetiti, da je z Ameriko na splošno nekaj narobe. Dežela nima več tiste moči, prepričljivosti, jasnih odgovorov in uspešnosti ne znotraj ne v svetu. Doma ljudi pritiskajo davki in inflacija, prihodnost je videti manj zanesljiva kot nekdanj (»dobri stari časi!«), politiki pa so vse preveč pokvarjeni, nesposobni ali pa blagonamerni, toda neučinkoviti čvekači. V predvolilnih tednih je bilo po vseh ZDA pogosto slišati in brati takole mnenje: Za predsednika »hočemo človeka, ki bo rekel: 'Tako je in tako mora biti!' Ne pa človeka, ki kar naprej poziva vesoljno nacijo naj mu pomaga, svetuje in naj skupaj odločamo.« Težko je reči, ali je bilo to res spontano mnenje ljudi ali pa spretno vrženo republikansko geslo. Navsezadnje njegov izvor tudi ni pomemben, odločilno je bilo, da ga je sprejela večina volivcev – tudi onih, ki se imajo za demokrate. Tako prepričanje je porodilo izredno močno miselnost, da Amerika boleha za

pomanjkanjem moči, odločnosti in volje in to tako v domačih kot tudi v mednarodnih zadevah, kjer je šibka in se iz nje lahko že kar norčujejo («Rusi lahko vkorakajo v Afganistan, pa kaj?» ali »Razcapani in zaostali fanatiki lahko celo leto držijo ujete naše državljane, mi pa – kaj?»).

Drugi vir nezadovoljstva je bolj otipljiv. To so gospodarske težave, ki jih povprečni volivec čuti predvsem kot inflacijo in druginjo, kakršne desetletja ni poznal, kot objektivno zmanjševanje in krčenje »svetih« možnosti privatne pobude, kot naraščajočo brezposelnost, nevšečnosti zaradi varčevanja z energijo in gorivi. Vsega tega je seveda kriva nespособna in neučinkovita administracija, ki je zagrešila najhujši možni greh, da »samo zapravlja davčni denar, ki ga pobira iz naših žepov«.

To so hkrati glavni viri nezadovoljstva in glavne smeri zahtevanih sprememb. Vse skupaj je seveda malce poenostavljeno, toda v ameriškem političnem življenju so poenostavitve tako rekoč zakon – še posebej kadar gre za volitve – in celo do največjih odločitev pogosto prihaja na temelju največjih poenostavitev.

Po takšni logiki je človek sprememb seveda lahko samo konservativec, kratkomalo zato, ker so se nekakšna napredna demokratska novatorstva izkazala za razvodenelo in brezoblično neučinkovitost kamorkoli se človek ozre. Torej: nazaj v dobre, stare čase! Reaganov recept za vrnitev k njim je preprost in lahko razumljiv: gospodarstvo je treba ozdraviti predvsem z dajanjem veliko večjih možnosti privatni spodbudi, davke je treba zmanjšati, državno regulativo na zvezni ravni pa temeljito prističiti. To je seveda lažje obljubiti kot izpolniti in za zdaj nova administracija še ni predložila podrobnega programa. Kljub temu pa bržda ne kaže pritegniti tistim, ki so v Reaganovih izredno ostrih kritikah demokratske gospodarske politike in v velikih obljubah videli samo predvolilni manever. Očitno Reagan in njegov gospodarski štab mislita resno vsaj poskusiti spremeniti stvari na tem področju in naloge so se, kot kaže, lotili dovolj študioso. Ustanovili so celo vrsto odborov (na primer za kontrolo javnih stroškov, za davčno politiko, za reformo predpisov, za protiinflacijsko politiko, za mednarodno monetarno politiko, za proračun, za koordinacijo gospodarske politike), ki naj pripravijo nekaj, čemur bi morda lahko rekli »Reaganova gospodarska reforma«.

Kot že rečeno, so temelji njene filozofije prepričanje, da država v bistvu ne more učinkovito in racionalno voditi gospodarskih tokov, ampak da je njeno pretirano vmešavanje samo utvara, ki vodi do »drage države«, ki je v resnici vir večine ameriških težav. Sproščanje privatne pobude, za kar so najboljše sredstvo davčne olajšave za srednje sloje, lahko najbolj učinkovito spodbudi gospodarsko rast, ki je temelj za reševanje vseh nakopičenih gospodarskih težav. Energetske krize na primer, ki jo je Carter dolžil vseh gospodarskih težav, ni mogoče reševati z varčevanjem in omejevanjem porabe, ampak s tem, da velike naftne družbe dobijo proste roke za izkoriščanje naravnih bogastev dežele. Proračun je treba ponovno uravnesiti, kar je mogoče storiti z zmanjšanjem javnih stro-

škov ter z odpravo goljufij in razsipištva v zvezni administraciji. Poudarbo, ki je glavna gibalna sila proizvodnje in s tem gospodarske rasti, ovirajo visoki davki, zato je treba neposredne davke zmanjšati kar za tretjino v treh letih.

To je le nekaj receptov in zamisli iz Reaganovih pogledov na gospodarstvo. Zavezal se je, da bo ameriška javnost tri mesece zatem, ko se bo vselil v Belo hišo, torej nekako do maja, dobila izdelan program nacionalne ekonomske politike, ki se »ne bo spreminjala vsak mesec,« ampak bo dolgoročna in tako podlaga za oživitev zaupanja. Toda da stvari v resnici ne bodo tako preproste, kaže primer davkov oziroma zveznega proračuna. Po Reaganovi zamisli o zmanjšanju davkov, bo že letos (1981) zvezni proračun prikrajšan za 28,7 milijarde dolarjev, do leta 1985 pa skupno za 189 milijard dolarjev od davkov. Ob tem pa hkrati napoveduje bistveno povečanje izdatkov za vojsko. Odkod torej vzeti denar? Edini za zdaj vidni odgovor je, da je tako nastali primanjkljaj mogoče pokriti samo z ustreznim zmanjšanjem izdatkov za socialo, se pravi za javno zdravstvo, razne socialne dodatke in podpore, varstvo otrok in mater, urejanje okolja in tako dalje. Reaganova nova ekonomska politika utegne prinesiti občutno poslabšanje položaja socialno šibkim slojem, med katerimi je najmočnejše zastopano barvno prebivalstvo in to ne le črnici, ampak v vse večjem številu tudi prebivalstvo latinskoameriškega porekla. Vsekakor je zelo verjetno, da se bodo zaradi tega socialna in rasna nasprotja poglobila. Zaradi podobnih razlogov se utegnejo poglobiti tudi obstoječe regionalna nasprotja, najbolj v grobem rečeno, nasprotja med vzhodnim in zahodnim delom Združenih držav. Reaganova obljubljená politika gotovo bolj ustreza zahodnemu delu države, ki je redkeje naseljen, manj industrializiran, kjer so razvojne možnosti in tudi potrebe čisto količinsko večje kot na vzhodu in kjer so zaradi tega vprašanja gospodarske spodbude in rasti veliko bolj živa. Za vzhodni del države sta značilni izredna koncentracija prebivalstva v velemestih in industrijska nasičenost, kar povzroča probleme drugačne vrste, predvsem socialne, probleme organizacije življenja v velemestih, okolja in podobno.

Čeprav je seveda še veliko prezgodaj ocenjevati gospodarsko in socialno politiko nove washingtonske administracije (saj te politike v celoti niti še na papirju ni), je vendarle mogoče načrtovati vsaj grob obris republikanske štiriletne prihodnosti. Kaže, da Reagan obljubo o spremembah lahko izpolni vsaj deloma z nekaterimi premiki v taktiki in metodah; toda spremembe bodo šle predvsem v korist premožnejših slojev, kar je sicer zelo pomembno, saj so ti sloji številčni in vplivni, vendar je nevarnost socialnih (in rasnih) konfliktov tolikšna, da deloma omejuje uresničitev najbolj konservativnih zamisli. Sicer pa prve Reaganove poteze kažejo na njegovo veliko pragmatičnost, ki je celo že vznemirila desno krilo republikancev in idejne zagovornike konservativne politike. Sredi decembra je novi predsednik objavil izbor osmih članov svoje vlade, med katerimi je sedem »zmernežev« in samo en pripadnik desnega

krila, predvsem pa so vsi veliko bolj poslovni ljudje kot pa politiki. Resda je že nekaj dni pozneje požel navdušeno odobravanje desnice, ko je za svojega zunanjega ministra imenoval generala Alexandra Haiga (k temu se bomo še vrnili), toda za začetek je vendarle zapustil vtis, da se kadrovsko ogreva bolj za strokovnjake kot za »čiste« politike.

Zelo pomembno področje notranje in hkrati tudi že zunanje politike je obramba. Tu je Reagan ves čas nastopal trdo, jasno in odločno: Amerika mora biti najmočnejša vojaška sila na svetu, to je treba doseči z vsemi sredstvi! Carterju je očital, da je zmanjšal ameriško vojaško moč v tujini in oslabil njeno obrambno sposobnost doma. Zaradi tega je napovedoval povečanje vojaškega proračuna, ustanovitev nove vojaške mornarice v Indijskem oceanu, ki naj bo trajen dokaz ameriške vojaške navzočnosti in moči v tem delu sveta, okrepitev in večjo podporo obveščevalnim organizacijam in končno (toda ne nazadnje, kajti to je bilo eno njegovih najbolj udarnih predvolilnih gesel) preprečenje ratifikacije sporazuma SALT-2, češ da je nepotreben in celo škodljiv, kajti ZDA lahko zagotovijo varnost in mir samo s premočjo v strateški oborožitvi.

Reaganova vojaška politika je glasna in agresivna ter je bistveno prispevala k njegovemu konservativnemu slovesu, čeprav gre tu za precejšnje slepilo. Če je namreč res, da je Reaganova vojaška politika konservativna, je prav tako res, da je bila taka tudi Carterjeva. Med volilno kampanjo leta 1976 je Carter sicer obljubljal zmanjšanje vojaškega proračuna in neko bolj miroljubno in umirjeno vojaško politiko, vendar obljub ni nikoli uresničil. Nasprotno, v letih njegovega predsednikovanja je vojaški proračun stalno rasel in sicer za približno tri odstotke, leta 1977 pa je od članic NATO celo izsilil, da so tudi one povečale svoje vojaške proračune. Carterjeva administracija je sprejela sklep o proizvodnji gibljivih strateških raket MX, kar stane 30 milijard dolarjev; njegova administracija se je odločila za razmeščanje v zahodni Evropi novega raketnega sistema; njegova administracija je na območju Perzijskega zaliva razmestila ladjevje, ki ga sestavlja 30 vojnih ladij in tri letalonosilke; njegova administracija je organizirala intervencijske sile za takojšnje vojaško posredovanje, razmeščene v oporiščih v Indijskem oceanu in nekaterih obalnih državah; in končno je tudi Carter po sovjetski intervenciji v Afganistanu opustil prizadevanje za ratifikacijo sporazuma SALT-2.

V bistvu se torej dejanska vojaška politika demokratov ni skoraj nič razlikovala od napovedane republikanske. To je tudi logično, kajti ameriška vojaška politika ni odvisna od idejnih razlik med strankami (ki so tako majhne), ampak od temeljnih strateških usmeritev ZDA, ki pa niso odvisne od tega, kdo predsednikuje v Beli hiši (dasi pri tem ne želimo podcenjevati pomena tega, kako ameriški predsednik konkretno uresničuje strateške usmeritve). Da je to res, zgovorno dokazuje nedavna preteklost. Leta 1964 je republikanski kandidat, konservativni Barry Goldwater doživel strahovit poraz v znatni meri zato, ker je veljal za »vojnega hujskača«. Premagal ga je »miroljubni« demokrat Johnson, ki

je komaj nekaj mesecev zatem pognal ZDA v vietnamsko vojno. Republikanec Richard Nixon je med predvolilno kampanjo zahteval razširitev vojne v Vietnamu in »končno zmago«, toda ko je postal predsednik, se je prav on odločil za prekinitev vojne in umik iz Vietnama. Lahko se tudi spomnimo, da je Nixon kot predsedniški kandidat napadal demokrate zaradi popustljive politike do ZSSR in Kitajske, kot predsednik pa je sam potoval v Peking in podpisal s Sovjetsko zvezo sporazum SALT-1. Ti zgledi pričajo, da so strateške usmeritve ZDA znatno bolj trajne in nespremenljive kot strankarska retorika in da imajo različni ameriški predsedniki razmeroma malo prostora za različne politike. Še zlasti velja to za vojaško področje. Glede na to, da novi predsednik uporablja drugačno, bolj grobo in agresivno besedišče, lahko v zvezi z vojaško politiko rečemo, da kljub vsemu dejansko najbrž ne bo moglo biti veliko sprememb na slabše, tako kot tudi ni bilo veliko sprememb na boljše, ko je oblast prevzela demokratska administracija.

Z vsem tem smo z eno nogo že stopili na področje »čiste« zunanje politike. Za izid volitev ta sicer ni bila najpomembnejša, vendar je tudi na tem področju Ronald Reagan zbral določeno prednost kot človek sprememb. Tudi tu je bila glavna sprememba, ki jo je obljubljal, povrnitev moči, vpliva in ugleda Amerike v svetu. V okviru te krilatice je med predvolilno kampanjo kritiziral Carterjevo administracijo, da je »pre mehka« in »preveč popustljiva« do ZSSR, s čimer je samo spodbudila sovjetsko agresivnost. Toda kljub vsem takim in podobnim očitkom na račun demokratske administracije, se je Reagan (delno sam, delno prek svojih zunanjepolitičnih svetovalcev) jasno izrekel za pogajanja s Sovjetsko zvezo, zlasti na področju »skupnih interesov«, to je pri omejevanju in nadzorovanju jedrske oborožitve in pri gospodarskem sodelovanju.

Pravzaprav je edina doslej vidna večja novost (če izvzamemo ton in besedišče), ki jo napoveduje Reaganova politika do Sovjetske zveze, metoda dialoga, ki uveljavlja tako imenovana »vezana pogajanja«. Reagan namreč izjavlja, da je sicer pristaš pogajanj, da pa se ni mogoče pogajati o posameznih vprašanjih, ampak le o celih »paketih«. Ni se na primer mogoče pogajati o omejevanju strateške oborožitve, pri tem pa se delati, kot da ni bilo sovjetske intervencije v Afganistanu. Ideja o politiki »vezanih pogajanj« je v določenem smislu vračanje v čase, ko je ameriško zunanjo politiko in odnose z SZ gradil Henry Kissinger in ko je med velesilama prevladovalo – malce grobo rečeno – vzdušje barantanja in kupčije. To je bila politika, ki je v bistvu ustrezala tudi Sovjetski zvezi, saj jo je postavljala v neke vrste partnerski položaj na svetovnem prizorišču. V tem je gotovo eden od razlogov, zakaj so bile sovjetske reakcije na izvolitev Reagana v bistvu zelo umirjene in zakaj na trenutke Moskva celo dela vtis, da skuša Reaganu olajšati premostitev prepada, ki loči javne izjave opozicijskega kandidata za predsednika od izjav predsednika, obremenjenega z odgovornostjo oblasti. Tako je bržda treba razumeti ugotavljanje, da se program novoizvoljenih predsednikov ZDA »pogosto

razlikuje od propagandnih izjav, izrečenih v ognju predvolilne polemike« (Pravda, 23. novembra 1980).

Nadaljnji razlog, da so sovjetski odmevi na izvolitev Reagana zadržani in delno celo zmerno optimistični, je gotovo tudi v tem, da so odnosi med Sovjetsko zvezo in Carterjevo administracijo zlasti po sovjetski intervenciji v Afganistanu zašli v popolno slepo ulico, iz katere ni bilo videti izhoda. Kakršnakoli nova administracija bi, trezno gledano, stanje sovjetsko-ameriških odnosov, kakršni so bili leta 1980, le težko še poslabšala.

Kar zadeva odnose s Sovjetsko zvezo, je treba upoštevati tudi, da imajo v republikanskem zunanjepolitičnem »možganskem trustu« večino ljudje (Gerald Ford, Richard Nixon, Henry Kissinger, Richard Allen) in drugi, ki imajo velike mednarodne izkušnje in ki so v šestdesetih in sedemdesetih letih sami veliko prispevali k oblikovanju politike popuščanja napetosti v odnosih med velesilama. V tej zvezi pa seveda ni mogoče spregledati poteze, s katero je Reagan opravičil sloves konservativca in si utrdil že nekoliko omajani ugled med desnim krilom republikancev; sredi decembra je namreč za zunanjega ministra imenoval Alexandra Haiga, upokojenega generala, nekdanjega Nixonovega načelnika generalnega štaba in nekdanjega poveljnika sil NATO v Evropi, ki velja za izrazitega »jastreba«. Njegov politični credo, kot ga je razložil v številnih izjavah in intervjujih leta 1980, obsega v glavnem naslednje točke:

– Politika popuščanja napetosti, kot se je uveljavljala v letih Carterjeve administracije, je privedla do krepitve sovjetske navzočnosti v črni Afriki, Indokini, Afganistanu, Jemenu in drugod, zato ne ustreza amerišskemu ljudstvu in interesom svobodnega sveta. Treba jo je zamenjati z načeloma reciprocitete in moči.

– Po Vietnamu in Watergatu je Amerika soočena z resnimi izzivi, na katere mora odgovoriti v večjo doslednostjo v svoji politiki. Tako pomembna področja kot so nadzorovanje oborožitve, monetarna vprašanja, energetska politika in nacionalna varnost je treba obravnavati združeno.

– Treba je bolj poudariti regionalno vojaško sposobnost, tako konvencionalno kot jedrsko. Zaradi tega je NATO danes še pomembnejši, kot je bil ob ustanovitvi.

– Nemogoče je zgraditi pravičen in odgovoren odnos do Sovjetske zveze brez potrebne trdnosti. Ne moremo na vsak poguben dogodek gledati zgolj kot na posledico sovjetske dvoličnosti, a tudi ne smemo popuščati izzivalno nezakonitemu in odkritemu sovjetskemu vmešavanju, zlasti v tretjem svetu.

Ti pogledi so po formulacijah resda bolj trdi ali konservativni, po vsebini pa pravzaprav niso posebno »revolucionarni« glede na razvoj tekoče ameriške politike, zlasti v zadnjem letu. Gotovo tudi za odnose s Sovjetsko zvezo velja temeljna resnica, da so globlji in trajnejši ameriški interesi v bistvu neodvisni od tega, katera stranka vodi zunanjo politiko. Bolj kot za resnične spremembe politike gre lahko za drugačno taktiko, metode in stil, kar je sicer v praktični, tekoči politiki lahko zelo po-

membno in lahko vpliva na večjo ali manjšo uspešnost politike in tudi na njeno večjo ali manjšo nacionalno in mednarodno varnost – ne spreminja pa strateških ciljev same politike. V teh in takšnih okvirih je bržda treba gledati tudi na imenovanje »jastreba« za ameriškega zunanjega ministra (katerega imenovanja pa v trenutku, ko to pišemo, senat še ni potrdil).

Nedvomno je prostor za »novo politiko« razmeroma utesnjen pri tako ključnih vprašanjih kot odnosi med velesilami in ameriški odnosi s svojimi najpomembnejšimi zavezniki ali z najpomembnejšimi drugimi subjekti mednarodnega življenja. Nekoliko več manevrskega prostora ostaja na razmeroma manj odločilnih področjih, kjer konservativnost nove politike lahko znatno bolj pride do izraza. Tako področje so na primer ameriški odnosi s posamičnimi izrazito reakcionarnimi, desničarskimi režimi, ki pa so hkrati tudi izrazito proameriški, taki kot na primer v Južni Afriki, Južni Koreji, mnogi diktatorski režimi v Latinski in Srednji Ameriki pa v določeni meri tudi Tajvan in Izrael (dasi so tu v igri že veliko večji in širši interesi, ki zahtevajo bolj uravnovešeno politiko).

Našteti primeri so najbolj primerna področja, na katerih nova konservativna Bela hiša lahko dokaže svojo konservativnost. Reagan je že napovedal veliko večjo ameriško politično in gmotno podporo tovrstnim režimom in v zvezi s tem kritiziral Carterjevo ideologijo obrambe človekovih pravic, češ da je ta politika v bistvu nemoralna, ker razvija odnose z režimi, ki očitno kršijo človekove pravice (taki so zanj v prvi vrsti vsi komunistični režimi) in ki so protiameriški, obenem pa odteguje pomoč režimom, ki sicer tudi kršijo nekaj človekovih pravic, a so pri tem vsaj trdni ameriški zavezniki (južnoameriške diktature, Južna Koreja, Tajvan, Južna Afrika itd.). Tu je torej pričakovati večje spremembe v smislu bolj odkritega podpiranja reakcionarnih režimov po vsem svetu, kar utegne zamotati in zaostri položaj na nekaterih nevarnih kriznih področjih, na primer na Bližnjem vzhodu, na jugu Afrike in povsod v Latinski in Srednji Ameriki, kjer prihaja do revolucionarnih notranjih vrenj. Ker so to obenem tudi področja močne navzočnosti, interesov in delovanja neuvrščenih držav, utegne priti do določenih sprememb na slabše tudi v razmerjih ameriške politike do neuvrščenosti.

V takih okvirih in smereh bi seveda še lahko nadaljevali razmišljanje o možnostih in verjetnih naravnostih sprememb v ameriški politiki pod predsednikovanjem Ronalda Reagana. Toda nadaljnje raziskovanje verjetno ne bi vplivalo na temeljno ugotovitev, da novi ameriški predsednik sicer prinaša v Belo hišo nove poudarke, nove ljudi in nov stil, da pa ne prinaša novih temeljnih interesov in strateških ciljev ne v ameriško notranjo ne v zunanjo politiko. »Predsednik sprememb« ima največ prostora za spremembe predvsem v obliki in načinu vodenja politike.

Ljubljana, decembra 1980

Nekaj pripomb k bilancam minulega leta

Zadnji mesec leta 1980 je prinesel na področju družbenoekonomskega razvoja pri nas nekaj razveseljivih podatkov, ki nam, pa če bi jih sprejemali še tako skeptično, povedo vsaj to, da je prodrlo spoznanje o resnosti položaja in da so se začele stvari na nekaterih sektorjih družbenoekonomskega življenja, ki se dolga leta nikakor niso mogla odlepiti z mrtve točke, vendar premikati.

Tako je dala stabilizacijska politika, ki smo jo sicer razglašali že kakšnih deset let zapored, prvič tudi nekaj otipljivih, če govorimo previdno, nominalnih rezultatov. Tudi večino planskih gradiv in dokumentov nam je uspelo skorajda dokončati in čeprav sistem še ni čisto zaokrožen, pa nedvomno drži, da smo dosegli pri uveljavljanju planske funkcije v naši ekonomiji (ki smo jo dolga obdobja zanemarjali) pomemben napredek. Razveseljivo je še zlasti to, da so bili končno vendar, po dolgem obdobju usklajevanja med republikami, sklenjeni nekateri pomembni dogovori o temeljnih novega srednjeročnega plana federacije.

Ta preobrat nekaterih tokov dopušča oceno, da so bile vendar ustvarjene vsaj v grobem tiste institucionalne in organizacijske predpostavke, da sčasoma v naslednjih letih le zvozimo to našo ekonomijo in jo vtirimo v zeleno smer, seveda z dvema zadržkoma: da še dlje časa ne smemo pričakovati nobenih »spektakularnih« rezultatov in da ne smemo misliti, da so doslej sprejete rešitve, plani in dogovori za naslednje obdobje že kakšna do kraja trdna in preiščljena podlaga, ki je ne bi bilo treba nenehno dopolnjevati, popravljati ali spreminjati. Ta doslej zgrajena podlaga mora biti nedorečena že zato, ker je dediščina sicer nujnih kompromisov, ki sta jim v mnogih primerih botrovala tudi časovna stiska in pomanjkanje natančnih in preverjenih informacij. Najboljši začetek pred nadaljevanjem dela bi torej bil, da se s tem dejstvom sprijaznimo in da stvari potrpežljivo proučimo.

S tem hočemo pravzaprav reči, da planerji, tvorci in vsi drugi dejavniki ekonomske politike ne bi smeli zgubljeni živcev, ko bodo realna gibanja začela odstopati od načrtovanih in ko se bo kje pokazalo, da je potreben drugačen pristop. Še najmanj bi kazalo upravljati čas z vztrajanjem pri starih izhodiščih za vsako ceno in z dokazovanjem njihove upravičenosti. Družbenoekonomski razvoj bo treba v prihodnje zelo prožno in, da ne rečemo, subtilno spremljati, ukrepe in instrumente in tudi nekatere tako imenovane sistemske rešitve pa hitro prilagajati nastalim situacijam in novim spoznanjem.

K temu uvodu pa še to: v zadnjem času se je, kar je nedvomno ena pozitivnih bilanc minulega leta, pri nas spet začela intenzivneje razvijati (in oglašati) tudi ekonomska misel, vsaj kar zadeva njeno splošnejšo teoretično plat. Ekonomisti sicer še niso izoblikovali tiste enotnosti pogledov, ki je potrebna za enakopraven dialog s tekočo ekonomsko politiko, so pa v svojih zadnjih razpravah in javnih nastopih vsaj temeljiteje obračunali z nekaterimi utvarami, na katere se je ta politika doslej pogosto opirala.

Tak enakopravnejši dialog (v mislih imamo seveda izključno dialog med politiko in marksistično znanostjo) ima lahko več blagodejnih učinkov, zlasti naj bi silil k strokovno bolj preverjenim konkretnim rešitvam in ukrepom, pri čemer pa bi se morala ekonomska znanost pri nas tudi bolje organizirati za dajanje odgovorov na praktična razvojna vprašanja združenega dela, na primer za pomoč organizacijam združenega dela in njihovim asociacijam pri opredeljevanju razvojnih načrtov itd.

Ena izmed posledic nujnih kompromisov v razvojnih snovanjih za naslednje obdobje je, če se lahko tako izrazimo, nekakšen splošno restriktivni značaj sprejetih osnov za nove srednjeročne plane, pa naj gre za zveznega, ali republiške, čeprav je seveda jasno, da so danes ta razvojna snovanja predvsem tudi pod težkim odločilnim bremenom neizprosnihih plačilno-bilančnih omejitev, ki jih bodo pač morali občutiti na svoji koži tako ali drugače prav vsi sektorji naše družbe.

Kljub določenim prioriteta in izoblikovanim temeljnim razvojnim kriterijem ter poudarjanju načela selektivnosti, pa bi se vendar težko izognili vtisu, da bodo novi srednjeročni plani Jugoslavije in republik, vsaj kot so se kazale njihove konture ob koncu leta 1980, bolj načrti o tem, koliko manj bo smel kdo porabiti (oziroma investirati) kot pa jasna perspektiva in smer razvoja posameznih dejavnosti in s tem celotnega gospodarstva.

S tem ne želimo trditi, da te omejitvene sestavine kot take niso realna nujnost in da se je na doslej doseženi ravni in kvaliteti dogovarjanja in sporazumevanja (in ob pomanjkanju časa) dalo v tem pogledu kaj drugače in bolje storiti. Še zlasti zato ne, ker so bile planske institucije na vseh ravneh v zadnji fazi usklajevanja planskih gradiv soočene še vedno z neverjetnim presežkom razvojnih ambicij gospodarskih subjektov nad realnimi možnostmi, ki jih bo uokvirjal razpoložljivi kapital naše družbe. Tako so morali na primer v postopku nastajanja besedila temeljev srednjeročnega plana Slovenije za obdobje 1981–1985 od osnutka do predloga zmanjšati želje po naložbah posameznih infrastrukturnih dejavnosti od skupno 46 na 30 odstotkov vseh za naložbe v gospodarstvu razpoložljivih sredstev v naslednjih petih letih. Lahko si mislimo, kakšne težave so bile šele pri usklajevanju znotraj celotne gospodarske infrastrukture, ko je bilo treba določiti, za koliko naj se posameznemu sektorju zmanjšajo njegove naložbene možnosti.

Če upoštevamo tako hudo obremenjenost planskih institucij s potiskanjem številnih nerealno (in marsikje tudi špekulativno) postavljenih naložbenih načrtov navzdol (ob pomanjkanju natančnejših izračunov, ekonomskih analiz in sploh argumentov), veliko stopnjo neusklajenosti planskih aktov v samih organizacijah združenega dela oziroma njihovih asociacijah, je ob vsem tem še kar razumljivo, da je moralo ostati v planskih dokumentih za naslednje srednjeročno obdobje in sploh v dosedanjih razvojnih snovanjih še precej nedorečenega.

Dogovor o temeljih našega republiškega srednjeročnega plana daje sicer vso težo opredelitvi glavnih razvojnih kriterijev, po katerih naj bi se ravnali pri usmerjanju naložb in ki naj bi predstavljali osnovo za odločnejši prehod k intenzivnejšemu gospodarjenju (neposredna in posredna izvozna usmerjenost, razvojno-tehnološka intenzivnost proizvodnje in storitev, gospodarna raba energije in surovin, produktivnost in racionalizacija poslovanja, varovanje okolja in racionalna raba prostora), v posebnem poglavju pa opredeljuje tudi nekatere dejavnosti, pri katerih terja usmeritev v povečanje izvoza in v razvojno-tehnološko intenzivnejšo proizvodnjo kot podlago za tehnološki razvoj vsega združenega dela večje naložbe. To so med drugim zlasti strojogradnja, delno računalništvo in elektronika in tiste proizvodnje, ki zagotavljajo reprodukcijske in osnovne surovine za del predelovalne industrije.

Sporazum okrog teh razvojnih kriterijev in kriterijev prestrukturiranja je nedvomno eden večjih dosežkov v procesu izpopolnjevanja našega sistema planiranja. Tudi pri oblikovanju tega dela dogovora pa je iz razumljivih razlogov prišlo do številnih pritiskov drugih nosilcev proizvodnje, ki so se želeli »videti« v njem. Strinjamo se lahko, da bi bila vsaka pretirana širitev kroga upravičencev »povečanih vlaganj« seveda nesmiselna. Kljub temu pa so ostala nekatera vprašanja še brez odgovora.

Tako so na primer v zadnjih decembrskih razpravah o predlogu dogovora o temeljih srednjeročnega plana Slovenije, v katerih so se izoblikovali še številni predlogi za dopolnila, iz nekaterih gospodarskih panog izrecno opozorili, da lahko iz tega dokumenta komaj kaj ugibajo o tem, kaj sodi republika o njihovih razvojnih načrtih, ali bolje, o usodi teh načrtov. Gre pravzaprav za vprašanje, kakšen družbeni tretma čaka vse tiste druge »neprioritetne« panoge in dejavnosti, ki se »ne vidijo« v planu. Zelo zanimivo in presenetljivo je namreč, da so bile ravno nekatere od teh »odpisanih« panog, kot so tekstilna, lesna ali čevljarska, v letu 1980, to je v letu, ko smo uspeli napraviti preobrat v zunanjetrgovinski menjavi – med tistimi, ki so največ pripomogle k postopnemu zmanjševanju negativnega salda trgovinske bilance s tujino, in so potemtakem zelo uspešno izpolnile naloge in pričakovanja tega morda prvega zaresnega stabilizacijskega leta.

V temeljih plana določene prednostne dejavnosti glede na kriterije prestrukturiranja niso sporne, vendar pa je tisto, kar želimo v prihodnjem obdobju doseči, eno, tisto, kar že imamo in kar nam omogoča preživeti, pa

drugo. Če si smemo privoščiti tako primerjavo, bi kazalo malo popaziti tudi na to, da ne spustimo vrabca, ki ga držimo v roki. To pa se utegne kmalu zgoditi, če z ustreznimi nadaljnjimi vlaganji v modernizacijo tistih tehnoloških linij v proizvodnjah, ki so že zdaj izrazito izvozno usmerjene in ki imajo pozitivni saldo devizne bilance, ne bomo vsaj ohranjevali njihove obstoječe proizvodne kondicije, da bodo vzdržale mednarodno konkurenco na tujih trgih.

Tudi (in nemara še zlasti) za mnoge organizacije združenega dela teh panog, ki so jih širša družbena razvojna snovanja zdaj nekako obšla, pa velja to, da se bodo morale bolj zamisliti nad svojo dosedanjo proizvodno naravnostjo in začeti pogumneje in radikalneje opuščati nekatere zastarele proizvodne programe in snovati nove, ki bodo omogočili tehnološko intenzivnejši razvoj, večji dohodek in druge učinke, predvidene z razvojnimi kriteriji. Isto velja seveda tudi za nekatere dejavnosti, ki so dobile prednostni pomen v prestrukturiranju.

Kljub predpostavki, da je kvaliteta sprejetih planskih gradiv in dokumentov ob prehodu v leto 1981 res taka, kakršno je bilo v danih okoliščinah, ki smo jih poskušili delno pojasniti, realno možno doseči – pa se vendar ne bi mogli čisto sprijazniti s tem, da bi potekala stabilizacija gospodarstva v naslednjih letih prvenstveno ali pretežno zgolj nekako v znamenju opredeljenih omejitvenih okvirjev, brez jasnejšega konkretnjšega in bolj odločnega družbenega usmerjanja nekaterih sektorjev, ki bodo nosilci začrtane preobrazbe. V planskih dokumentih so sicer ti sektorji, kot smo videli, dobili neko prednost v delitvi razpoložljive družbene akumulacije, pri čemer pa še ni nikjer rečeno in zapisano (in tudi ne zagotovljeno), na kakšen način se bo realizirala ta prednost, s kakšno stopnjo intenzivnosti in ambicioznosti. Če vemo, kakšni ogromni disproporciji so se v zadnjih letih nakopičili v jugoslovanski (in seveda tudi slovenski) produkcijski strukturi, ki so povzročili nestabilnost, si sedaj, ko želimo popraviti to strukturo, ravno v imenu stabilizacije ne bi smeli privoščiti počasnosti ali kakršnegakoli omejevanja in zavlačevanja pri razvijanju zmogljivosti, ki lahko dajo v tej smeri največje učinke. Pa čeprav na rovaš še večjega omejevanja tistih področij, kjer lahko s svojimi ambicijami brez posebne škode malo počakajo.

Žal dobimo, če spremljamo sedanji utrip gospodarskega življenja, vtis, da ambicije bodisi zaradi pomanjkanja ustreznih spodbud ali pod vplivom tekočih linearnih omejitvenih ukrepov več ali manj povsod »linearno« splashnevaajo. Tudi marsikje tam, kjer bi bila v kontekstu prestrukturiranja gospodarstva prej potrebna celo agresivnost.

Področij, ki pomenijo že tako kritična ozka grla na poti neogibne preobrazbe jugoslovanske ekonomije, da za njihov pospešen razvoj verjetno ne zadostuje samo to, da zapišemo njihovo prednost v družbenih planih in resolucijah (potem pa čakamo, kako se bodo stvari v praksi razvijale), nam ni treba z lučjo iskati.

Naj omenimo samo enega najbolj kričečih primerov. Če smo nedvoumno ugotovili, da je, prvič, nekajkratna podražitev nafte eden bistvenih vzrokov težavne devizne situacije in omajane zunanje likvidnosti države in drugič, da polovico uvožene nafte rabimo kar najbolj neracionalno, namreč predelano v mazut za kurišča energetskih in industrijskih naprav, potem je že naravnost neverjetno, da se še vedno nihče ni resneje zganil, da bi napravil konec obotavljanju in neučinkovitosti pri dogovarjanju o izdelavi ustreznih načrtov in zbiranju sredstev za pospešeno modernizacijo premogovnikov (in za drugačen tretma rudarskega poklica) in za predelavo tehnologije kurišč z mazuta na premog. In še s to pripombo, da je skrajni čas za tako odločno akcijo pravzaprav potekel že pred nekaj leti.

Ob tem se sedaj vsiljuje vprašanje, s kakšnimi konkretnjšimi družbenimi prijemi in metodami naj bi v naših razmerah decentralizirane funkcije gospodarskega odločanja bolj organizirano usmerjali gospodarske subjekte (ki izpolnjujejo pogoje deklariranih razvojnih kriterijev) k snovanju in sprejemanju optimalnejših proizvodnih programov in drugih poslovnih načrtov in k hitrejšemu združevanju akumulacije za njihovo realizacijo. Odgovor zadeva zelo kompleksne in subtilne dileme nadaljnje graditve našega sistema, vsekakor pa presega ambicije, ki si jih je zadal avtor tega razmišljanja v tem sestavku.

Za sedaj v zvezi s tem samo še nekaj pripomb:

Verjetno bi bila velika utvara pričakovati, da bodo tako ohlapno integrirani oziroma razdrobljeni gospodarski mikroorganizmi, kot so še danes, s svojimi interesi, ki izhajajo iz njihovega avtonomnega razvoja in ki so povrh vsega še pod močnim vplivom raznih občinskih in regionalnih »političnih« interesov – kar sami od sebe s samoupravnim povezovanjem in združevanjem dela in sredstev usmerjali akumulacijo v najbolj potrebne in racionalne naložbe ter določali njihovo najoptimalnejšo alokacijo. Še manj pa je pričakovati, da se bodo kar sami »prostovoljno« odrekli svojim dosedanjim programom, dokler jim je dopuščeno, da z njimi životarijo dalje. Gospodarske asociacije, kot so zbornice in združenja in raziskovalne in svetovalne ustanove, jim sicer lahko pomagajo s strokovnimi podlagami, pri čemer pa je treba realno računati tudi s tem, da vodijo taka podjetja kadri, ki so »zrastli« z dosedanjo usmeritvijo in načinom dela in da bodo bolj težka priznali, da so mahnili mimo.

Res je, da daje zakon o združenem delu gospodarskim subjektom na mikro nivoju vse možnosti in potrebne napotke za dohodkovno povezovanje in združevanje sredstev, ki naj pripelje do racionalne delitve dela in novih programov. Vendar žal, sam zakon o združenem delu, kot se je pokazalo, ne zadostuje – saj v našem prostoru ni še tistega vzvoda, ki bi zares silil k temu obnašanju. To pa je med drugim, kot vemo, delovanje ekonomskih zakonov, ki jih pri nas zelo pogosto zamenjujemo z nedorečenimi sistemskimi instrumenti in voluntarizmom.

Za neko tako »spontano« mobilnost družbenega kapitala v bazi bi morali razen tega dosledno in stvarno, to je z ustreznimi sistemskimi

rešitvami in instrumenti, ne pa zgolj z verbalnimi političnimi in resolucijskimi gesli uveljaviti enotnost jugoslovanskega trga. Kako je s to enotnostjo, pa tudi vemo. Zadnji hujši udarec tej enotnosti, ki jo sicer stalno rušijo posegi in odločitve raznih faktorjev bodisi na občinski, regionalni pa tudi republiški ravni, pa tudi mnoge rešitve na kreditnem in drugih področjih, ki dajajo potuho zapiranju trga in avtarkiji, je bil zadan z dejanskim spreminjanjem plačilnobilančnih pozicij republik in pokrajin v prave samostojne republiške in pokrajinske plačilne bilance, s katerimi so se še bolj pretrgale še tiste normalne reprodukcijske povezave med organizacijami združenega dela, ki so obstajale.

Tipičen primer uresničitve Murphijevega zakona! Če dopustiš, da bo šlo kaj narobe, se bo to vedno zgodilo. Uveljavitev evidentiranja izvoznouvoznih finančnih tokov po republikah in pokrajinama in s tem zaostritev njihove odgovornosti za izvoz in stanje na uvozni strani, je bila sama po sebi potrebna in zelo koristna odločitev. Žal se takrat naš sistem ni hkrati vnaprej zavaroval pred anomalijami (kar se nam zelo pogosto dogaja), ki so se pač morale pojaviti. Kako zagotoviti, da se bodo devize gibale v skladu z reprodukcijskimi povezavami tudi prek republiških meja, ne da bi hkrati opustili plačilno-bilančne pozicije republik ter pokrajin, je torej vprašanje, na katerega bo treba letos kar najhitreje najti odgovor.

Če to žal ne bi bilo tako, potem nam danes ne bi bilo treba ugotavljati, da je »prevelika« investicijska poraba eden glavnih virov nestabilnosti in inflacije. Preveliko smo zapisali v narekovajih, ker bistvo problema v resnici ni v preveliki, ampak v napačni porabi. Kaže, da pri nas res zelo radi zamenjujemo vzroke s posledicami. V deželi, ki je še v razvoju, zveni pavšalna trditev, da preveč investiramo v svoj razvoj, dokaj absurdno. Samo pomislimo, kako močno in razvito gospodarstvo bi imela neka dežela, ki bi tolikšen odstotek družbenega proizvoda, kot smo ga doslej namenjali pri nas za naložbe, v preišljenih in skladnih razmerjih, izkoriščujoč svoje komparativne prednosti vlagala v razvoj tehnologije, izkoriščanje lastnih surovinskih in drugih virov, v razvojne raziskave in sprotno odpravljanje ozkih glr v reprodukciji!

Aktualna kadrovska problematika v združenem delu

(nekaj kritičnih pripomb)

(...) korenite spremembe kadrovske strukture so vprašanja življenja in smrti, tehničnega in družbenega napredka.

(M. Pečujlić – Obzorja revolucije, 1971, str. 120)

Splošno znano je, da kadrovska praksa v organizacijah združenega dela močno zaostaja za družbenopolitičnimi in samoupravnimi zahtevami in težnjami pa tudi za teoretičnimi spoznanji na tem področju. Problemi kadrovske prakse so zelo zapleteni in kompleksni ter segajo na mnoga strokovna področja; zato bomo v tem sestavku obravnavali le nekatera aktualna vprašanja, ki neposredno zadevajo to področje.

1. Problemi pri zasnovi temeljnega kadrovskega akta – razvida del oz. nalog ter oblikovanje kadrovske politike kot sestavnega dela poslovne politike

Prvo in temeljno vprašanje je, kako izdelati uporaben (torej ne zgolj formalen) razvid del in nalog, ki bo podlaga za izvajanje kadrovske politike. Z razvidom del se urejajo nekatera vprašanja organizacije dela – in sicer mikroorganizacije. To seveda pomeni, da je treba že predhodno rešiti vprašanja splošne organizacije dela (makroorganizacije, oblikovanje organizacijskih enot itn.); skratka izdelava razvida del sproži zahtevo po reševanju organizacijske problematike.

Tu pa se začno običajno stvari zapletati. Kadrovske službe v delovnih organizacijah praviloma niso tako močne, da bi lahko izbojevale rešitev organizacijske problematike, ki je, mimogrede povedano, zelo občutljivo vprašanje, ker neposredno prizadene odnose med ljudmi in ljudi same; to pa seveda pomeni, da je potrebna za izpeljavo kakršnihkoli organizacijskih sprememb zavestna podpora prizadetih delavcev.

V večini primerov pride do kompromisa, ko se organizacija formalno uredi na papirju. S tem pa problem še malo ni rešen. To pa predvsem zato, ker je treba organizacijo dela oblikovati na temelju poslovne politike; za izvajanje poslovne politike je potrebno projektirati ustrezno organizacijo dela, ki zagotavlja, da bodo zastavljeni cilji (poslovna politika) uresničeni. Na tej točki (če ne že prej) pa problemov v večini naših ozdov ne rešujejo več. Na kratko je treba pojasniti, zakaj ne.

Poslovno politiko morajo predlagati poslovodni organi (513. člen ZZZD), ti pa po ugotovitvah meritev porazdelitve vpliva še vedno predstavljajo stvarno oblast v organizaciji; in če niso naklonjeni reševanju organizacijske in kadrovske problematike (in upam si trditi, da v večini niso), potem ostaja to vprašanje odprto, ker ni nikogar, ki bi jih k temu lahko prisilil. Vendar pa ni bistvo problema v tem. Bistveno je to, kot ugotavlja Peter Toš, da v današnji družbenoekonomski situaciji prevladuje ocena, da ni dober tisti poslovodni organ, ki s svojim osebnim strokovnim prizadevanjem uspe dvigniti produktivnost dela, izboljšati organizacijo dela, ampak tisti, ki v pravem času in na pravem mestu sproži in uspe z zahtevkom za višjo ceno proizvodov in uslug svoje organizacije.¹

Potemtakem danes o organizaciji dela in poslovni politiki ne bi kazalo izgubljati dosti besed. Poslovna politika torej (pretežno) ni opredeljena, temelji na verbalnih sodbah posameznikov in se poljubno spreminja glede na trenutne razmere in probleme poslovanja. Seveda v takih razmerah ni mogoče trdneje določiti elementov, ki so potrebni za projektiranje organizacije, s tem pa tudi ni možno izoblikovati nalog glede na zastavljene cilje: ni mogoče izdelati uporabnega razvida del in nalog. Ob tem naj poudarimo, da je bilo možno v sistemizacijo delovnih mest marsikaj napisati, kar pa ni sprejemljivo za razvid del oz. nalog, kajti z nalogo je treba razumeti oblikovanje ciljev za smotno človekovo delovanje.²

Za vsa opravila in dejavnosti, ki nimajo povsem jasnega smotra za uresničevanje (poslovnih) ciljev, v tem aktu ni prostora. V njem je sicer možno opisati dela in naloge, ki se dejansko opravljajo, kar pa pomeni izdelati formalen in neuporaben razvid del (na pamet ga je možno sestaviti tudi drugače, zlasti navesti nekatere druge postavke, kot npr. zahteve po izobrazbi in podobno, kar pa za oblikovanje kadrovske politike kot sestavnega dela poslovne politike ozdov nima nobene posebne uporabne vrednosti).

Problem namreč nastane takrat, ko iz takega razvida del, ki je prilagojen obstoječemu stanju, ni mogoče opraviti primerjave med resnično kadrovsko strukturo in zahtevami v razvidu del, ker gre v obeh primerih za iste podatke. To v končni posledici onemogoča izoblikovanje kadrovske politike, saj bi ta morala izhajati iz difference, ki jo taka primerjava običajno odkrije.

Osnovno vprašanje je torej v tem, na podlagi česa organizacije združenega dela izvajajo kadrovske postopke? Verjetno za to ne zadoščajo že družbeni dogovori o kadrovski politiki, ampak je potrebno kadrovsko politiko vgraditi v poslovno politiko ozdov.

Ob izdelavi razvida del se je v teoriji in praksi zastavilo vprašanje, kaj je to delo oz. naloga, katere dejavnosti vključiti v opis naloge. Organizacijski teoretiki so ta problem v glavnem rešili in podrobno opredelili.

¹ Direktor naj bo?, Teleks, 30. 11. 1979, št. 48, str. 22.

² E. Kosiol: Temelji i metode istraživanja organizacije, Informator, Zagreb 1972, str. 10.

Vendar bi kazalo ob tem še razmisliti, ali je z oblikovanjem del oz. nalog možno še kaj več prispevati k dezalienaciji, saj ne bo pretirana ugotovitev, da se o odtujitvi nasploh precej razpravlja, praktičnih ukrepov pa je malo.

2. Načrtovanje kadrov

Kadri niso le najpomembnejša komponenta gospodarskega razvoja, marveč tudi njegovo izhodišče. Ta ugotovitev vodilnega jugoslovanskega kadrologa³ meče kaj čudno luč na prakso načrtovanja, saj so kadrovske načrti najbolj šibka in najbolj nejasna točka v tem procesu. Omenjenih ugotovitev na današnji stopnji še zdaleč nismo sposobni zavestno sprejeti, kaj šele da bi jih praktično uresničevali.

Če se ustavimo na ožjem kadrovskem področju, je treba ugotoviti, da razvid del (kot eden od elementov za plan kadrov), ki ni izdelan z vidika ciljev oz. razvoja organizacije, za planiranje kadrov ni uporaben. Pač zato, ker naloge določajo število in strukturo kadrov (poleg drugih elementov, ki so potrebni za načrtovanje kadrov). Delovne organizacije, ki pri svojem gospodarjenju ne potrebujejo poslovne politike, ne potrebujejo tudi plana kadrov. Za uveljavitev kadrovskega planiranja je prvi pogoj ta, da delovne organizacije opredelijo dolgoročne poslovne cilje.

3. Izobraževanje

Pri organizaciji izobraževanja, ki se začne s proučevanjem potreb po izobrazbi, seveda tudi potrebujemo razvid del, plan kadrov, poznavanje poslovne politike. Če vsega tega ni, tudi izobraževalnih potreb ni mogoče ugotovljati. Pri proučevanju nekaterih potreb izobraževanja je možno neposredno proučevanje problemov dela in poslovanja ter delovanja samoupravljanja, kar pa je že samo po sebi precej zahtevno delo.

Ta faza je v praksi precej problematična, ker po eni strani delovne organizacije nimajo prej navedenih dokumentov, po drugi strani pa še vedno primanjkuje strokovnih kadrov (organizatorjev izobraževanja). To seveda vpliva na vse kasnejše faze v procesu izobraževanja.

Če opustimo druge faze izobraževalnega ciklusa (planiranje, programiranje, neposredna izvedba), bi kazalo opozoriti še na problem vrednotenja izobraževanja. V sedanjih razmerah, ko za merila uspešnosti veljajo pretežno ekonomski kazalci, je nujno, da pride organizator izobraževanja pred organe upravljanja s številkami, torej s preverjenimi dokazi, koliko izobraževanje na primer prispeva k večji produktivnosti dela itn. To pa je za poprečnega organizatorja izobraževanja že dokaj zahtevno delo, saj terjaja med drugim tudi uporabo sodobnih matematično-statističnih metod.

³ J. Brekić: Osnove strategije i metodologije razvoja kadrova; v zborniku Projekcija razvoja kadrov SR Slovenije za srednjeročno obdobje (urednika J. Brekić in J. Florjančič). Moderna organizacija, Kranj, 1977, str. 12.

Kljub temu pa se je treba tega v praksi lotiti, ker bo to v daljšem obdobju nedvomno prispevalo k spreminjanju mišljenja o izobraževanju in k afirmaciji izobraževanja v delovnih organizacijah.

Ob tem je treba omeniti še neki pojav, ki presega ožjo kadrovsko problematiko in ima širše družbene razsežnosti, gre za tako imenovano »permanentno izobraževanje«. Zaradi hitrega zastarevanja znanja, vse hitrejšega povezovanja izobraževanja in dela, je za nas dejansko edino sprejemljiv koncept permanentnega izobraževanja. Vendar sta za to potrebna dva temeljna pogoja: prvič, temeljita splošna in poklicna izobrazba, in drugič, motivacija za nadaljnje izobraževanje. To pomeni, da v sedanjem stanju za velik del delavcev koncept permanentnega izobraževanja ni mogoče izpeljati – ker nimajo takšne splošne izobrazbe in ker v organizacijah združenega dela nimajo učinkovitih vzvodov, s katerimi bi delavce spodbujali k dopolnjevanju osnovne izobrazbe. Tako stanje, kakršno je sedaj, še povečuje prepad med enimi in drugimi delavci,⁴ saj se permanentno (četudi neorganizirano) izobražujejo le tisti, ki imajo potrebne osnove in so iz osebnih razlogov (ki se pretežno ne pokrivajo z interesi ozdov) motivirani za nadaljnje izobraževanje.

Ta problem omenjam zato, ker je pod parolo permanentnega izobraževanja strokovno izpopolnjevanje preraslo v izrazito negativen in škodljiv pojav: v seminarizem v obliki turizma, ki si ga lahko privoščijo v glavnem strukture, ki niso v neposrednem delovnem procesu.

Zato je resnično revolucionarna zahteva po taki izobrazbi (za vse), ki bo izhodišče za začetno in nadaljnje stopnjevano permanentno izobraževanje. Ob tem je treba poudariti, da je treba v ozdih preprečiti pačenje začrtanega usmerjenega izobraževanja. Obstaja namreč nevarnost, da bi v odnosih, kjer prevladuje tehnokratska miselnost, posamične skupine, ki imajo moč in oblast v ozdih, prevzele izobraževalno politiko v svoje roke – in sicer tako, da bi uveljavljale predvsem svoje interese ter s pristransko selekcijo ovirale delavce pri vključevanju v nadaljnje permanentno izobraževanje in študij.⁵

Če bi se to tudi zgodilo, bi bila to največja nesreča za našega delavcasamoupravljalca. Zato terja uvajanje usmerjenega izobraževanja v ozdih mnogo več, kot običajno navajajo izdelavo kadrovskega plana, krepitev kadrovske-izobraževalnih služb itn.), terja namreč »razpodjetenje podjetij«.⁶

4. Vrednotenje dela

Kot izhodišče za vrednotenje dela je prav tako potreben temeljni kadrovskega akt – razvid del; kljub temu pa so ponekod po sprejetju zakona

⁴ J. Valentinčič: Izobrazbeni minimum, Naši razgledi, 10. III. 1978, str. 132.

⁵ Na nevarnost izkrivljanja sistema usmerjenega izobraževanja opozarja B. Lorenčič v razpravi: Sedaj gre zares!, Slovenija Paralele, 79/65, str. 33.

⁶ B. Lorenčič: ibidem.

o združenem delu hoteli na vsak način mimo tega uveljaviti »ustrezna merila« za ugotavljanje delitve po delu. Ta merila seveda marsikje niso nič drugega kot prepisana načela iz zakona ali pa iz samoupravnih aktov drugih delovnih organizacij.

S temi merili so hoteli nadomestiti poprejšnje analitične ocene delovnih mest, kar pa je povzročilo, da smo pri uresničevanju načela delitve po delu še nazadovali. Popolnoma razumljivo je, da ne moremo starih meril odpraviti, dokler nimamo izdelanih in preskušanih novih meril, za kar pa je potrebno daljše časovno obdobje.

V delovnih organizacijah pa tudi v celotni družbi bi morali vztrajati pri organizaciji dela in oblikovanju razvida del (kot temelja za ugotavljanje zahtevnosti dela), v katerem bi morale biti delovne naloge opredeljene v skladu s poslovnimi cilji. To je posebej pomembno pri vrednotenju dela administrativnih in strokovnih kadrov, kajti njihov delovni prispevek se da najlažje ugotavljati tako, da se dožene, koliko s svojim delom prispevajo k uresničevanju sprejete poslovne politike (npr. z evidenco in analizo opravljenega dela itn.). Skupaj z metodo upravljanja, ki jo določa smoter dela, bi bil lahko to velik napredek pri uresničevanju delitve po delu.

Ker pa vsega tega v delovnih organizacijah ni, pri vrednotenju dela zaenkrat ne moremo bistveneje napredovati.

5. Kadrovanje

Nobena skrivnost ni, da poteka kadrovanje v delovnih organizacijah (često) prek dogovarjanja v ozkih skupinah in prek posebnih zvez in poznanstev itn. – in to seveda mimo kadrovske službe in samoupravnih organov. Tudi objave in razpisi so često prirejani za vnaprej izbranega kandidata, zato se lahko poteguje za razpisano mesto en sam kandidat oz. ima možnost, da bo samo on izbran.

To zadnje velja še posebej za poslovodna dela, kjer je postopek kadrovanja prav gotovo preveč zapleten in formaliziran, tako da kadrovske službe in organi upravljanja nimajo prevelikega vpliva nanj.

Vse to seveda precej razvrednoti pravice samoupravnega odločanja delavcev v kadrovske politiki, ki lahko v mnogih primerih samo potrdijo tisto, o čemer je bilo že odločeno. V zadnjem času, ko ni več tako enostavno priti do zaposlitve, so se omenjeni pojavi še bolj razmnožili.

6. Še nekaj odprtih vprašanj

Na koncu je treba opozoriti še na tri aktualne probleme: prvič, štabni značaj kadrovske službe v organizacijski strukturi prav gotovo ni več primeren, zlasti če upoštevamo odgovornost kadrovske službe za izvajanje kadrovske dejavnosti, predvsem pa z vidika sodobnih metod dela;

kajti to je eno od izrazitih področij dela, kjer je treba nujno uveljaviti timsko delo.

Drugič, še zmeraj je eno temeljnih vprašanj strokovnost kadrov, ki delajo v kadrovskih službah; to ni nobeno naključje, kajti strokovnjakov-kadrologov pri nas nikjer ne izobražujemo. Strokovnjak, ki je zaposlen na tem delovnem mestu, zreducira službo v okvir svoje stroke. Pri tem je treba omeniti zlasti pravnike, ki s svojim pravno-normativističnim pristopom celotno kadrovske dejavnosti utesnijo na formalno urejanje delovnih razmerij.

Tretjič: povsem nerešena je vloga kadrovske službe pri uvajanju sodobne organizacije dela (ki jo je treba obravnavati predvsem z vidika človeškega faktorja) – kajti če teorija zatrjuje, da se organizacijske vede v samoupravnem socializmu ne morejo razvijati brez globljega in vsestranskega poznavanja položaja, in vloge človeka v procesih katerekoli organizacije – in je zato razvoj kadrovske discipline v dobri meri pogoj za razvoj drugih organizacijskih znanosti,⁷ potem mora to veljati tudi za prakso. Nobenega dvoma ni, da bi v naših ozdih mnogo hitreje uvajali npr. nekatere oblike sodobnih organizacijskih struktur itn., če bi razpolagali z nekaterimi organizacijskimi variablami, ki neposredno zadevajo človeški faktor. Takih primerov bi lahko navedli še več. To seveda ne pomeni, da je treba začeti od temeljev, saj so dale nekatere sorodne discipline že velik prispevek k tej dejavnosti.

Glede teh vprašanj čakajo naše kadrovske službe še velike naloge, ki pa jih ne bodo mogle reševati brez sodelovanja znanosti.

---

⁷ D. Kavran: Kadrovska funkcija u udruženom radu (uvod k drugi izdaji), Savremena administracija, Beograd 1977.

Izobraževanje odraslih in politična kultura

Na prvi pogled je videti pojem »izobraževanje odraslih« povsem jasen in razumljiv. Morda nastaja ta vtis o razumljivosti oziroma enotnosti pojma zaradi tega, ker se nam zdi, da dobro razumemo obe besedi (pojma), ki sestavljata celoto »izobraževanje odraslih«. Če pa bi več ljudi vprašali, kaj si pod tem izrazom predstavljajo, bi nas različnost pojmovanj prepričala, da iz dveh navidezno jasnih pojmov nastajajo številne pojmovne zveze, ki nam omajejo prepričanost o enotnosti obravnavanega pojma.

Bržkone pri bolj preprostih, manj izobraženih ljudeh še ne bi naleteli na tako veliko različnost pojmovanj kot pri bolj izobraženih, razgledanih in ožje strokovno usmerjenih. Manj izobraženi bi imeli bolj poenostavljeno predstavo o tem, kdo je odrasel (v tej smeri, da je to tisti, ki sam skrbi zase ali se sam preživlja, oziroma da je star vsaj osemnajst let) in tudi o tem, kaj pomeni izobraževanje (večini bi to gotovo pomenilo šolanje, mnogim celo samo za poklic). Pri bolj izobraženih pa bi bili pojmi seveda veliko bolj razčlenjeni. Kako opredeliti pojem odraslost: kronološko (odrasel je tisti, ki doseže določeno starost; katero?), psihološko (odraslost določa dosežena stopnja duševne zrelosti; katera?), sociološko (določena stopnja usposobljenosti za življenje v družbi; kaj jo sestavlja?), pedagoško (zadnja stopnja uspešno opravljenega šolanja; katera?) oziroma s povezovanjem navedenih in še morebitnih drugih vidikov (katerih, kakšne povezave?)

In kako opredeliti izobraževanje: glede na *namen in cilje* (pridobivanje znanja, razvijanje osebnosti, razvijanje družbe, za delo za prosti čas, za zadovoljevanje družbenih potreb, za zadovoljevanje osebnih, kulturnih in socialnih potreb ipd.), glede na to, *kdo ga organizira* (šola ali druga verificirana vzgojnoizobraževalna organizacija, družbene in družbenopolitične organizacije, zasebniki), glede na to, *kako se organizira* (strnjeno ali s prekinitvami, s polnim časom ali le z delom časa udeleženca, v prostoru vzgojnoizobraževalne organizacije ali v prostorih drugih organizacij, institucionalizirano ali neinstitucionalizirano, pred vstopom v zaposlitev ali ob delu, iz dela in na delu, teoretično ali praktično, skupinsko ali

individualno, sistematično ali nesistematično, namerno ali brez njega, s strokovno-podagoško usposobljenimi voditelji ali z laičnimi sodelavci itd.).

Tudi andragogi si niso enotni pri opredeljevanju svojega področja dela – izobraževanja odraslih.¹ Različna pojmovanja so predvsem posledica različnega gledanja na izobraževanje odraslih v različnih družbeno-ekonomskih in kulturnih razmerah in spreminjajočih se pogledov na pomen in vlogo izobraževanja odraslih v družbi in na področju vzgoje in izobraževanja kot celote. Spremembe, ki jih v življenje prinaša sodobni tempo razvoja na različnih področjih, so tako velike, da jim posamezne stroke in discipline ne sledijo dovolj hitro, posebno še, če se zapirajo vase in če skušajo ohraniti tradicionalne načine svojega dela. Na področju izobraževanja odraslih sicer ne moremo govoriti o tradicionalizmu, ki bi izviral iz same andragogike, saj je andragogika sorazmerno mlada veda, pač pa je v njej še zelo močan vpliv pedagogike, ki se ravno zaradi zakoreninjenja tradicionalizma težko prilagaja zahtevam sodobnega sveta.² Za področje izobraževanja odraslih bi prej lahko rekli, da prihaja do neuskladenosti celo nekaterih temeljnih pojmov zato, ker se na njenem področju uveljavljajo vplivi in interesi najrazličnejših strok in področij – vseh tistih, s katerimi se srečuje odrasel človek v svojem življenjskem ciklusu. To pa so vsa področja človekovega življenja in dela.

Čeprav najdemo v izrazoslovju za področje izobraževanja odraslih različne opredelitve pojma odraslost (različno pojmujejo tako začetek kot tudi konec dobe odraslosti), se sorazmerno lahko odločimo za funkcionalno andragoško opredelitev odraslosti. Odrasel udeleženec izobraževanja je »*katerakoli oseba, ki je prekinila redno šolanje in je prevzela nove družbene vloge, poleg tega pa se še od časa do časa ali pa neprekinjeno izobražuje*«. ³ Po tej opredelitvi ni nujno, da je odrasli udeleženec izobraževanja zaposlen. Če upoštevamo temeljne znake pojma, ki ga opredeljujemo s citirano opredelitvijo, (prekinitev rednega šolanja, prevzem neke druge družbene vloge in ponovna vključitev v izobraževanje), potem bomo nekoga, ki je prekinil redno izobraževanje in se vpisal v visokošolski študij kot redni študent, obravnavali kot udeleženca izobraževanja odraslih, tistega, ki se je vključil v visokošolsko izobraževanje, ne da bi prej prekinil redno šolanje, pa ne. Seveda je to nekakšna nedoslednost, ki je posledica sedanjih, še precej togih opredelitev celotnega področja izobraževanja, takšnega kakršno danes je, in njegovih področij oziroma enot. Da bi laže razumeli potrebo po spreminjanju celo nekaterih temeljnih

¹ Izraz andragogika, s katerim označujemo vedo za vzgojo in izobraževanje odraslih, marsikomu še ni znan. Mnogi uvrščajo izobraževanje odraslih pod pedagogiko, kar je seveda povsem neustrezno, saj z izvirnim pomenom besede pedagogika označujemo vedo za področje vzgoje in izobraževanja otrok, ki je bila v preteklosti edina priznana. Danes sta pedagogika in andragogika enakovredni stroki, ni se pa še uveljavil izraz, ki bi ju povezoval.

² Tradicionalizem v pedagogiki močno izvira iz same narave učiteljskega poklica (doslej je bila njegova najpomembnejša naloga kar najbolj dosledno prenašati znanje), nekatere raziskave pa kažejo, da tudi njegovi temeljni nosilci (učitelji) močno nagibajo k tradicionalizmu. Glej npr. študijo »Creativity of the School«, OECD, Paris 1973.

³ A. Kranjc »Izobraževanje od delu«, DDU UNIVERZUM, Ljubljana 1979, str. 46.

konceptov na področju izobraževanja in da bi laže pojasnili povezanost pojmov »izobraževanje odraslih« in »politična kultura« (temo tega prispevka), moramo vsaj v grobih obrisih bralcu prikazati smeri pričakovane razvoja izobraževanja kot enega največjih in najpomembnejših sistemov človekovega delovanja.⁴

V poročilu mednarodne skupine strokovnjakov, ki je v začetku sedemdesetih let pod okriljem Unesca in pod vodstvom E. Fourea proučevala stanje in razvoj izobraževanja v svetu, je v sintetični oceni pričakovane razvoja zapisano, da »mora jutrišnje izobraževanje predstavljati usklajeno celoto, ki povezuje vsa področja družbe. Izobraževanje bo splošno in nenehno. S stališča posameznika bo totalno in ustvarjano ter zavoljo tega individualizirano in samoupravno. Izobraževanje bo branilec in pobudnik kulture, pa tudi pospeševalec strokovne dejavnosti. To gibanje je neizogibno in nepovratno. To je kulturna revolucija našega časa.«⁵ V tem odlomku je povedano vse o sistemu izobraževanja, ki je v strokovnih delih že dobil naziv »učesča se družba« (Learning Society).⁶

Vseeno je potrebno, da se na kratko ustavimo pri nekaterih temeljnih alternativah bodočega izobraževanja, kateremu dajeta osnovni ton pojav nenehnega (permanentnega) izobraževanja in demokratizacija izobraževanja.

a) *Človek se izobražuje vse življenje.* Revolucionarna novost, ki se že nekaj časa uveljavlja v izobraževanju.⁷ Iz načela o permanentnosti izobraževanja izvirajo domala vse spremembe, ki se dogajajo na področju izobraževanja v zadnjih desetletjih, ob tem pa moramo reči, da so mnoge možnosti še docela neizrabljene. Bistveno se spreminja funkcija začetnega izobraževanja (izobraževanja mladih pred nastopom dela), ki mora človeka predvsem usposobiti za nenehno nadaljnje izobraževanje in samouzobraževanje (doslej je bilo uspešno, če je človeka napolnilo z znanjem), da bo kos nenehno se spreminjajočim razmeram in zahtevam življenja in dela. *Izobraževanje odraslih postane tako ena najpomembnejših družbenih funkcij*, njena vloga ni nič manjša kot vloga izobraževanja mladih, nič več ni korektiv začetega izobraževanja.⁸

b) *Izobraževanje je pravica in dolžnost vseh ljudi.* Izobraževanje naj bo enako dostopno vsakomur, ne glede na njegovo starost, spol, raso,

⁴ Ko govorimo o izobraževanju, pri tem vedno mislimo tudi na vzgajanje kot proces, ki je z izobraževanjem neločljivo povezan. Angleško govoreči svet teh zadreg nima, saj z enim izrazom (education) zajame obe dejavnosti.

⁵ E. Fourea in dr.: »Učiti za život« (Orig.: »Learning to be«), Unesco, Stručna štampa, Beograd 1972, str. 194.

⁶ Misel: »Učesča se družba je tu, če ne kot dejstvo, pa v literaturi za področje izobraževanja,« govori o stopnji uredništvu te družbe. S. Arbeiter in dr.: »40 Million Americans in Career Transition«. The College Board, New York 1978, str. V.

⁷ Permanentno izobraževanje (avtor izraza je Francoz P. Lengrand) se intenzivneje uveljavlja od konca petdesetih let dalje. Jugoslavija se lahko ponaša, da je med prvimi, ki je uzakonila sistem permanentnega izobraževanja, ki se po letu 1970 (sprejetje »Resolucije zvezne skupščine o razvoju vzgoje in izobraževanja na samoupravni podlagi«) stalno pojavlja v naših družbenih dokumentih.

⁸ »Temeljne pomanjklivosti sistemov vzgoje in izobraževanja so v tem, da ne posvečajo dovolj pozornosti izobraževalnim potrebam največjega dela prebivalstva – odraslih, ki pa so družbenopolitično in ekonomsko najodgovornejši za stanje in razvoj družbe.« D. Savičević: »Obrazovne potrebe i samoupravno udruženi rad.«, Andragogija, Zagreb 1977, št. 11–12, str. 20.

socialni status, izobrazbo, sposobnosti in druge razlike. Ta pravica je uresničljiva le s skupnim prizadevanjem vseh ljudi in organiziranih družb, kar pomeni, da je – kot vsaka druga pravica – tudi dolžnost. Tu seveda ne gre za dolžnost učenja, pojmovanja v smislu tradicionalnega šolstva (dolžnost, ki vzbuja odpor do izobraževanja), temveč za dolžnost, ki temelji na spoznanih potrebah, kar je lepo izrazil s svojo mislijo E. Gielpi: »Če si družba resnično želi spremembe, sama deluje kot izobraževalni proces.«⁹ Družba, ki to želi, mora seveda največ pozornosti posvetiti razvijanju potreb po izobraževanju pri ljudeh.

c) *Človek je aktiven udeleženec izobraževanja.* Nič več ni pasiven (največkrat na nek način prisiljen) odjemalec izobraževalnega programa, ki ga zanj pripravljajo drugi, temveč njegov aktiven sooblikovalec od prve faze (izražanje potreb) do konca (vrednotenje učinkov) izobraževalnega programa. V samoupravni družbi je ta funkcija razširjena še na sodelovanje posameznika (delavca, občana) pri programiranju celotnega izobraževanja v družbi. Izobraževanje se tako približuje konkretnim potrebam (posameznika in družbe) in se v skladu s tem individualizira.

Z demokratizacijo izobraževalnega procesa se ne osvobaja le učenec, temveč tudi učitelj: osvobaja se spon izključenega prenašalca znanja, postaja usmerjevalec, organizator in uresničevalec izobraževalnega procesa, v katerem občasno prevzemajo vlogo posredovalca znanja drugi ljudje (strokovnjaki, raziskovalci, sami udeleženci izobraževanja) in viri izobraževanja.

č) *Poti do znanja so različne.* Pomembno je, kakšno znanje in sposobnosti ima človek in kako jih zna uporabljati, ne pa, kako jih je pridobil. Zato izgubljajo svoj nekdanji pomen spričevala in diplome kot edini družbeno priznani izkazi človekove usposobljenosti. S tem v zvezi upada tudi status formalnih (šolskih) oblik izobraževanja kot edinih ustreznih in priznanih. Človek nenehno zbira svoje znanje in razvija svoje sposobnosti z izobraževanjem, samoizobraževanjem, delom v poklicu in drugje, z različnimi aktivnostmi, z življenjskimi izkušnjami. Formalnim oblikam izobraževanja postajajo enakovredne neformalne (nešolske). Pomembni postajajo načini za ugotavljanje znanja, ki se morajo v primerjavi s sedanjim pomembno spremeniti. Z njimi je treba omogočiti ljudem ustreznejši dostop do dela in izobraževanja.

d) *Sodelovanje namesto rivalstva in tekmovanja.* Formalni sistem izobraževanja je zgrajen na načelih selektivnosti, tekmovalnosti in represivnosti. Neformalni načini izobraževanja prinašajo v izobraževanje načela in oblike sodelovanja, medsebojne podpore in pomoči. Razvijajo se oblike dela v skupinah, ki niso vase zaprte in katerih cilj ni le osvajanje znanja, temveč povezujejo člane z različnimi aktivnostmi in tako zvišujejo njihovo pripravljenost za izobraževanje. Uveljavljajo se nove, aktivnejše, k potrebam posameznika in skupnosti bolj naravnane oblike izobraževa-

⁹ E. Djelpi: »Škola bez katedre«, Beogradski grafičko-izdavački zavod, Beograd 1976, str. 17.

nja: svetovalno delo, skupnostno delo, individualni in skupinski učni projekti, izobraževanje na daljavo, animacija.

e) *Izobraževanje se povezuje s svojim okoljem.* Utrjuje se spoznanje, da izobraževanje nič več ne more uspešno delovati kot vase zaprt, od svojega okolja odvisen sistem. Izobraževalna dejavnost lahko uspešno deluje, če je povezana s svojim okoljem, tako da v njem predstavlja aktiven dejavnik. Izobraževalna organizacija je aktiven sooblikovalec okolja, v katerem deluje, je eden temeljnih nosilcev in uresničevalcev njegovega razvoja. Smotrno izrablja že obstoječe vire informiranja in izobraževanja v okolju ter razvite dejavnosti tega okolja (napr. knjižnice, muzeji, arhivi, založbe, javna občila, klubi, društva, gospodarske organizacije). Prostor za izobraževanje ni omejen le z zidovi šole ali izobraževalne organizacije, temveč ga nudijo tudi druge organizacije, uporabnice izobraževanja (tehniške, kulturne, športno-rekreacijske, družbeno-politične, gospodarske in druge). Prostor vzgojnoizobraževalnih organizacij pa služi tudi drugim dejavnostim. Često nastajajo namesto ločenih vzgojnoizobraževalnih organizacij (šol) kombinirane organizacije, katerih sedež ni nujno v vzgojnoizobraževalni organizaciji; zanj je značilna kombinirana, večpanožna in medpanožna dejavnost. Izobraževanje se tako decentralizira. Namesto šolske administracije prevzemajo funkcije usmerjanja izobraževanja širša in bolj demokratično izbrana družbena telesa in organi.

f) *Izobraževanje se povezuje z delom.* Ta zahteva ima dva vidika. Prvi: delo ni le cilj izobraževanja, temveč tudi sredstvo za uresničevanje izobraževanja – način, da se izobraževanje reši pretiranega verbalizma in približa dejavnostim, ki pretežno sestavljajo življenje¹⁰ (podoben proces, le z druge strani, teče v delovnem odnosu, kjer postaja izobraževanje čedalje bolj sestavni del delovnih ljudi in proizvodnih programov). Drugi: med izobraževalnimi in drugimi organizacijami združenega dela prihaja do skupnega načrtovanja svojih dejavnosti, do skupnega organiziranja in izvajanja izobraževanja in do različnih drugih oblik sodelovanja. Izobraževanje in deli, kot dve temeljni človekovi dejavnosti, se tako nenehno prepletata in dopolnjujeta. Poskus systemske uresničitve tega načela je sistem »povratnega izobraževanja«, ki pomeni izmenjavanje faz dela s fazami izobraževanja v razvoju posameznika (pri tem so možna različna zaporedja in kombinacije).

g) *Splošna in poklicna izobrazba se stalno povezuje in prepleta.* Razmere sodobnega življenja (hiter razvoj znanja in tehnologije, podružbljanje različnih funkcij življenja, samoupravljanje ipd.) zahtevajo ves čas življenja in dela povezovanje in prepletanje tako splošnega kot tudi poklicnega znanja pri vseh ljudeh.

¹⁰ Švedski psiholog T. Husén, ki se ukvarja z vprašanji izobraževanja, je označil današnje izobraževanje kot »bogastvo informacij, a revščino akcij«. T. Husén: »The Learning Society«, Methuen-Co Ltd., London 1974.

h) *Sistem izobraževanja mora zagotoviti gibljivost in prehodnost.* Uresničevanje načel permanentnosti in demokratičnosti izobraževanja je možno le, če izobraževanje odvrže svoje toge didaktične in metodične forme, ki delujejo kot kalup, in namesto njih sprejme življenjsko sprejemljivejše načine organiziranosti. Pri tem se smejo prostor, čas in toga pravila določati poteka izobraževalnega procesa, temveč mora ta teči v soglasju z življenjskimi in delovnimi okoliščinami ljudi in v skladu z njihovimi potrebami, ob upoštevanju družbenih smotrov in razmer. Večja možnost gibanja v sistemu izobraževanja in kombiniranja programov daje človeku možnost za aktivnejšo udeležbo v izobraževanju.¹¹

i) *Izobraževanje naj bolje izrablja materialne vire.* Večnamenska uporaba prostorov in raba različnih prostorov za izobraževanje, izmenjava kadrov in aktivna udeležba uporabnikov v izobraževanju, gibljivejša organizacija, sodelovanje drugih organizacij v izobraževanju, samoizobraževanje, nova tehnologija izobraževanja in druge spremembe omogočajo racionalizacijo izobraževalnega procesa in s tem možnosti za boljše izrabljanje materialnih sredstev in virov za izobraževanje oziroma doseganje boljših učinkov z enakimi sredstvi.

* * *

Uveljavljanje opisanih alternativ razvoja izobraževanja je odvisno od dosežene stopnje razvoja družbeno-ekonomskih in kulturnih razmer v posamezni družbi. V razmerah *državnega socializma* ni ustreznih družbenih in političnih pogojev za uresničevanje nekaterih izmed navedenih alternativ. Tako v teh družbenopolitičnih razmerah oziroma v tej politični kulturi ni nikakršnih pogojev za uveljavljanje načel kot so: aktivna udeležba vseh ljudi v izobraževanju (programi nastajajo centralistično, pod močnim vplivom ideologije, za katero stoji država in partijski aparat), uveljavljanje različnih poti v izobraževanju in uveljavljanje izobraževanja kot pravice in dolžnosti vseh ljudi ter velike gibljivosti v izobraževanju (pri vseh teh alternativah nastopa kot ovira za njihovo uveljavljanje preveč togo, centralistično vodenje in zmanjšana pobuda ljudi, ki nastaja iz tega). Seveda je s tem v precejšnji meri zmanjšana možnost za uveljavljanje celotnega koncepta permanentnega izobraževanja. Pač pa so tudi v teh razmerah dobre možnosti za uveljavljanje povezovanja izobraževanja in dela, splošne in poklicne izobrazbe in za uveljavljanje načel sodelovanja (v smislu modelov skupinskega, kolektivnega dela) v izobraževanju. Možnost uveljavljanja teh dajejo že splošna načela socialistične družbene ureditve, ne glede na njeno posebno ideološko usmeritev.

¹¹ Kanadčan A. Tough s svojimi izvirnimi raziskavami procesov učenja pri odraslih dokazuje, da odrasli poprečno le 40 odstotkov svojega izobraževanja načrtujejo skupinsko, drugih 60 pa odpade bodisi na individualno planiranje bodisi na izrabljanje neživih virov izobraževanja. A. Tough: »Adult's Learning Projects«, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1979.

V kapitalistični družbeni ureditvi (meščanski demokraciji) prav tako niso podane ustrezne družbene in politične razmere za uresničevanje vseh razvojnih alternativ, ki smo jih navedli. Tu obstajajo ugodne okoliščine za uveljavljanje različnih poti za doseganje izobrazbe, za uveljavljanje večje gibljivosti in prehodnosti v izobraževanju (možnost ugodnega razvoja teh alternativ daje razvita kultura demokracije, kot splošno veljavnega družbenega pojava). Ovire pa nastajajo pri uveljavljanju drugih alternativ, zlasti še načela o izobraževanju kot pravici in dolžnosti vseh ljudi, kot tudi načela o resnični udeležbi vseh v izobraževanju, o vzdušju sodelovanja namesto tekmovalnosti in rivalstva, o povezanosti izobraževanja z okoljem in delom. Pri vseh teh alternativah bi na podlagi površnih opazovanj sicer celo nagibali k mnenju, da imajo ugodne možnosti za razvoj, vendar bi nas globlja analiza prepričala, da so resnične možnosti popolnega razvoja omejene z ožjimi interesi bodisi lokalnih skupnosti bodisi poslovnih in drugih interesnih grupacij. S tem pa so seveda močno omejene tudi možnosti za razvoj permanentnega izobraževanja (tega ne more biti, če se druge alternative ne uresničujejo popolno), čeprav so materialne možnosti družbe sicer dobre. V teh družbah izobraževanje pač mora služiti ohranjanju obstoječe razredne strukture družbe, ki temelji na privatni lastnini proizvodjalnih sredstev.

V deželah v razvoju imamo različne razmere z močnimi primesmi tradicionalizma, nizke stopnje splošnega kulturnega razvoja in skromnih materialnih pogojev za razvoj. Te okoliščine ne omogočajo obsežnejšega uveljavljanja novih razvojnih alternativ, čeprav so v nekaterih deželah v razvoju (npr. Tanzanija, Zambija, Gambija) dosegli zadovoljivo stopnjo sodelovanja ljudi v izobraževalnih programih ter povezovanja izobraževanja z okoljem in delom.¹²

Teh nekaj grobih in shematiziranih primerjav nismo napravili z namenom, da bi podrobneje analizirali možnosti razvoja izobraževanja v različnih družbeno-ekonomskih sistemih (čeprav je očitno, da različne možnosti izvirajo od tod). Bolj nas v tem prispevku zanima *povezanost izobraževanja, še posebno razvoja permanentnega izobraževanja in izobraževanja odraslih, in politične kulture.*

Izobraževanje, v tem pa izobraževanje odraslih, je med najpomembnejšimi dejavniki oblikovanja politične kulture oziroma bolj točne dejavniki politične socializacije, ki vodi k oblikovanju politične kulture. Iz prej navedenih primerov pa smo videli, da tečejo vplivi tudi v drugi smeri a da politična kultura oblikuje in določa možnosti razvoja izobraževanja odraslih. Pređen nadaljujemo razmišljanje o tem odnosu, pogledjmo nekaj splošnih opredelitev politične kulture.

J. Djordjević opredeljuje politično kulturo kot »družbeni odnos in družbeno resničnost«, kot »zgodovinski pojav, ki se spreminja z družbeno

¹² Na mednarodnem seminarju »Meeting in Finland '79« so o tem poročali poleg predstavnikov teh dežel tudi drugi, ki so proučevali tamkajšnje izobraževanje. Glej gradivo s seminarja »Adult education and the Future«, Murikka 1979.

preobrazbo«, in našteva te njene elemente: »teorije, doktrine, prakso, motive, reference dogodkov ali točke, v katerih se artikulirajo prevladujoče predstave o družbenih spremembah, posebno o odnosu med državo in družbo, človekom in njegovo okolico«. ¹³

S svojo širšo opredelitvijo označuje S. Južnič politično kulturo kot »celoten program političnega vedenja pa tudi vsega, kar to vedenje spodbuja, naravnava, uravnava, oblikuje in kanalizira«. ¹⁴ Politična kultura se razlikuje od »zamišljenih in zaželenih političnih odnosov«, od politične ideologije, norm, stališč, prakse in drugih posamičnih pojavov v političnem in družbenem dogajanju; je vmesen pojav, »nekakšna konstanta«, čeprav, »ne absolutna«, med vsemi temi in še drugimi političnimi in družbenimi pojavi, ki jih tu nismo vseh našteli. Zanj je značilno, da ne nastaja samo v sedanosti, temveč se oblikuje skozi čas in v določenem prostoru in ima zato v sebi tako sestavine preteklega kot tudi sedanjega in prihodnjega. Vendar prav elementi, ki so se utrdili v preteklosti, v njej najbolj trdno vztrajajo, zato je politična kultura »trdnjša kot so zapisana in želena pravila politične igre«, njena moč pa se kaže v tem, »da v številnih konkretnih okoliščinah politična kultura močnejše vpliva na normirani politični proces kot pa politični proces na politično kulturo«. ¹⁵ V tem se nam spet kaže spoznanje, da je politična kultura »aktivni dejavnik v oblikovanju političnega sistema« in ne le njegov proizvod. ¹⁶

Zadržimo se zdaj nekoliko pri možnostih izobraževanja odraslih za oblikovanje politične kulture. Že v uvodu smo omenili, da lahko izobraževanje odraslih različno pojmuje. Razpon je velik: od pojmovanja, da je izobraževanje odraslih »šolanje« odraslih, do tega, da je navzoče povsod v življenju in da je torej izobraževanje odraslih že življenje samo. Na Švedskem ga, denimo, takole opredeljujejo: »*Izobraževanje odraslih obsega vse izobraževalne ali kulturne aktivnosti, ki so končale ali prekinile svoje šolanje in so se vključile v druge aktivnosti vsaj za nekaj časa.*« ¹⁷ Nekoliko konkretnjša in podrobnejša (čeprav ne moremo reči, da zaradi tega boljša) je najširša opredelitev iz Unescove Terminologije za področje izobraževanja odraslih, ki je takale: »*Izobraževanje odraslih je celota organiziranih izobraževalnih procesov kakršnekoli vsebine, stopnje ali metod, bodisi formalnih bodisi drugačnih, takih, ki dopolnjujejo ali nadomeščajo začetno izobraževanje vseh vrst šol in služijo osebam, ki jih štejejo v določeni družbi za odrasle, razvijajo njihove zmožnosti, bogatijo njihovo znanje, jim izboljšujejo tehnične ali poklicne usposobljenosti ali jih na novo usmerjajo, spreminjajo njihova zadržanja ali vedenje, da bi v celoti razvili njihovo osebnost in jih vključili v svoboden družbeni, gospo-*

¹³ J. Djordjević: »Politična kultura«, referat, Okrogla miza, Novi Sad, 1980, str. 2.

¹⁴ S. Južnič: »Politična kultura«, Obzorja, Maribor 1973, str. 192.

¹⁵ Prav tam, str. 7. Vse, kar je v navednicah je iz n. d. S. Južniča.

¹⁶ Prav tam, str. 191.

¹⁷ »Adult Education in Sweden«, OECD, Paris 1973.

darski in kulturni razvoj.«¹⁸ V navedeni Terminologiji najdemo še dve drugi opredelitvi, ki pa sta z vidika pričakovanega razvoja izobraževanja odraslih v prihodnosti preozki. Širša pojmovanja izobraževanja odraslih nastajajo pod vplivom sodobnih razvojnih teženj, v izobraževanju predvsem izraženih v procesih demokratizacije izobraževanja in v razvijanju koncepta permanentnega izobraževanja (kot smo že prikazali v alternativah razvoja).

Medtem ko nam šola pomeni enega najmočnejših dejavnikov politične socializacije v obdobju začetnega izobraževanja (mladi), nam izkušnje pri izobraževanju odraslih kažejo drugače: *najmočnejši dejavniki politične socializacije so tiste oblike in dejavnosti, ki so življenju odraslega človeka najbližje*, to pa so delovna organizacija in lokalna skupnost, v kateri človek živi ter dejavnosti, ki se v tem okolju dogajajo. To so, če naštejemo le najvidnejše: organizirano strokovno in drugo delo, kulturna, tehnična, informacijska, telesno-kulturna in rekreacijska, socialno-zdravstvena, družbenopolitična in druge dejavnosti.¹⁹ Povezovanje izobraževanja, to je tistega izobraževanja, ki ne poteka v tradicionalnih šolskih oblikah, zanj ni potreben uradni vpis in ki ne daje dokazil o uspešnosti. Ker je to izobraževanje tesno povezano s potrebami, ki jih ljudje čutijo, in z aktivnostmi, ki jih ljudje radi opravljajo, ima znatno večjo motivacijsko in politično socializacijsko moč kot formalno izobraževanje. Tako bi naj, za primer, družbenopolitično izobraževanje potekalo v prostoru (okolju), kjer ljudje živijo, z vsebino, ki jo ljudje neposredno čutijo, povezano z družbeno in politično dejavnostjo tega okolja (in ne, ali vsaj pretežno ne na seminarjih in tečajih s splošnimi političnimi temami); kulturno izobraževanje tudi ni (ali vsaj praviloma ni) neko predavanje o kulturi na splošno, temveč je povezano s kulturno dejavnostjo v delovni organizaciji ali krajevni skupnosti; podobno lahko rečemo za vsa druga področja, tudi za izpopolnjevanje strokovne izobrazbe, ki naj poteka v tesni povezavi z organiziranim delom v delovni organizaciji.²⁰

Miselnost, da je izobraževanje »šolska zadeva«, nam danes še močno zapira oči in nam megli razgled nad številnimi bogatimi možnostmi, ki nam jih nudi izobraževanje odraslih v povezavi z različnimi drugimi dejavnostmi. *Za politično kulturo samoupravljanja bi bilo spoznanje in nenehno aktivno izrabljanje možnosti, ki jih nudi izobraževanje odraslih, še posebno pomembno.*

¹⁸ »Terminology of adult education«, Unesco, Paris 1979, str. 33.

¹⁹ Južnič po G. Almondu in S. Verbi povzema ugotovitev, da »je prav delovna organizacija najvplivnejši agent politične socializacije. Šola in družina sta po učinkovitosti vplivala šele za njo.« S. Južnič, n. d., str. 146.

²⁰ »Politična socializacija je veliko več kot le možnost zavestnega posredovanja neke politične vsebine in oblike,« ugotavlja tudi S. Južnič in osvetli svojo misel s tem, da so celo »najbolj totalitaristični politični režimi, ki so hoteli nasilno spreminjati politično kulturo«, skusili da »zavestno podajano politično učenje po pravilu ne daje načrtovanih rezultatov.« S. Južnič, n. d., str. 72.

DIMITRIJ RUPEL

Nova revija, nove pa tudi stare metode

»Marsikateri, ki niso bili tarča političnih in ideoloških diskvalifikacij, so verjetno imeli več težav pri objavljanju svojih knjig in člankov...« (Andrej Kirn, »Nova revija, nove obljube pa tudi stare iluzije«, TIP 1980, št. 9, str. 1021).

Kaj le počno ti avtorji političnih in ideoloških diskvalifikacij? Po tistem, kar o njih pravi dr. Kirn v zgoraj omenjenem članku, bi rekel, da počno nadvse hvalevredne reči. Tisti, ki jih ožigosajo s svojimi političnimi in ideološkimi diskvalifikacijami, imajo *manj* težav pri objavljanju svojih knjig in člankov. Marsikateri, ki niso njihove tarče, imajo *več* težav pri objavljanju svojih knjig in člankov. O blažene politične in ideološke diskvalifikacije! Usmilite se dr. Kirna in ga vzemite za tarčo!

Vendar je treba priznati dve stvari. Kirnov stavek, ki sem ga vzel za motto pričujočega razmišljanja, je resničen oz. semantično točen. Ljudi, ki niso bili tarče ideoloških in političnih diskvalifikacij pa imajo težave pri objavljanju svojih knjig in člankov, bo menda res kar dosti. Recimo, da knjig in člankov sploh ne pišejo: z objavami takšnih političnih in ideoloških brezmadežnikov so skoraj nepremostljive težave. Recimo, da pišejo bolj malo knjig in malo člankov: ti imajo mnogo težav pri pisanju mnogih knjig in mnogih člankov in naprej z objavljanjem teh mnogih knjig in mnogih člankov. Denimo, da pišejo – kljub temu da so ideološko in politično neomadeževani – slabe knjige in slabe članke. Spet težave. Kirnova trditev je povsem resnična. Še več: pogumna je in spodbudna. Govori namreč o tem, da naš založniški in uredniški sistem le ni tako brezupno korumpiran, in da ideološke oz. politične diskvalifikacije jemlje kot so, kar so, kot diskvalifikacije. Diskvalifikacija je, kot vemo, »odvzem, izguba (moralne) vrednosti, cene« (SSKJ I, str. 416), politična in ideološka diskvalifikacija pa je torej politični ali ideološki odvzem (moralne) vrednosti oz. cene: nekaj, čemur se v civiliziranih okoljih izogibamo.

Priznati pa je treba še drugo stvar. Namreč to, da semantično točni, resnični in celo spodbudni stavki niso vedno tisti stavki, ki pripovedujejo

resnico. Možno je tudi to – kar izhaja iz Kirnovega članka – da resnico skrivajo in potvarjajo.

Skrita misel zgoraj navedenega Kirnovega stavka je, da bi bilo *normalno*, ko bi politično in ideološko diskvalificirani ljudje *imeli težave* pri objavljanju knjig in člankov. Skrita (komu neznana, bi rekel pesnik) resnica je, da politično in ideološko diskvalificirani ljudje imajo težave in ne samo pri objavljanju knjig in člankov... Dr. Kirn je sociolog in toliko poznavanja družbenih razmer mu pač pripisujem, da ve, kaj je normalno in kaj je norma, zato tudi pričakuje, da bi takšni in takšni ljudje pač imeli težave. Čemu bi se kdo trudil s političnimi in ideološkimi diskvalifikacijami, če bi te imele nasproten učinek? Takšno sklepanje je s sociološkega vidika povsem ustrezno in dr. Kirnu se glede tega prav nič ne čudim.

Toda dr. Kirn je tudi član uredniškega sveta *Teorije in prakse* in družbeni delavec, član številnih političnih teles, samoupravnih organov itn. Kolikor poznam politiko teh organov in teles in kolikor je mogoče sklepati iz gradiv teh teles in organov, ki so dostopna širši javnosti, se zavzemajo: prvič, da ne bi prihajalo do političnih in ideoloških diskvalifikacij, in drugič, da te diskvalifikacije – če do njih slučajno (?) pride – ne bi vplivale na odločitve urednikov in založnikov. Torej bi dr. Kirn bil dolžan, da se *bojuje zoper* diskvalifikacije in njihove posledice. Ni dovolj, da ugotavlja, kaj je normalno, ampak si mora prizadevati za spreminjanje takšnih norm. Videli smo, da česa podobnega v članku v zvezi s pobudo za novo revijo *ni*. Še ugotovitve o normah so prikrite, medtem ko o njihovi kritiki ni sledu.

Pa si oglejmo nekaj podatkov. Reviji, ki jo dr. Kirn pomaga urejati, sem v preteklih dveh ali treh letih ponudil dva članka. Prvi članek je bil recenzija knjige Kurta Wolffa *Sociologija na preizkušnji*. Sporočili so mi, da članek ne more biti objavljen v TIP, dokler se ne uredi moja zadeva (v zvezi z mojim položajem asistenta na FSPN, ki je izdajatelj revije) v celoti. Članek ni bil nikoli objavljen. Drugi članek je bil razmišljanje o sociologiji kulture in o sociologiji umetnosti («Vprašanje sociologije kulture – vprašanje sociologije umetnosti») in tudi tega so mi zavrnil, celo potem ko sem ga po naročilu redakcije delno popravil. Izšel je kasneje v *Problemih*. Naj dodam, da so se v najnovejšem času moji odnosi s TIP nekoliko izboljšali, in da so mi celo naročili polemiko z B. Verbičem. Naročilu sem se odzval in omogočil, da me je dotični avtor v odgovoru na moj članek dodatno politično in ideološko diskvalificiral. Seveda ne morem več reči, da me pri TIP sploh nočejo objavljati in v tem pogledu je bil njihov maneuver uspešen. Toliko glede revije, pri kateri je dr. Kirn osebno udeležen kot urednik.

Pa si oglejmo nekaj podatkov v zvezi z mojim položajem na FSPN, kjer dr. Kirn dela kot docent in kot predsednik kadrovske komisije. Tu ima res priložnost, da izkaže svojo moralo in preizkusi svojo kritiko norm, ki jih načelno in javno preganja že s tem, da je član različnih političnih teles in organov. Dejstvo je, da sem se že pred štirimi leti prijavil na razpis

za docenta sociologije kulture na FSPN, in da sem še danes (kljub doktoratu znanosti) asistent. Dejstvo je, da je sedem let tega, kar sem bil ideološko in politično »diskvalificiran«, in da zaradi tega ne more priti do moje izvolitve za docenta, in da imam zavoljo tega več težav pri svojem delu na pa manj. Da zaradi tega recimo ne morem predavati sociologije kulture, čeprav imam za to vse zakonsko predpisane kvalifikacije. Kirnove izjave v članku »Nova revija, nove obljube pa tudi stare iluzije« to resnico prikrivajo in celo potvarjajo.

Seveda je res, da kljub težavam še delam. Ne sicer toliko in na ta način, kot si želim in zmorem, ampak vendar delam. Živim. Prehranjujem se. Diham. In tudi veselim se življenja, uživam pridobitve socializma in lepote slovenske prirode. Berem, pišem. Objavljam. Tudi zaslužim spodobno. Nikoli tega nisem zanimal.

Pa poglejmo, kaj piše dr. Kirn. Pravi, da pobudniki nove revije tožijo, da so bili pogosto tarča političnih in ideoloških podtikanj, diskvalifikacij in da se jim je onemogočilo javno tiskanje in nastopanje. Res je, da sem eden pobudnikov, in res je, da mislim, naj bi ustanovili novo revijo. Prepotrebna je. Vsak dan bolj. Žal moram ugotoviti, da drži tudi to o političnih podtikanjih. Naj nekoliko pojasnim. Čeprav imam sam obširno kartoteko ali arhiv podtikanj na svoj račun, s podpisom pobude za novo revijo seveda nisem želel streči svojim osebnim interesom ali celo privatnim bolečinam. Zaradi mene samega nova revija pač ni potrebna. Potrebna je *drugim*, ki jim brezpogojno verjamem, ko trdijo, da so bili tarče podtikanj in diskvalifikacij. Verjamem, da *drugi* nimajo možnosti objavljanja in javnega nastopanja. V tem pogledu sem pustil spregovoriti svoj socialni občutek in pripravljen sem sodelovati z vsemi tistimi, ki so kakorkoli diskriminirani, ponujam jim svojo pomoč, pripravljen sem jim služiti. Moji osebni problemi so pri tem malo važni. Ne vidim samo sebe. Tudi samo prijateljev ne vidim. To, kar delam v zvezi z novo revijo, ni moja privatna zadeva. Če bi kdaj bil urednik, kar sem že bil, ne bi odklanjal prispevkov, ker so njihovi avtorji kakorkoli stigmatizirani ali diskvalificirani. Predobro vem, kaj to pomeni, da bi želel to neljubo zgodovino nadaljevati. To, da objavljam knjige in da imam možnost pisati v druge revije, je tako rekoč kvalifikacija za to, da lahko podpišem pobudo za novo revijo. Sebe tiskati in streči svojim interesom nočem in ne nameravam.

In zdaj moje pisanje v *Teleksu*, ki je trn v Kirnovi peti. Dr. Kirn pravi, da imajo redki priložnost kot jaz, »da mu je zaupana cela rubrika v *Teleksu*«. Res je. Semantično točno. Vendar neresnično. *Teleksa* ne urejam jaz in te rubrike si nisem izmislil jaz. Povabili so me. Jaz izpolnjujem uredniške želje in izvajam koncept lista, ki me je povabil. To počnem v skladu z najostrejšo samokritičnostjo in – upam – v skladu z interesi razgibane, diferencirane in plodne kulturne dejavnosti na Slovenskem. Kirn je prezrl, da rubrike, za katero gre, ne urejam in ne pišem sam, ampak da v njej sodelujejo in urejujejo še trije drugi pisci: Andrej Inkret,

dr. Tomaž Brejc in Borut Loparnik. Prvo pravilo našega sodelovanja in urejevanja: ne pišemo o knjigah oz. dosežkih, pri katerih sodeluje kateri od sodelavcev rubrike. Drugo pravilo: pri svojem pisanju ne poznamo prijateljstva in privatnih računov. Dokaz? Oglejte si to, kar smo napisali. Inkretova kritika Kermaunerja, zaradi katere je prišlo do vsejugoslovanskih zamer. Oglejte si kritike, ki jih je pisal Inkret o mojem delu v drugih časopisih. In končno: moje poročilo o knjigi Rudija Rizmana *Marksizem in nacionalno vprašanje*, ki mi ga prav nekorektno očita dr. Kirn. Nikomur ni neznano dejstvo, da štejem Rizmana za svojega prijatelja, in da je konec koncev moj strokovni kolega. Trud, ki sem ga imel s tem poročilom, ni bil majhen. Tega, da mi določene stvari v knjigi niso bile všeč, nisem hotel skrivati, toda skušal sem kar najvestneje opisati problematiko, za katero gre, in opozoriti na važne in pozitivne plati dela. Kaj sem napisal? Da je »obnova oz. analiza meščanskih teorij, stališč klasikov marksizma, social-demokratov, avstromarksistov, Stalina; dialoga med Leninom in Rozo Luxemburg pa tudi jugoslovanskih razprav o narodu med obema vojnama... opravljena studiozno in temeljito in predstavlja domala leksikalno osnovo za študij teh vprašanj«. Temu, po mojem mnenju prav pozitivnemu stališču sledi stavek, ki ga Kirn citira brez konteksta in maliciozno sprevrača. Poglejmo. Kirn: »*velik del* objavljene disertacije nekega mlajšega znanstvenega delavca *prekvalificira v pravi priročnik*...« (podčrtal D. R.).

Rupel: »V tem delu je Rizmanova knjiga pravi priročnik. Tega dela je več kot polovica.« Moje besedilo je, kot se lahko prepriča vsak bralec, na ravni preprostega opisa oz. ugotovitve, ki pa je ni mogoče pravilno razumeti brez – zgoraj navedenega – predhodnega stavka.

Kaj sem še napisal o Rizmanovi knjigi? Po opozorilu, da je v delu sorazmerno malo novejšega gradiva, in da bi bilo vredno poleg navedenih upoštevati še nekatere nenavedene slovenske marksiste, ki so se ukvarjali z narodom (V. Martelanc), sklepam: »Sicer je Rizmanovo delo važna spodbuda, pri kateri se je bralcu gotovo najbolj vtisnil v spomin uvod.« Kirn pa takole: »(Rupel, op. D. R.) bralcu sugerira, da se mu bo vtisnil najbolj v spomin uvod disertacije«. Kirn skuša mojo oceno prikazati kot negativno. To lahko stori le tako, da prikroji njeno vsebino. Res pa je, da moje poročilo ni prijateljsko, ni domačno prijazno in hvalisavo. Očitno to Kirn pričakuje. Ne le zase ampak tudi za svoje prijatelje, med katere očitno spada Rudi Rizman. Če gre za prijatelje, je treba vsevprek hvaliti. Nekritično. Neresnično. Če kdo od prijateljev doživi kritično opazko, lop po kritiku. Solidarnost! Grupni interes! Fronta! Stranka! Klika!

Vidite, dr. Kirn, jaz mislim drugače. Jaz tudi mislim, da ni prav, če odgovorni urednik *Teorije in prakse* objavlja poročilo o izidu svoje revije v *Delu*, ker nehote (ali celo hote) pride do nekritičnosti in samohvale. Le preberite si poročilo, ki je bilo objavljeno na kulturni strani *Dela* 6. januarja 1981: »V rubriki ‚Diskusijska tribuna‘ so deležna kritične osvetlitve in pretresa nekatera že dokaj ustaljena stereotipna pojmovanja o

odnosu med znanstvenim, strokovnim in ideološkim, ki so se izrazila skupaj z zahtevami po ustanovitvi nove družboslovno-kulturne revije na Slovenskem. V tribuni sodelujejo A. Kirn...«. To pisanje, ki si prizadeva biti »objektivno« in informativno, je v bistvu subjektivno in dezinformativno – kot je tudi vse, kar so v zvezi z novo revijo tokrat objavili v *Teoriji in praksi*. Morala tega pisanja je približno takšnale: »jaz tebi, ti meni«, »moramo držati skupaj« itn. Da so »pojmovanja o odnosu med znanstvenim, strokovnim in ideološkim, ki so se izrazila skupaj z zahtevami po ustanovitvi nove družboslovno-kulturne revije« – »že dokaj ustaljena in stereotipna«, je seveda mnenje člankarjev v omenjeni številki TIP in seveda odgovornega urednika TIP, ki v prostem času piše poročilca o svoji reviji v dnevni časopis: če je pa temu tako tudi v resnici, naj bi se še videlo, sicer res nima smisla rubrike v TIP naslavljeni »Diskusijska tribuna«. To pa, da gre za »družboslovno-kulturno« revijo si je »objektivni« poročevalec pač gladko izmislil, kot si je to na račun nekoga, ki ni tvoj prijatelj, pač dovoljeno izmisliti. Kako je zdaj z vašo razpravo o ideologiji, dr. Kirn? Se vam zdi, da je zamisel o razločevanju med strokovnimi in ideološkimi spopadi res tako iz trte izvita? Razumem vas, da vam – in vašim prijateljem – do tega razločevanja ni kaj dosti. Dokler je strokovno in ideološko pomešano, je pač mogoče ribariti v kalnem in to vam ugaja!

Dr. Kirn mi očita, da delam pri *Teleksu* in da so mi odprta pota v založniške hiše, v dnevno časopisje in druga javna občila. Kot sem že rekel: točne vendar neresnične ugotovitve. Res je, da so mi omenjena pota načelno odprta, vendar kakšne posebne odprtosti pri tem nisem opazil. Kot sem že navedel, mi revija, ki jo ureja Kirn, ni povsem odprta, kar glede na mojo poklicno usmeritev (sociologija) in glede na tako rekoč ekskluzivno mesto, ki ga glede družboslovja na Slovenskem zavzema *Teorija in praksa*, ni tako nedolžna reč. V svojem življenju sem sodeloval s tremi slovenskimi založbami, dva rokopisa pa so mi odklonili pri četrti. Dr. Kirn sugerira, da imam pri teh treh založbah nekakšne blazne zveze, kar seveda ni res, ker skoraj noben izid ni minil brez težav. Dodati pa moram, da sem doslej dve svoji knjigi natisnil na Hrvaškem oziroma v Srbiji, kar mora dr. Kirnu zbudjati vtis, da so moje zveze več kot blazne in da teroriziram pol Jugoslavije. Ta podoba mora dr. Kirnu dvigati lase in nimam nič proti, če je tako.

Dr. Kirnu moram pojasniti, da založbe delujejo po načelu založniških recenzij in samoupravnih organov, in da se mora tedaj s svojimi kritičnimi pripombami obrniti nanje. Sicer pa sodim, da se knjige ne pišejo same in da pisanje knjig ni nikakršen privilegij ampak *delo*.

Pa si oglejmo še malo podrobneje, kako dr. Kirn obravnava problem razmerja med t.i. političnimi oz. ideološkimi podtikanji in težavami pri javnem tiskanju in nastopanju. Postavlja se na stališče, da je takšna (negativna) zveza (politično podtikanje... težave pri objavljanju) pravzaprav edina možna in tudi pravilna. Ne more se načuditi posameznim primerom, ko ta zveza ni bila »realizirana«. Vtis imam torej, da je njegova

kritika pobude za novo revijo v bistvu kritika nekonsekventnega izvajanja sicer ustreznega mehanizma: kdor je doživel diskvalifikacije in podtikanja, naj ne objavlja!

Dr. Kirn pravi: objavljate kljub podtikanjem, torej za vas pravilo ne velja, torej ste privilegirani. Pravilo samo sploh ni premišljeno. Čeprav sklepi, kot sem skušal pokazati z nekaterimi lastnimi epizodami, sami po sebi niso točni, so utemeljeni na prepričanju, ki je naravnost – naj uporabim Kirnovo besedo – odvratno.

Zdaj pa si oglejmo smisel Kirnovega članka v celoti. Jasno je, da o kakršnemkoli delovnem preskusu »nove revije« (v tem trenutku, ko to pišem) ni govora. Ko bi dr. Kirnu šlo za delo (recimo za ploden intelektualni dialog, za sproščeno produkcijo novih idej itn.), bi počakal, da izide prva številka »nove revije«, in bi se potem vključil v razpravo o njej. Razpravljati o nečem, kar je zaenkrat samo zamisel, lahko prejkoslej pomeni le predpostavljati, domnevati, fantazirati. Sumičiti, dvomiti. Imeti strah in nezaupanje.

Strah in nezaupanje do kulturnih oz. literarnih revij, kakršna naj bi bila tudi »nova revija«, je znan in skoraj reden slovenski kulturni pojav. V preteklosti se je pokazal kot neupravičen in kulturno škodljiv. Revije, ki jih je obdajalo nezaupanje, so se kasneje – navadno sicer šele potem, ko so jih že ukinili – skazale kot pomembni prispevki k bogastvu slovenske kulture. Pokazalo se je, da so opravile pomembno delo, in da je bil strah pred njimi strah pred dvigom kulturne »produktivnosti«, strah pred izgubo varnih koticov, vrtičkov, sinekur, fevdov itn.

Zgodovina se ponavlja – zdaj kot farsa. Dr. Kirn se ne boji nove revije ampak zamisli o novi reviji. Nobenih posebnih načelnih argumentov nima na voljo, ampak ugotavlja: glejte ga, saj ta pa čisto dobro živi, piše in objavlja. Rupel ima priložnost (!), da piše v Teleks. Književniki imajo priložnost, da objavljajo knjige. Publicisti imajo priložnost, da publicirajo. Filozofi imajo priložnost, da filozofirajo. Zakaj ni dodal, še tega, da imajo delavci priložnost, da delajo, politiki priložnost, da politizirajo, prodajalci priložnost, da prodajajo in živi ljudje priložnost, da živijo?

Kakšni so lahko razlogi za to, da nekdo vnaprej *diskvalificira* neko pobudo, če za takšno diskvalifikacijo nima nobenih empiričnih oz. stvarnih dokazov? Kakšni so lahko argumenti zoper revijo, ki je ni? Moram reči, da jih Kirn na koncu tudi zelo jasno pove oz. nespretno skrije:

»Nova revija,« piše dr. Kirn, »ne bi smela še bolj poslabšati materialnih razmer že obstoječih revij (beri: Teorije in prakse, pri kateri je dr. Kirn urednik – opomba D. R.)... Mislim, da je treba vsekakor okrepiti tudi materialno osnovo in strokovno službo obstoječih revij...«. Odgovor na naša vprašanja so torej na dlani, strah je dobil svoje ime. Res farsa!

Zdaj je tudi na dlani, zakaj Kirn vztraja pri načelu povezave med diskvalifikacijo in objavljanjem. Če je uspel zadosti uspešno diskvalificirati pobudo za novo revijo, obstaja možnost, da nove revije sploh ne bo. Ko bi bile diskvalifikacije dovolj močne že v preteklosti, tudi do zamisli o

novi reviji ne bi prišlo. In to, da je prišlo do te zamisli, je pač napaka sistema. Včasih tudi »napake« pridejo prav. Kadar jih je mogoče uporabiti za nadaljevanje diskvalifikacij in seveda za okrepitev temeljnega načela. Dr. Kirn si na vso moč prizadeva, da bi utrdil zvezo med diskvalifikacijami in nemožnostjo objavljanja. Temu početju dati ime ni več potrebno. Dejstva govorijo dovolj glasno.

»Sodim, da se strokovnost izteka v ideološkost in ideološkost se tudi strokovno utemeljuje... Celó v naravoslovju prihaja že na nivoju empiričnih dejstev do situacij, da obstajajo razhajanja v oceni pomena dejstev za izgradnjo določenih teorij, modelov, interpretacij...«

(A. Kirn, *op. cit.*, str. 1019)

»Ideološka dimenzija je nedvomno bolj navzoča v teoretičnih in filozofskih izjavah kot v empiričnih izjavah, čeprav je znano, da se tudi empiričnih dejstev že lotevamo z določenimi teoretičnimi dispozicijami.« (*Ibid.*, str. 1020)

»To so zelo zapletena in posredovana razmerja...« (*Ibid.*, str. 1020)

Od treh navedenih Kirnovih izjav se mi zdi tretja še najboljša. Glavna težava Kirnovega razmišljanja je v tem, da meša pojme. *Ideološkost* izenačuje z »oceno pomena dejstev« in celo s »teoretičnimi dispozicijami«. Na podlagi te zmešnjave pobudo za novo revijo obtožuje, da si prizadeva (ko pravi, da ji gre za razločevanje med znanstvenostrokovnimi in ideološkimi spopadi, med umetniškim delom in literarno ideologijo...) razločevati nekaj, česar se razločevati ne more oz. *ne sme*.

Kaj je ideološkost? Če je drugače ne definiramo, velja recimo Marxova definicija, ki trdi, da je ideologija sprevrnjena zavest. Racionalizacija in legitimizacija (osebnih, skupinskih itn.) interesov. Ali ne bi bilo ustrezno v skladu z Marxovo postavitvijo problema reči, da je ravno mešanje ideološkosti in strokovnosti oz. umetnosti in ideologije nekaj slabega? Ali ni Marx trdil, da lahko proletariat ravno zato dela revolucijo, ker *ni zainteresiran* na ohranjanju kapitalistične družbe, statusa quo itn? Ideološko se obnašam, če v dilemi med dvema projektoma (dvema knjigama, dvema gradbenima načrtoma, dvema investicijama...) izberem tistega, ki mi prinese *korist*. Tistega, ki je povezan z mojimi prijatelji, z mojo skupino, stranko itn.

Ideološkosti kot manifestacije zasebnega ali grupnega interesa ne gre mešati z »oceno pomena dejstev«, ki je lahko povsem strokovno dejanje. Seveda je to lahko tudi ideološko dejanje, če dejstva ocenjujem v skladu s svojimi zasebnimi ali grupnimi interesi. Statistiko lahko interpretiram tako, da mi koristi. Dejstva ocenim tako, da se potrdi izhodiščna hipoteza. To, dr. Kirn, je zanič sociologija in zanič znanost.

Dr. Kirnu uide razlika med tezo, da je vsaka resnica družbeno konstruirana (s katero se strinjam), in tezo, da je mogoče resnico prilagajati trenutnim ali trajnim interesom, prijateljstvu itn. Da bi lahko prišli do neke (čeprav družbeno zgrajene) resnice, se moramo vanjo poglobiti, jo

razumeti v fazah njenega nastajanja. Imeti moramo smisel za drugega, za družbo. To je kompliciran postopek, pri katerem lahko pride do bolečin in poškodb sprejetih prepričanj, predsodkov itn. Iz Kirnovega pisanja vidim, da mu ni bilo do tega, da bi razumel, zakaj gre pri pobudi za novo revijo. Niti malo ni šel iz svoje »lupine«, ampak je vse skupaj od zunaj ošinil z nezaupljivim pogledom in ocenil s pomočjo sprejetih vedenj, ustaljenih prepričanj.

Dr. Kirn je pač ravnal v skladu s svojo definicijo ideologije, ki pa je – žal ni ekspliciral. Ni se – kar bi bilo pričakovati od nekoga, ki se ukvarja s sociologijo znanja – potrudil razrešiti vprašanje, ki si ga je sam zastavil, da gre pri vsem skupaj za »zelo zapletena in posredovana razmerja«. To, kar je napisal, je pač sprevernjena zavest, utemeljena na Kirnovih zasebnih ali morda tudi skupinskih interesih.

DENIS PONIŽ

Vprašanje o novi reviji je vprašanje o pravici do dela

Spis Sreča Kirna in Leva Krefta *Ob predlogu za novo revijo* (Teorija in praksa, št. 9, 1980) je prispevek, ki ničesar ne pojasnjuje in ničesar ne razrešuje, še najmanj pa koristi razpravi o (potrebni ali nepotrebni) novi reviji. Ne želim polemizirati o njuni skupni (ali dveh posameznih, prepletajočih se in ne dovolj razvidnih) viziji sodobne umetnosti in njene usode v svetu, »ki so ga bogovi zapustili«, ker je silno težko polemizirati z avtorji, ki se tako jasno in nedvoumno skrijejo za citate avtoritet, kot sta to storila tovariša Kirn in Kreft. Tudi se zdi, da je razpravljanje o usodi umetnosti nekaj drugega kot vprašanje o usodi ljudi, ki v umetnosti delajo ali jim umetnost celo reže kruh. Ugotavljam, da ne bo pomot: Srečo Kirn in Lev Kreft vsekakor ne sodita mednje. Prav zato je dialog z njima o teh vprašanjih lahko le jalov posel, saj vesta o usodi umetnosti vse, kar se vedeti da, le nekaj nesramnih drugomislečih je treba prepričati, pa bo. Tendence petrificiranja in pristajanja na danost, ki jih pripisujeta podpisnikom predloga za novo revijo, so pravzaprav njuna osebna trauma. Vsekakor pa je treba napisati nekaj besed o stvareh, ki sta jih avtorja modro zamolčala (ali obšla, kar je vseeno). Mislim, da je to *vprašanje o delu, pravici do dela in prostoru, kjer se delo opravlja*. Sam sem podpisal

predlog za novo revijo zato, ker mislim, da mi sedanja situacija ne daje možnosti za tako razvito delo, kot ga želim uresničevati v tej družbi. Delo rok in delo uma (če je ta delitev sploh potrebna, pa se zdi, da jo avtorja kar rada upoštevata v svojem spisu) je v družbi, v kateri živimo, vsaj pravno-formalno, pa tudi skušensko, izenačeno in cenjeno. A če primerjamo delavca za strojem z mojim delom, bo kaj kmalu jasno, da je meni delo marsikdaj, pa ne zaradi objektivnih vzrokov, onemogočeno. Delo je delo takrat, kadar mu je dana možnost, da se sooča z drugimi deli. Delomišljenje je polnoveljavno in razvito takrat, kadar se lahko sooča z drugimi deli-mišljenji. Umetniško delo je umetniško šele takrat, kadar se sooči z drugimi deli. Če teh možnosti ni, mi vse lepe besede o demokraciji, pluralizmu samoupravnih odnosov in o drugih pozitivnih pridobitvah naše družbe nič ne pomagajo in tudi sam si z njimi ne morem pomagati. Vprašanje je seveda, ali ni morda ideja, da mi delo ni omogočeno v tisti meri, kot mislim, da mi mora biti, samo moja fantazmagorija, blef nesrečnega intelektualca, umetniška paranoja in kar je še podobnih oznak, s katerimi ideološka zdrava pamet odpravlja drugačno mišljenje. Mislim, da položaj, v katerem čakam na natis knjige* dve ali tri leta, ko cela vrsta mojih rokopisov obleži na založbah, pa nihče ne reče o njih ne črne, ne bele, ko mi je nastopanje na TV prepovedano (seveda ne javno, z objavo v dnevnikih), ko moram določene kritike in recenzije pisati »nevtralno«, da so sploh lahko objavljene, napisati pa jih moram, ker sem se odločil, da bo pisanje kritik in recenzij moj (skoraj edini) kruh, ker so objave nekaterih mojih pesmi zavrnjene z najrazličnejšimi izgovori (pornografija ali skoraj pornografija, napad na vrednote naše družbe etc. etc. same meritorne, globokoumne in znanstveno utemeljene sodbe), govori v moj prid in v prid tezi, da ni dovolj prostora za delo. Ni tistega prostora, v katerem bi objavljaval tako, da bi svoje delo lahko zagovarjal, s kriteriji kvalitete in kvantitete, kot to Zakon o združenem delu dovoljuje in omogoča vsakemu delavcu v združenem delu. Ko torej podpisujem zahtevo za novo revijo, in mi nič ni prineseno na krožniku, podpisujem predvsem zahtevo za normalne delovne pogoje, ki jih, poudarjam to še enkrat, sedaj nimam. Prav smešno zvenijo namigovanja o centrih moči, ki jih bo do kraja formirala prav nova revija, če se bo pojavila na kulturnem prizorišču. To so politična podtikanja najslabše vrste, na katera ne morem pristati, ker mislim, da z umetnostjo, znanostjo o umetnosti, estetiko in filozofijo umetnosti nimajo ničesar skupnega. Za nobeno imaginarno svobodo, s katero mladi Kirn in Kreft tako rada krošnjarita, mi ni, zavzemam se za pravico do dela, ker se v njem realiziram kot *svoboden človek v družbi svobodnih ljudi*. Ko delam in ko delam po svojem prepričanju, omogočam drugim ljudem kritiko svojega dela, moje delo, primerno postavljeno v mnogogovor z drugimi deli, pa mi omogoča

* Lastno skušnjo ne podajam zato, ker me daje nesrečni narcisoidni libido, marveč zato, ker jo lahko, če bo potrebno, tudi dokumentiram.

kritiko dela drugih. Ko podpisujem zahtevo za novo revijo, s tem kritiziram tudi svoje neuspešno delo v uredništvu revije Problemi, seveda pa lahko tudi kritiziram enako neuspešno delo Leva Krefta v uredništvu istih Problemov. Lahko tudi kritiziram tribunaški besednjak in tribunaško vedenje obeh piscev spisa *Ob predlogu za novo revijo*, ki proti koncu spisa zaideta v prav sočen jezik (samo nekaj cvetk iz njunega vrta: »umazana politična diskvalifikacija«, »taktična laž« (str. 1026), »revijaš« (str. 1027), »birokratska drhal«, »tivolski postopači« (str. 1028), »kontrarevolucionarno blato«, »ubogi intelektualci«, »opozicija mišljenske skleroze«, »hotelček Pri novi reviji« (str. 1029), »reakcionarni program«, »izbrana srenja« (str. 1030). Kritiziram lahko še bolj divjaške in kvantaške napade na predlog za novo revijo izpod peres Jožeta Javorška in Marjana Pungartnika (v Nedeljskem dnevniku in Dialogih, verjetno še kje, da časopisov iz drugih republik niti ne omenjamo). Mislim, da ni treba na široko razpredati, kaj je konstruktivna kritika, kaj je ustvarjalni dialog, kaj pa je podtikanje, diskvalifikacija, ovaduštvo, lizunstvo, poceni lojalnost do raznih forumov, trkanje na prsi in dokazovanje lastne pravovernosti in tuje nejevernosti, namigovanje na najrazličnejše temne namene sogovornikov, mahanje in žuganje s citati, smešenje nasprotnikov itd. itd. Vsega tega v Kirnovem in Kreftovem spisu ne manjka. In prav takšno početje mora potisniti v stran in slednjič povsem utišati (namen v takem primeru vedno posvečuje sredstvo in tistega, ki usmerja namen!) kakršno koli drugačno govorjenje, predvsem pa delo, ki ni že naprej blokirano, tako kot želita Kirn in Kreft že naprej blokirati možnost druge, nove, ali vsaj drugačne revije od teh, ki jih sedaj poznamo in za katere avtorja v prvem odstavku svojega spisa tudi licemersko priznavata, da niso za nič. Kako lahko drugače razumemo strnjeno oznako zahteve za novo revijo, ki se v Kirn–Kreftovi interpretaciji glasi: »Gre torej za poziv, naj jim restalinizacija prizna nedotakljivost stanovanja, sicer pa naj gre vse dalje svojo pot, in za poziv umetnosti in mišljenju, naj se odrečeta kakršnihkoli angažiranosti (pravilno: kakršnimkoli angažiranostim op. D. P.), naj prezimita v hotelčku »Pri novi reviji«, kjer se bodo med viharji in meteži zunanjega sveta dogajale dogodivščine in presenečenja, da ne bi začeli pogrešati dejanskih, živih bojov vulgarnega empiričnega sveta.« (str. 1029–30). Silna poenostavljanja, hotena poenostavljanja, kjer je moje moje-naše vedno pametnejše-naprednejše (to je do popolnosti razvil prav Jekleni mož, ki se s svojo mislijo pojavlja na prav neprimernih krajih) od tvojega-vašega, ki je, že samo zato, ker je tvoje-vaše, manjvredno, predmet posmeha in slednjič tako »nevarno«, da ga je treba ukiniti-utíšati. To je vsebina sporočila Kirn–Kreftove kritike predloga za novo revijo.

Raziskovanje in usmerjanje razvoja občin

I. SPLOŠNA IZHODIŠČA

Razprave o vlogi socioloških in politoloških raziskav v usmerjanju razvoja na ravni občine ne bo mogoče omejiti le na smer – od družboslovja k praksi. Takšna obravnava bo morala nujno izpostaviti tudi vprašanja, kako problematika usmerjanja razvoja in sploh delovanja subjektivnega faktorja na ravni občine dejansko in potencialno opredeljuje vsebino družboslovnega delovanja. Večja prizadevanja družbe za zavestno obvladovanje razvojnih sprememb ustvarjajo skupno torišče za obe strani, na katerem se lahko oblikuje določnejša podoba tega, kaj potrebujeta ena in druga stran.*

Čeprav je značilno – hkrati pa tudi problematično – da se že uveljavljena področja znanosti v načrtovanju svoje prihodnosti temeljito opirajo na preteklost, bi bilo v našem primeru takšno početje zelo dvomljivo ali celo nesprejemljivo. Tista področja družboslovja, ki se *šele formirajo, ne morejo* tudi vnaprej *preprosto podaljševati* svojega začetništva. Zato je prav za njih – bolj kot za vsa druga področja – pomembno, da svoje vizije opredelijo z določeno distanco do stanja, v kakršnem se nahajajo. Princip inercije, ki se tako močno uveljavlja na vseh področjih, deluje v korist že etabliranih struktur in je hkrati močna zavora za uveljavljanje novega. Zato bi bilo paradoksalno, če bi celo pri zavestnem poizkusu usmerjanja nadaljnega razvoja pristali na *logiko ekstrapolacije* dosedanjih trendov. Na drugi strani pa se takoj srečamo s protislovjem, ko poskušamo na podlagi svobodne menjave dela opredeljevati potrebe in vsebino raziskovalne dejavnosti v kontekstu oz. na področjih, kjer te potrebe še niso niti jasno izoblikovane. Znanost naj bi prispevala k zavestnemu usmerjanju razvojnih procesov na temelju spoznanih zakonitosti, hkrati pa se zastavlja vprašanje, kdo bo prispeval k razvoju te znanosti, ki še sama išče svojo

---

* Ta tekst je avtor predstavil kot uvodni referat na posvetovanju »Vloga socioloških in politoloških raziskovanj v usmerjanju razvoja na ravni občine«, ki sta ga pripravila FSPN in Skupščina občine Nova Gorica in je bilo v Novi Gorici 27. in 28. junija 1980.

identiteto in ki v konkretnih življenjskih razmerah dejansko dostikrat še ni spoznana in priznana?

Dialektičnemu načinu mišljenja kot tudi naši samoupravni socialistični družbi ni tuja misel in metodologija delovanja, ki se ne opira zgolj na dano in ne ostaja v okvirih že doseženega. Vlogo družboslovnega raziskovanja, še zlasti v takšnem konkretnem kontekstu kot je občina, je treba opredeljevati oz. *izgrajevati tudi v imenu možnega in nastajajočega*.

Zlasti v tem smislu se zdi dragocena možnost, da povežemo iz prakse porajajoča se izkustva, bolj ali manj naključnega, *stihijskega prebijanja* elementov novega z najsplošnejšimi in *dolgoročnimi vizijami* uveljavljanja dialektike razvojnih procesov. Ob takšni konfrontaciji bomo lahko spoznali, kako izredno bogata je naša samoupravna družbena praksa po svoji raznolikosti, ki jo le v drobcih zajemamo v svojih družboslovnih proučevanjih. Verjetno bomo s tem utrdili tudi naše sodbe o tem, kako omejeno je tisto mišljenje in delovanje, ki ne preseže konvencionalnih okvirov rutine, partikularizma in pragmatizma. Tako kot družboslovje ne more uveljavljati svoje mobilizatorske vloge ter *spoznavanja prelivati v spreminjanje*, ideje v materialno silo, če sama ostaja v okvirih empirizma in pozitivizma, tako tudi samozadovoljstvo, ki vidi največjo racionalnost in uspešnost v rutinskem reševanju posameznih problemov v vsaki konkretni občini, ne more biti spodbudna osnova za uveljavljanje znanstveno utemeljenega delovanja. Celo normativna in institucionalna določila, ki naj bi – npr. na področju družbenega planiranja – vplivala in širjenje časovnih in prostorskih horizontov delovanja v praksi, lahko kaj hitro zvoedenijo v zelo osiromašeni vsebini.

Vendar pa je treba pri teh vprašanjih od načelnih razprav preiti čimprej na konkretno, družbeno aktualno vsebino, tako kot nam jo ponujajo npr. – *občina, razvoj in planiranje*. V soočenju s takšno vsebino bomo kaj kmalu začeli spoznavati lastne enostranosti in pomanjkljivosti našega lastnega instrumentarija. Potreben bi bil širši, celosten oz. vsaj interdisciplinarni pristop k tej problematiki. Vendar pa se lahko v širše komplekse produktivno vključujemo le tedaj, če smo si na jasnem, v čem je naša specifična vloga.

Delavec, občan presoja družbo predvsem po tem, kako jo doživlja v svojem vsakdanjem delovnem in življenjskem okolju. Zato je treba tudi takšne splošne kategorije, kot so – zgodovinski interesi delavskega razreda – prevesti v konkretne, življenjsko relevantne situacije. V nasprotnem primeru lahko manifestativnost Delavca in Človeka (z veliko začetnico) zasenči dejanske potrebe in probleme vsakega konkretnega delavca in občana.

Razprava o vlogi socioloških in politoloških raziskovanj v usmerjanju razvoja na ravni občine izpostavlja predvsem tri tematske sklope in njihove medsebojne relacije:

1. razvojne procese na ravni občine,
2. problematiko usmerjanja, planiranja teh razvojnih procesov in

3. družboslovno (s čemer bomo poenostavljeno označevali predvsem sociološko in politološko) raziskovanje razvoja občin.

V našem prispevku obravnavamo predvsem problematiko usmerjanja in raziskovanja razvoja občin (in razvojnih procesov v družbi sploh).¹ Če pa bi hoteli logično dosledno izraziti vse vidike tematike posvetovanja, bi morali gornje tri sklope dopolniti še z nadaljnimi šestimi:

4. razvoj planiranja (usmerjanja) razvoja občin,
5. planiranje samega planiranja razvoja občin,
6. raziskovanje planiranja razvoja občin,
7. razvoj družboslovnega raziskovanja razvoja občin,
8. planiranje družboslovnega raziskovanja razvoja občin in
9. raziskovanje že opravljenega raziskovanja.

Vse te točke sicer opozarjajo na relevantne vidike problematike, ki bi zaslužili posebno proučevanje, vendar jih na tem mestu ne bomo mogli sistematično obravnavati.

K točki 4: Poleg proučevanja samih razvojnih procesov bi morali tudi ugotovljati, kako v teku časa izpopolnjujemo regulativne mehanizme samoupravnega usmerjanja razvoja. Ta tematika je seveda najbolj v ospredju glede na politični sistem socialističnega samoupravljanja (Kardelj) v celoti. Hkrati pa odpira tudi vrsto specifičnih vprašanj, ko gre za usmerjevalno vlogo vodilnih subjektivnih sil na ravni občine.

Glede tega bi lahko rekli, da največkrat preveč posplošeno in globalno obravnavamo to temo in ne vidimo še dovolj jasno niti tistih specifičnosti, ki se pojavljajo na različnih ravneh teritorialno-politične organizacije niti tistih, ki nakazujejo potrebo po različnem načinu delovanja, posebej v okoljih z različno stopnjo družbenega razvoja.

K točki 5: Tako kot je potrebno upoštevati dosedanje spreminjanje mehanizmov regulacije (usmerjanja, planiranja), tako je potrebno tudi načrtovanje in osveščenost o njihovem spreminjanju v prihodnosti, torej – *planiranje planiranja*.

Če izpostavljamo vprašanja s tega vidika, s tem že zagotovimo, da ne bi absolutizirali trenutne organizacijske oz. institucionalne rešitve. Namesto tega že v naprej anticipiramo spreminjajoče se razmere, ki bodo terjale tudi temu ustrezne spremembe v načinih usmerjanja itd. Le takšna osveščenost in vnaprejšnja priprava lahko omeji sfero delovanja *ex post* v smislu »gašenja požarov«, pogostih »presenečenj«, nepričakovanih konfliktnih situacij ipd.

K točki 6: *Raziskovanje procesa planiranja* se že danes pojavlja kot praktična potreba, še zlasti zaradi uvajanja novega sistema družbenega planiranja, kar pomeni, da gre za široko področje neznanega in za sprotno preverjanje učinkov posameznih normativov in institucionalnih rešitev

¹ Obsežnejšo analizo samih razvojnih procesov v občinah smo opravili v okviru raziskave »Razvojne spremembe v občinah SRS« s sodelavcema C. Trampužem in A. Ferligoj, v okviru Centra za lokalne skupnosti in delovne organizacije, Raziskovalnega inštituta FSPN, 1980. V pripravi je knjiga »Razvoj slovenskih občin«, ki bo izšla pri založbi »Univerzum« v Ljubljani.

(sprememb). Tovrstne analize se že pojavljajo v okviru naših planskih institucij, pa tudi kot predmet sociološkega raziskovanja (na Inštitutu za sociologijo in RI FSPN so takšne teme npr: razvojni indikatorji in planiranje razvoja, družbene vrednote kot kriteriji v planih razvoja; Inštitut za regionalni ekonomski in socialni razvoj je obravnaval problematiko planiranja na ravni občine, subjekte in postopke planiranja; Zavod SRS za družbeno planiranje je opravil analize o tem, kako se uveljavlja planiranje v slovenskih občinah, v zvezi s tem kadrovsko vprašanje idr.).

K točki 7: Čeprav je naša preokupacija predvsem v tem, da povečamo možnosti zavestnega obvladovanja razvojnih sprememb, moramo v skladu s tem ciljem oz. s takšno usmeritvijo poseči tudi v vprašanja, ki so posredno relevantna. Kot element zavestnega delovanja vodilnih subjektivnih sil nastopajo tudi družboslovna spoznanja; raven doseženega znanja na tem področju konec koncev bistveno pogojuje občutljivost in učinkovitost usmerjanja razvojnih sprememb. Zato postaja predmet našega zanimanja *tudi sam razvoj zadevnega področja družboslovja* (sociologije, politologije, komunikologije).

K točki 8: V naši shematski razčlenitvi si lahko zelo natančno predočimo tudi nadaljnjo kategorijo delovanja, t. j. *planiranje družboslovnega raziskovanja* razvoja občin. To je aktualno vprašanje ne le za nekatere osrednje raziskovalne institucije, temveč postaja sestavni del planiranja po vseh občinah – in še posebej ena od osrednjih nalog občinskih raziskovalnih skupnosti (o čemer bomo govorili kasneje). Čeprav je osveščenost o potrebah znanstvenega in še posebej družboslovnega raziskovanja zelo nizka, pa vendar že sam sistem družbenega planiranja terja tudi planiranje na tem področju. Hkrati pa je raziskovanje eden od pogojev za samo konstituiranje novega sistema planiranja.

K točki 9: *Raziskovanje* že opravljenega *raziskovanja* se pojavlja kot »znanost o znanosti«. Predvsem je potrebna kritična ocena dosedanjega družboslovnega obravnavanja občin, tako da bi na podlagi spoznanj o pomanjkljivostih lahko bolj selektivno in določno usmerjali nadaljnje delovanje na tem področju. Nekatere od teh pomanjkljivosti, ki se pojavljajo tako znotraj samega raziskovanja kot v okviru planiranja, bomo prikazali še posebej.

II. PROFESIONALNA IDENTITETA IN INSTITUCIONALIZACIJA

1. Sociološka in politološka dejavnost

Izhodišče našega razmišljanja je v tem, da lahko tudi politološko in sociološko raziskovanje *prispeva k uspešnejšemu usmerjanju razvojnih*

procesov na ravni občine in v širši družbi. V tem je seveda implicitno prisotna tudi misel, da ta prispevek do sedaj še ni bil zadosten in da je zato potrebno razkriti vzroke, ki to njegovo vlogo omejujejo. Identificirati je treba vse tisto, kar neposredno ali posredno zmanjšuje možnosti zavestnega obvladovanja razvojnih procesov – tako glede na objektivne okoliščine po občinah kot tudi glede na način delovanja subjektivnih sil ter stanje na področju družboslovja.

V zvezi s tem ugotavljamo:

a) da družboslovno raziskovanje zaostaja za dinamiko dogajanja z vidika samoupravnega družbenega razvoja, še zlasti normativnih sprememb,

b) da prav zaradi tega zaostajanja prihaja v praksi do zaostrovanja različnih *negativnih posledic*,

c) da spontani tok dogajanja ne obeta pomembnejše preusmeritve, – kajti tista področja raziskovanja, ki so se pojavila kasneje kot samostojna identiteta, praviloma tudi še vnaprej zaostajajo za drugimi, ki imajo prednost, ki jim jo dajeta *tradicija in inercija*.

Tako se ponovno soočamo z znanim paradoksom, da so v razmerah, ko so nekateri novi profili strokovnjakov še maloštevilni in še niso uveljavljeni, še ti komajda potrebni ali pa se izkažejo za odvečne (podobno, kot je to pred časom veljalo za ekonomiste). Ne samo da gre za *premajhno osveščenost o potrebi zaposlovanja* (gl. »Nekateri podatki in opažanja z obiskov v posameznih občinah«, FSPN, 1979), temveč je tudi *planiranje potreb po takšnih kadrih najmanj zaznavno*. Tu se torej pojavlja vrsta protislovij:

a) Relativno nizka stopnja profesionalizacije, pomanjkanje temeljne profesionalne kulture in jasne identitete takšnih poklicnih profilov že samo po sebi zavira njihovo uveljavljanje v praksi. Pri tem gre nadalje za *omejeno uporabnost rezultatov* delovanja; za zdravorazumski način obravnave posameznih vprašanj in ali laično poseganje na področja drugih znanstvenih disciplin, ob hkratni pomanjkljivi vednosti o tem, kaj so temeljne naloge lastnega področja itn.

Hkrati ko prav to lastno področje še vedno ni do kraja dognano, še tisti maloštevilni kadri, ki že delujejo v praksi, niso jasno naravnani k njihovi specifični tematiki. V povezovanju s prakso zelo hitro izgubijo svojo lastno identiteto, ali pa jo sploh ne izoblikujejo in podležejo pragmatizmu. Zato je razumljivo, da le stežka prihaja do priznanja in veljave – dejanski in potencialni – ustvarjalni prispevek tega področja znanstvenega delovanja. Po eni strani do tega ne pride tedaj in v toliko, kadar in kolikor sociologi in politologi ne uveljavljajo svoje samostojne in specifične identitete; po drugi strani pa tedaj, kadar izgubijo stik z dejanskim stanjem oz. navezanosti na dejansko problematiko družbene prakse. Prav ta dva kriterija pa je Edvard Kardelj tudi nasploh postavljaj kot dialektično enotnost nasprotij, ki opredeljuje razmerje med znanostjo in družbeno prakso.

b) Nizka stopnja institucionalizacije sociološkega in politološkega delovanja.

Za razliko od številnih drugih znanstvenih in tudi družboslovnih disciplin je značilno, da sociološko in politološko raziskovanje do sedaj še *ni našlo svojih jasno opredeljenih institucionalnih okvirov*. Zato se praviloma pojavlja v odnosu do drugih, bolj institucionaliziranih dejavnosti, kot nekakšna rezidualna kategorija.

Tako imamo na področju planiranja že močno uveljavljeno dejavnost ekonomistov in ekonomsko planiranje se dostikrat pojavlja kot sinonim za družbeno planiranje nasploh.² Občine zaposlujejo za potrebe planiranja prvenstveno ekonomiste. Tudi za notranjo organizacijsko strukturo skupščine občine je značilno, da povezuje npr. komite za planiranje in gospodarstvo v eno organizacijsko enoto.

Zavodi za urbanizem in prostorsko planiranje se seveda opirajo predvsem na diplomante arhitekture, pri čemer puščajo ob strani družbeno vsebino in položaj človeka kot osebnosti; izstopajo pa tehnični in estetski kriteriji oblikovanja prostora. Medtem ko imata ekonomski in prostorski vidik planiranja svoje jasno opredeljene kadrovske profile kot nosilce dejavnosti, ostaja področje socialnega razvoja v tem pogledu povsem nedefinirano.

Socialna problematika v ožjem smislu je predmet proučevanja v okviru *centrov za socialno delo*, v katerih zasedaj delujejo predvsem diplomanti Višje šole za socialno delo, psihologi idr. Pri tem pa je npr. značilno, da v SR Srbiji na tem področju že uspešno delujejo tudi sociologi (gl. Milosavljević Milosav, *The role of sociologists in social development planing*, Sociološki pregled, posebna izdaja za svetovni sociološki kongres v Uppsali: Beograd, 1978).

Tudi v okviru občinske uprave se sociologi in politologi le redkeje zaposlujejo.³ Celo zaposlovanje v kadrovskih službah je bilo doslej relativno redko. V večjem številu so se politologi zaposlovali v okviru družbeno-političnih organizacij. Ostaja pa vprašanje, koliko so lahko tudi na tem področju uveljavljali pridobljeno znanje in tudi koliko to znanje ustreza potrebam prakse. Zdi se, da reševanje pretežno operativnih zadev preprečuje, da bi se angažirali tudi v smislu bolj temeljnega analitično-raziskovalnega dela na tem področju.

² Kot značilen primer lahko navedemo raziskovalni makro-projekt »Konceptije dolgoročnega razvoja Jugoslavije«, ki naj bi torej obravnaval *razvoj Jugoslavije nasploh*, dejansko pa je preko konzorcija ekonomskih inštitutov vključeval le ekonomsko vsebino. V zvezi s tem glej tudi kritiko, ki jo je podal Luka Marković v: »Klasna borba i konceptije razvoja«, Naprijed, Zagreb, 1978.

³ »Pri novih namestitvah pa mora imeti prednost zasedba strokovnih delovnih mest na tistih deficitarnih področjih oz. službah, ki imajo *poseben pomen za družbenoekonomski razvoj v občini*, za uresničevanje ustavnosti in zakonitosti ter pravic in obveznosti delovnih ljudi, občanov in organizacij združenega dela, kakor tudi za opravljanje *kreativnih in strokovnih nalog za funkcioniranje delegatskega sistema*. To pomeni, da se med prednostna področja uvrščajo tudi upravni organi na področju inspekcij, urbanističnih in gradbeno-upravnih zadev, *družbenega planiranja, kadrovskih služb in INDOK dejavnosti*, kjer je zasedba delovnih mest sorazmerno slaba.« Gl.: »Problematika delovanja in organizacije občinskih upravnih organov«, Skupščina SRS, 1978 (podčrtal Z. M.).

Samoupravne interesne skupnosti, ki imajo organizirane skupne strokovne službe, (npr. v Celju idr.) že zaposlujejo tudi sociologe in politologe za analitično delo za njihove potrebe. Vendar pa je tudi na tem področju dosti nejasnosti o potencialni vlogi teh strokovnih profilov.

Obiski sodelavcev FSPN po občinah SRS so pokazali, da *večina občin nima jasno opredeljenih potreb po kadrih iz tega področja in tudi ne organiziranega usmerjanja oz. planiranja glede na bodoče potrebe*. Kadri, ki jih formira FSPN, so dostikrat v praksi še *nepoznani*. Ponekod se sicer zavedajo, da družbeni razvoj občine zahteva tudi diplomante FSPN, toda potreba po njih v konkretnih okoljih še ni dovolj prebujena, še manj pa razčlenjena (gl. Nekateri poudarki in opažanja z obiskov v posameznih občinah, FSPN, 1979, str. 25).

»V posameznih delovnih, interesnih in družbenopolitičnih okoljih sicer obstajajo številni *družboslovni problemi*, ki bi jih morali spremljati družboslovni kadri. Vendar so jih doslej pojasnjevali in razreševali na povsem *prakticistični, voluntaristični način*, ali pa so jih pustili neobdelane (npr. konfliktne situacije v OZD, slabo delo zborov delegatov, neskladja v razvoju občine), namesto da bi k takšnim vprašanjem pristopali na strokovno-družboslovni način. Vse preveč so doslej prevladovali le *ekonomski in pravni vidiki*, kar je nujno v naše samoupravljalško in družbenopolitično delo vnašalo enostranost in pomanjkljivosti. Potrebne so korekture v kadrovski politiki usmerjanja na visokošolski študij. Doslej so ekonomiste in pravnike preveč enostranko forsirali, čeprav ne morejo pokrivati delokrogov opravil, ki gredo prav sociologom, politologom in novinarjem.« (prav tam, – FSPN – str. 24).

Formiranje INDOK dejavnosti prinaša sicer novo možnost za vključevanje diplomantov FSPN, še posebej novinarske usmeritve. Obenem pa je značilno, da gre tudi v tem primeru za novo področje delovanja in zaposlovanja, kjer že zaradi tega obstaja vrsta nejasnosti in problemov.

Glede na zahtevo po boljši organizaciji in metodi dela upravnih organov občin potekajo prizadevanja za uvajanje avtomatske obdelave podatkov. Tudi na tem področju gre za pomanjkanje ustreznih kadrov, med njimi tudi družboslovcev, ki bi bili še posebej usposobljeni za področje računalništva in informatike.

Iz podane razčlenitve, ki nakazuje institucionalne okvire delovanja sociologov in politologov, se nam potrjuje misel, da je njihova dejavnost v večini primerov le »dodana« k nekemu temeljnemu in prevladujočemu strokovnemu profilu. Zaradi tega bo proces njihovega uveljavljanja v praksi še toliko težji in dolgotrajnejši.

2. Raziskovalna dejavnost po občinah in za občine: dve novi spodbudi

Kljub nakazanim »začetniškim« problemom lahko rečemo, da se v današnjem času pojavlja tudi vrsta ugodnih okoliščin za uveljavljanje

(družboslovnega) raziskovanja po občinah. Poleg specifičnosti našega družbenopolitičnega sistema, ki že na globalni ravni terja (kot smo ugotavljali na drugem mestu: glej Z. Mlinar, Družbene znanosti in družbeni razvoj, Teorija in praksa, Ljubljana 1970, števil. 8–9), bolj kot katerikoli drugi sistem, večjo prisotnost družboslovnega raziskovanja, nas tu zanimajo še druge okoliščine, ki jih je treba upoštevati na ravni občine. Predvsem gre za dve več ali manj vzporedni akciji, ki sta prav v tem času prišli v odločilno fazo.

a) Ena od teh akcij zadeva neposredno sámo raziskovalno dejavnost, ki jo poizkuša uveljavljati kot sestavino združenega dela in vsakdanjega življenja občanov. Njena normativna opredelitev in usmeritev je bila podana v »Zakonu o raziskovalni dejavnosti in raziskovalnih skupnostih« decembra 1979. Pri tem še zlasti izstopa zahteva po formiranju občinskih raziskovalnih skupnosti, ki naj bi postale stičišče raziskovalcev in uporabnikov v vsaki občini.

b) Druga pomembna novost, ki neposredno ali posredno odpira široke možnosti in potrebe po družboslovnem raziskovanju – tudi na ravni občine – pa je novi sistem družbenega planiranja, ki je bil v osnovi opredeljen z ustavo iz leta 1974 in je sedaj še bolj operativno določen z zakonom o sistemu družbenega planiranja in o družbenem planiranju SR Slovenije (Ur. list SRS, št. 1-4/80, z dne 14. januarja 1980).

Obe nalogi predpostavljata pritegovanje, razširitev in večjo vlogo med drugimi še posebej družboslovnega raziskovanja. Tudi če bi upoštevali kakršnekoli pomisleke glede možnosti za njuno polno uveljavitev, bi tudi to predstavljalo še dodatni razlog za družboslovno raziskovanje.

Namreč prav dejstvo, da ne smemo prepuščati razvoja stihiji in čakati na spontanost, je obenem vir številnih »problemov« in protislovij, ki jih želimo preseči z akcijo, v kateri nas usmerja marksistična razlaga dolgoročnih zakonitosti razvoja. Vsaka od teh dveh akcij se sicer sooča z vrsto objektivnih in subjektivnih zavor, ki upočasnjujejo uresničevanje normativnih določil in programov. Hkrati pa se tudi medsebojno pogojujeta. Zaostajanje na enem področju povzroča zaostajanje drugega. Problemi, ki se prav zdaj pojavljajo, nas opozarjajo na to, da tudi v teh dveh primerih že v fazi priprave nove normativne ureditve ni bilo zadosti poglobljenih analiz, ki bi lahko zmanjšale obseg kasnejših nepričakovanih in neželenih posledic.

V obeh primerih gre za akcijo subjektivnih sil, da preko normativnih in institucionalnih sprememb pa tudi z avtoriteto države uveljavljajo večjo vlogo znanosti in planiranja. Pogoji za polno realizacijo tega programa pa so bistveno različni glede na posamezne občine (v skladu z obstoječimi strokovnimi kadri, materialnimi sredstvi, osveščenostjo občanov idr.). Tudi znotraj občin gre za različno »odzivnost«, npr. v delovnih organizacijah; manjšo odzivnost ugotavljamo zlasti v manjših delovnih organizacijah (gl. npr. »O družbenem planiranju, Delavska enotnost, Ljubljana 1980, str. 35).

Glede tega lahko analogno upoštevamo Kardeljevo oceno, ko pravi: »Materialna proizvodnja v nekaterih primerih *ni sposobna sprejeti in uporabiti rezultate* dela in ustvarjanja delavcev v družbenih dejavnostih. Tako je na primer z znanostjo, kadar gre pred materialno proizvodnjo, a zaradi določenih razlogov ne more vplivati na materialno proizvodnjo. Toda *družba ne sme dovoliti*, da bi zaradi takega stanja v materialni proizvodnji *prišlo do zaviranja razvoja na področju družbenih dejavnosti*. Po drugi strani pa je tudi na področju družbenih dejavnosti takšno delo, ki prav nič ne pomaga večati produktivnosti skupnega družbenega dela oziroma razvijati družbo in ki v resnici sploh ni delo, marveč je oblika opravičene ali neopravičene porabe«. (E. Kardelj, O sistemu samoupravnega planiranja, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977, str. 73–74, podčrtal Z. M.).

Čeprav se zavedamo tega, da so občinske raziskovalne skupnosti za sedaj še večidel le prazen institucionalni okvir, se zdi, da je problematika, ki izstopa ob njihovem formiranju, značilna tudi za uveljavljanje znanstveno-raziskovalne dejavnosti po občinah nasploh in za sociološko ter politološko raziskovanje še posebej. Zato naj povzamemo nekatere ugotovitve o tem.

Med vzroki za zaostajanje v delovanju občinskih raziskovalnih skupnosti⁴, še zlasti na področju planiranja (analiza delovanja in ocena raziskovalnih možnosti ter oblikovanje lastnega raziskovalnega programa), izstopa »*nizka stopnja osveščenosti o vlogi in pomenu znanstvenoraziskovalnega dela za celoten družbeni razvoj in v zvezi s tem premajhno upoštevanje tako raziskovalne dejavnosti kot njenih dosežkov v procesu načrtovanja in izvajanja planov v občini*« (Poročilo o delovanju ORS v letu 1979, RSS, str. 6). Seveda pa nova vloga občinskih raziskovalnih skupnosti (po zakonu iz leta 1979), v kateri je poudarek predvsem na tem, da oblikuje lastne raziskovalne programe kot sestavni del razvojnih planov občine, ne more zaživeti kar čez noč.

3. K večji samostojnosti in večji enotnosti

Tudi sociološko in politološko raziskovanje ne bo moglo mimo nove samoupravne organiziranosti v občinah in novih subjektov kot so občinske raziskovalne skupnosti, četudi obstajajo osrednji raziskovalni zavodi, ki delujejo v republiškem središču. Le-ti se bodo v prihodnje dosti bolj kot

⁴ »V letu 1979 je normalno delovalo le približno 20 občinskih raziskovalnih skupnosti, pri čemer po uspešnosti izstopa ORS Celje. Le-te so vsaj delno uspele izvesti postavljeni program dela (nagrade inovatorjem, ankete o stanju raziskovalne dejavnosti v občini, obiski pri OZD, predavanja ipd.). Nekoliko manj aktivnosti kaže 8 ORS, kjer se je delo omejilo na delovanje ene ali dveh komisij, delo izvršilnega odbora in sklic dveh skupščin (pogosto nesklepčnih) praktično sploh ne delujejo. Od teh ju v občinah Ajdovščina in Cerknica še nismo uspeli niti konstituirati«. Glej: »Stanje in problemi delovanja, reorganizacije in planiranja v občinskih raziskovalnih skupnostih«, Raziskovalna skupnost Slovenije, 1980, str. 2. Ob tem naj še pripomnimo, da se tudi inovacije obravnavajo predvsem v tehničnem smislu, ne pa tudi kot nove rešitve v samoupravni organizaciji družbenega življenja. Tudi v tem pogledu čaka družboslovne institucije še dosti nalog.

doslej pojavljali v vlogi izvajalcev v neposrednem stiku z uporabniki – in sicer prav ob posredovanju občinskih raziskovalnih skupnosti. Pri tem pa ne gre le za povezovanje v smislu bilateralnega dogovarjanja oz. stikov, temveč za ustvarjanje *splošnih pogojev sproščenega toka idej* in preseganja različnih partikularizmov. Vsako novo spoznanje naj bi bilo *vsem dostopno* in ne le nekakšna grupna lastnina.

Zdi se, da prav v izgrajevanju takšne *infrastrukture zaostajamo* za prizadevanji, da bi v vsaki občini razvili tudi raziskovalno dejavnost (event. najprej z večjim angažiranjem zunanjih izvajalcev, v prihodnosti pa vse bolj tudi z lastnimi raziskovalnimi kadri).

Ker imamo za seboj že nekatere izkušnje ob decentralizaciji (odločanja in financiranja) raziskovalne dejavnosti iz zvezne na republiško raven, bi se lahko nanje bolj oprli tudi ob snovanju sedanjih sprememb. Te izkušnje kažejo, da se je *zaostrilo neskladje med (povečano) samostojnostjo večjega števila subjektov* na eni strani in njihovo (*manjšo*) *povezanostjo* v jugoslovanskem merilu.

Večja samostojnost v usmerjanju znanstveno-raziskovalne dejavnosti po republikah ni pripeljala do hkratnih tesnejših stikov in sodelovanja med raziskovalci zunaj republiških okvirov – temveč prav nasprotno. *Število skupnih projektov se je zmanjšalo*. Bolj zapleten je postal postopek za *formiranje in financiranje večjih skupnih raziskav*. Ob tem ko se je utrdila notranja samoupravna organiziranost po republikah, se je zmanjšala informiranost v medrepubliških relacijah. Prišlo je do očitnega podvajanja v obravnavi istih tem, ni pa bila dosežena uskladitev glede načina obravnave ali pa delitve dela.

Takšne spremembe seveda ne bi smeli ocenjevati zgolj kot nujno negativne posledice, ki spremljajo proces decentralizacije in povečane samostojnosti večjega števila subjektov. Če bi šlo samo za to, potem bi bila edina »rešitev« pač vračanje na »centralizem«. Te posledice povzročajo predvsem stopnja (ne)povezanosti med osamosvojenimi subjekti. V tem pogledu pa se zdi, da smo preveč zamudili oz. popustili spontanemu toku dogajanja.

Čim več skupnega bo povezovalo raziskovalce v vseh občinah, tem več bo tudi možnosti in potreba, da izrazijo vse specifično in enkratno, kar je značilno za vsako konkretno občino. Skupni imenovalec pa bo infrastruktura, v kateri so vsebovani vsaj tile elementi:

- a) marksistična, idejna in pojmovno teoretična izhodišča,
- b) dialektično zasnovana metodologija,
- c) družbeni informacijski sistem in
- d) enotna samoupravna organizacija raziskovalne dejavnosti.⁵

⁵ Podobno E. Kardelj ugotavlja, da mora metodologija planiranja zagotoviti skupne elemente planiranja kot *enotnega procesa*: »Omogočiti bo morala najracionalnejše medsebojno oskrbovanje s podatki, informacijami, kazalci, ocenami stanja in gibanja v gospodarstvu, a ažurno evidenco, znanstveno analizo itd. Tako bi se ustvarile trdne medsebojne obveznosti, ki so nujne, če naj bo planiranje v resnici enoten proces. Planirati hkrati in kontinuirano je namreč mogoče le,

Na podlagi »obrtiške« infrastrukture lahko dosežemo samo še večjo razdrobljenost raziskovalnega dela in njegovo avtarktičnost po občinah. Že danes pa gredo prizadevanja v smeri, da bi to *razdrobljenost preseglji in oblikovali širše raziskovalne projekte*⁶ ter dosegli *večjo dostopnost in izkoriščenost rezultatov*. Zato lahko organiziramo racionalno (družboslovno) raziskovalno dejavnost le v toliko, kolikor hkrati povečujemo povezanost in utrjujemo splošne, univerzalne standarde, ki zagotavljajo poenotenje in neomejeno cirkulacijo v okviru celotne družbe. Šele v (dobro proučenem) globalnem družbenem kontekstu je mogoče jasno identificirati posebnosti oz. individualnost vsake občine. Brez tega bi se kaj hitro znašli v situaciji, ko bi pretežni del sredstev porabili za ponovno »odkrivanje Amerike«.

Prostege *pretoka izsledkov* raziskovalnega dela *čez lokalne okvire* pa ne bo mogoče zagotoviti toliko časa, dokler bo to raziskovanje ostajalo na ravni opisno-fenomenološkega prikazovanja konkretnih pojavov in situacij, kar ne daje osnove (»ključa«) za »prevajanje« doseženih spoznanj na druge primere. Dokler konkretnih enot, npr. občine Ajdovščina in občine Žalec, ne postavimo v koordinate teoretično in operacionalno definiranih pojmov, se bodo v njih pridobljena spoznanja pojavljala kot enkratna, brez jasnega razmerja do splošnih regularnosti.

Šele sociološka ali politološka (ipd.) konceptualizacija, enotna metodologija oz. analitični postopki, standardno določene informacije in dosledna organizacijska izvedba nam omogoči tako razkrivanje določenih pravilnosti kot tudi morebitnih odstopanj od njih, ki nas opozarjajo na možnosti dopustnega posploševanja.

4. Pozornost velja izvirnim rešitvam

Konec koncev naj bi znanstveno-raziskovalno delo po občinah prišlo do polne veljave predvsem tedaj, ko gre za specifične oz. celo edinstvene (inovativne) rešitve, s katerimi konkretna občina odstopa od drugih. Verjetnost inovativnih rešitev po občinah pa se bo z razvojem povečevala, kolikor se bo

a) povečala njihova samostojnost, ki bo omogočala polnejše izražanje njihove specifik in

b) povečala tudi njihova povezanost z bogatim akumuliranim znanjem vsega minulega raziskovalnega dela v širši družbi.

Na teh dveh podmenah se povečuje tudi verjetnost, da bo prihajalo do *enakomernejšega pojavljanja inovacij* (novih kombinacij različnih že

če se vsi subjekti planiranja v bistvenih elementih ravnaajo po metodološkem pristopu, ki je v svojih temeljih enoten». (E. Kardelj, O sistemu samoupravnega planiranja, DZS, Ljubljana 1977, str. 151-152).

⁶ Tudi pri tem se ne smemo prepuščati utvari nekakšnih navideznih dosežkov, npr. tedaj, če gre le za organizacijske povezave, ne pa tudi za vsebinsko integracijo izbranih tematskih sklopov. Gl. o tem tudi razpravo za okroglo mizo (sociologija) v Jugoslovanskem centru za teorijo in prakso samoupravljanja, Ljubljana, 1978.

obstojećih elementov) po vseh občinah.⁷ To je še posebnega pomena za družbenopolitično področje, kjer se zdi, da smo že navajeni, da je treba pomembnejše inovacije sprožiti v »klasičnem stilu« od zgoraj navzdol. Ob tem pa že danes posvečamo *premajhno* pozornost številnim *novim rešitvam*, ki se porajajo v posameznih občinah in se v praksi tudi uveljavijo. Takšne preskušene in osvojene novosti so izredno dragocene celo v vsakdanjem življenju posameznikov (npr. vsakdanji, normalen pojav je – da si hodijo kmetje ogledovat in zbirati informacije o inovaciji, ki jo je uvedel prvi med njimi). V »institucionalni znanosti« in institucionalnih političnih spremembah pa se zdi, da jih puščamo preveč vnemar, čeprav na svojski način kažejo na tipično samoupravni vzorec uvajanja novosti.⁸

V tem smislu naj bi se širjenje raziskovalne dejavnosti po občinah in regijah ne uveljavljalo kot alternativa osrednjim znansvetno-raziskovalnim institucijam v republiki. Ta dejavnost po občinah bo pravzaprav lahko šele utrdila širši krog oz. mrežo subjektov, ki bodo istočasno dobivali vlogo tako izvajalcev kot uporabnikov raziskovalne dejavnosti.

III. MOČ IN NEMOČ USMERJANJA RAZVOJNIH PROCESOV: PROTISLOVJA IN PROBLEMI ZA DRUŽBOSLOVNO RAZISKOVANJE

V tem poglavju bomo poskusili prikazati nekaj značilnih protislovij in problemov v zvezi z usmerjanjem razvojnih procesov na ravni občine pa tudi v širšem družbenem merilu. Pri tem bomo iskali povezavo med temi problemi ter vlogo (prisotnost ali odsotnost) družboslovnega raziskovanja. Večina teh idej le eksplorativno in hipotetično nakazuje to povezavo. Izpostavljamo jih zgolj kot izziv in ilustracijo za morebitno temeljitejšo sociološko in politološko raziskovanje.

Prav takšno raziskovanje pa je danes tudi potrebno, saj trenutno prevladujejo bolj proceduralno organizacijski kot pa vsebinski, družboslovni vidiki planiranja (gl. o tem tudi: Rudi Jakhel, Sistem planskih kategorij in enot: Teoretska izhodišča in metodološki pristop, Urbaništni inštitut SRS, Ljubljana 1977)

1. Enaki ukrepi v neenakih razmerah (občinah)

V razmerah, ko nimamo natančneje proučenega dejanskega stanja v občinah niti niso teoretsko dovolj pojasnjene razlike v pogledu determi-

⁷ Danes sicer že razkrivamo vrsto protislovnih tendenc, ki delujejo tudi v nasprotni smeri, npr. tako, da se osredotoča umsko delo v enih občinah (sedežih sestavljenih delovnih organizacij), fizično pa v drugih. Več o tem v: Z. Mlinar, Protislovja neenakomernega razvoja slovenskih občin, Teorija in praksa 2-3, 1980.

⁸ Tako npr. že več let prihajajo delegacije iz Slovenije in vse Jugoslavije v Škofjo Loko, da bi se pobileže seznanile z njihovo znano »inovacijo«, tj. s »kmečkim turizmom«. Temeljitejše raziskave o tem pa še nismo opravili.

ranosti razvojnih procesov na različnih stopnjah njihove razvitosti, je še toliko manjša verjetnost, da bi imeli natančno *znansirane* tudi *mehanizme* (sredstva), s katerimi poskušamo vplivati na razvojne spremembe v različnih konkretnih občinah. Intervencije (ukrepi) na ravni občine ali republike so dostikrat premalo specifično opredeljene za prav določene tipe stanj. Tako enak ukrep uporabljamo npr. v občinah z različno stopnjo razvitosti, ne da bi se zavedali tega, da s tem sprožamo v njih različne ali celo nasprotno posledice, kot smo jih pričakovali. To lahko ponazorimo s preprosto tabelo:

		razvojni efekt
I. Predpostavka:		
Ukrep	Občina A	+
×	Občina B	+
	Občina C	+
II. Dejanski učinek:		
Ukrep	Občina A	+
×	Občina B	-
	Občina C	±

Glede na to, da ni dovolj pojasnjeno, kako se z razvojem spreminja determinacijska vloga posameznih pojavov, preostane edina možnost, da subjektivni faktor deluje *nediferencirano* v vseh primerih. S tem nastanejo daljnosežne posledice, ki se pokažejo bodisi neposredno po srejetih ukrepih, bodisi šele kasneje kot »sekundarni efekti«. Medtem ko smo izhajali iz podmene, da bomo npr. s sprejetim ukrepom v vseh občinah delovali istosmerno, se pravi vplivali na hitrejšo realizacijo postavljenega cilja, lahko dejansko z uveljavljenimi ukrepi to dosežemo npr. le v eni skupini občin; v drugi skupini bomo razen želenih sprožili tudi neželene efekte; v tretji skupini pa spet morda celo poslabšali dotedanje razmere (pa še takšna razčlenitev predstavlja grobo poenostavitev).

Brez natančne analize ne moremo priti niti do sklepa – tudi ne *ex post* – kakšne so bile pravzaprav *posledice subjektivne intervencije* v posameznih situacijah, in kateri drugi dejavniki so še pri tem igrali pomembno vlogo. Zato obstaja velika verjetnost, da tudi *korektura prvotnega ukrepa (odločitve)* ne bo primerno zasnovana, saj spet manjka natančnejša pojasnitev dejanskih vzrokov želenih in neželenih posledic.

V takšnih okoliščinah nujno *otopijo vsa sredstva, ki so na voljo za pozitivno in negativno sankcioniranje*.⁹ To nam torej kaže, da *nam*

⁹ Na seminarju za sekretarje občinskih konferenc in medobčinskih svetov Zveze komunistov so med drugim ugotovili, da... »bomo morali najprej poenotiti ocene o dosežkih in uspehih političnega sistema, v katerem delamo in živimo... vse prevečkrat se namreč še dogaja, da smo nekje polni hvale, drugje pa spet precej ostre kritike za pojave, ki so si zelo blizu ali pa so si celo popolnoma enakovredni. Seveda takšno vrednotenje zamegljuje pravo pobudo in zavira hitrejši napredek«. Komunist, 28. sept. 1979, str. 5.

uhajajo iz rok instrumenti možnega obvladovanja razvojnih sprememb, ki se vse bolj približujejo stihijским trendom in pod vplivom dokaj arbitrarnih odločitev občasno kažejo odstopanja v eno ali drugo smer. Potreba po zmeraj bolj diferenciranem instrumentariju usmerjanja razvojnih procesov je seveda daleč od poenostavljene sodbe, ki včasih že v tem, da povsod delujemo *enako z istimi sredstvi*, vidi prvi korak k preseganju socialne neenakosti.

Pri tem se ne upošteva, da je potrebna različna *intenziteta »impulzov«*, s katerimi želimo spremeniti stanje v občinah, ki so na različni stopnji razvoja. Hipotetično lahko nakažemo, da je potrebna tem večja intenziteta, čim nižja je stopnja razvitosti občine.

2. Normativni in kognitivni elementi v usmerjanju razvoja

Znane so že kritične pripombe na t. im. »normativni idealizem«. Premalo pa je proučeno vprašanje, koliko je to pogojeno tudi z nerazvítostjo sociološkega in politološkega raziskovanja – med drugim prav na ravni občine. Normativna določila se pojavljajo kot *zelo priročno sredstvo*; je lahko manipulabilno, obvladljivo in zato tudi pogosto uporabljano; ne terja veliko naporov, ne materialnih sredstev, niti globljega poznavanja izredne zapletenosti družbenega determinizma razvojnih procesov. Operira bolj s predpostavkami in takoj najde možnosti za uveljavljanje »privlačne« programske vsebine.

To so le nekatere okoliščine, s katerimi si lahko pojasnimo, zakaj se je danes normativna sfera reguliranja družbenega življenja v občinah in sploh v družbenopolitičnih skupnostih tako zelo razbohotila. Ne gre le za številne predpise temveč tudi za *zelo podrobna normativna določila*, ki skušajo vnaprej anticipirati vse relevantne situacije.¹⁰ Takšna usmeritev temelji torej na predpostavki, da bo intenziviranje normativne dejavnosti povečalo učinkovitost subjektivnega faktorja v spreminjanju družbenih razmer v željeni smeri.

Kot nam kažejo praktične izkušnje iz delovanja občinskih skupščin, so se tako izoblikovale neverjetno obsežne normativne tvorbe, ki *postajajo vse težje obvladljive*. Namesto da bi bile vzpodbuda k spremembam, postajajo – zaradi svoje zamotanosti in konkretnosti – dodatna omejitve za samostojnost in fleksibilnost v delovanju samoupravnih subjektov.

To je eden od številnih primerov, ko postajajo rezultati samega delovanja subjektivnega faktorja – med drugim prav zaradi nezadostne proučenosti razmer – hkrati tudi zavora za nadaljnje razvojne spremembe.

¹⁰ Čeprav ne ravno v zvezi z normativno dejavnostjo je E. Kardelj izrazil svoje stališče v analognem smislu v zvezi s planiranjem, ko je zapisal: »Po mojem mnenju se niti zdaj niti v prihodnje ne morejo delati tako idealni in trdni plani, da bi bilo z njimi mogoče predvideti vse, kar bo prineslo življenje. Na to je treba misliti zlasti zato, ker plan ni le znanstvena študija – ki se tudi sama po sebi lahko pokaže nerealna – temveč je tudi instrument usklajevanja pogosto zelo protislovnih interesov udeležencev planiranja, zaradi česar utegne v praksi *priti do rešitev, ki se bodo prav tako pokazale nerealne.*« (E. Kardelj, O sistemu samoupravnega planiranja, DZS, Ljubljana 1977, str. 107, podčrtal Z. M.).

3. Aktiviranje razvojnih potencialov na vseh nivojih združevanja

Povsod kjer se pojavljajo dejanske medsebojne odvisnosti med ljudmi, je potrebno vzpostavljati tudi mehanizme zavestnega obvladovanja razvojnih procesov¹¹. V praksi se prevečkrat – tako v raziskovanju, kot v odločanju – omejujemo le na enega od več nivojev, npr. samo na občino ali samo na regijo ipd. S tem pa že zgublamo določeno možnost za dinamiziranje razvojnih procesov. V naših okoliščinah to vprašanje zadeva zlasti regionalno raven (tako imenovanih medobčinskih skupnosti). Na tej ravni je prišlo do nesorazmerja med normativno-institucionalnimi opredelitvami ter dejanskimi potenciali za usmerjanje razvojnih procesov. Če upoštevamo, da vključuje vsaka raven specifične razvojne potenciale, ki jih je mogoče identificirati in aktivirati samo na tej ravni, potem se zdi, da regionalno raven (njene potenciale) nismo v polni meri aktivirali za hitrejši razvoj. S tem pa smo nehote sprožili tudi neenakomeren razvoj občin.

Drugo vprašanje ne zadeva samo načelno upoštevanje posameznih nivojev, temveč gre za spreminjajoči se pomen oz. determinacijsko vlogo, ki jo imajo ti na različnih stopnjah družbenega razvoja. V tem smislu obravnavamo tudi občino preveč nediferencirano, kot da lahko na tej ravni v vseh primerih dosežemo enake učinke. Dejansko pa je treba upoštevati, da se tudi občina kot skupnost že v etapi nekaj desetletij bistveno spremeni, tako da je delovanje ljudi v različnih časovnih točkah lahko bistveno drugače determinirano (vzemimo za primerjavo: razlika v delovanju današnjega SOZD »ISKRA« in nekdanjih 50 samostojnih podjetij!).

Končno gre tudi za to, kar naša politična praksa dostikrat izkustveno ugotavlja, da ne moremo enakih regulacijskih mehanizmov uporabljati na ravni republike ali globalne družbe in na ravni občine.¹² Kolikor do tega kljub temu prihaja, sledijo nujno tudi negativne posledice, tako da izgublamo nekatere razvojne potenciale.

4. Strokovnost in demokratičnost v usmerjanju razvoja občine

Danes se po občinah pojavlja protislovna situacija, ki bi jo včasih lahko označili kot paradoks: uveljavlja se namreč individualni (strokovni) vpliv in kolektivna odgovornost. Razvojni programi v občinah se v pretežni meri uveljavijo takšni, kakršne je predlagala strokovna služba ali

¹¹ V zvezi z ustavnim določilom, da se morata proizvodnja in trgovina združevati, je Kardelj zapisal: »Zatorej ni treba zmeraj vztrajati pri takem ali drugačnem organizacijskem združevanju, vztrajati pa je treba pri skupnem planiranju v vseh primerih, v katerih obstaja dejanska medsebojna odvisnost pri pridobivanju in delitvi dohodka. Taka orientacija bi olajšala, da bi začeli izenačevati pogoje gospodarjenja, ki so zdaj dokaj bolj odvisni od države, kakor od samoupravnega združenega dela« (E. Kardelj, prav tam, str. 72).

¹² »... Plan občine nikakor ne more biti enostavna ponovitev plana republike za področje občine, marveč mora imeti svojo posebno kvaliteto (E. Kardelj, prav tam, str. 71).

občinska uprava. Normativna določila pa ne opredeljujejo tudi njihove odgovornosti, ki jo prenašajo na izvršni svet ipd.

Toda zlasti ob uvajanju novega sistema družbenega planiranja se pojavljajo problemi, do katerih prihaja zaradi nerazvitosti ustreznih strokovnih služb. Tako je bilo na prvi konferenci Zveze sindikatov Slovenije – o družbenem planiranju – med drugim kritično ugotovljeno naslednje: »Ugotavljamo, da mnogi nosilci planiranja kasnije pri sprejemu posameznih planskih dokumentov, da delavci še ne sodelujejo dovolj pri pripravljanju planov, da še ne moremo biti zadovoljni s kvaliteto pripravljenih planskih aktov, tako kar zadeva njihovo celovitost kot tudi realnost. Tisto, kar nas posebej skrbi je, da praviloma *nimamo strokovnih podlag*, da bi lahko usklajevali interese delavcev in *opredeljevali skupne razvojne cilje*. Zato je zaenkrat zelo malo konkretnih pobud za samoupravno sporazumevanje in dogovarjanje o usklajevanju planov« (Miran Potrč v: O družbenem planiranju, Knjižnica Sindikati št. 27, Ljubljana 1980, str. 17 – podčrtal Z. M.).

Ob uvajanju novega sistema družbenega planiranja se torej soočamo s pomanjkljivim *strokovnim znanjem in izkušnjami* ter z nezadostno osveščenostjo občanov o potrebah in možnostih njihovega vključevanja v procese zavestnega usmerjanja razvoja.

Občine nimajo strokovnjakov za planiranje (problem, ki kaže tudi na zamujanje na področju izobraževanja – vključno s FSPN!). Če pa jih imajo, niso dovolj stimulirani in živijo v zatišju anonimnosti, ne da bi bili – tako kot občinska uprava nasploh – »vpreženi« v mobilizacijo za razvojne cilje.

Za današnje strokovne službe bi lahko rekli, da so še premalo strokovne; delajo preveč »zdravorazumsko« in se v tem smislu premalo razlikujejo od aktivnosti delegatov. Hkrati pa so preveč prisotne v samem odločanju.

Strokovnost v tej zvezi naj bi pomenila:

- več analitične poglobitve;
- več poznavanja dejanskih posledic odločitev,
- več nakazovanja alternativnih možnosti,
- manj »kazuističnega« in arbitrarnega reševanja posameznih primerov,
- več celovite analize in »sistemskih« rešitev in
- več odgovornosti za ugotovitve in predloge.

Prav pomanjkanje kvalitetne strokovne analize in raziskovanja po svoji strani prispeva k neprestanemu *kopičenju posameznosti*, tako da je ogrožen celoten proces samoupravnega odločanja. (V občini Ravne ugotavljajo npr., da so gradiva na dnevni redih »velikokrat, po splošnih ocenah *preobsežna*, ko pa se začne razprava o čem, pa se pokaže, da niso dovolj temeljita«. Delo, Ljubljana 21. 11. 1979, str. 6.).

5. Agregiranje ali usmerjanje?

Že prve izkušnje z novim sistemom družbenega planiranja so pokazale, da prihaja v praksi dostikrat preprosto do seštevanja želja in interesov, ki jih vključujejo v planske dokumente. Pri tem torej ne gre za usklajevanje različnih in medsebojno tudi nasprotnih interesov, temveč za preprosto mehanično dodajanje enega k drugemu, ne da bi pri tem uveljavljali nekatere prioritete razvojne programe oz. usmeritve.

V takih primerih prihaja torej do izenačevanja potencialno najbolj perspektivnih, temeljnih nosilcev razvoja v občini, s tistimi, ki samo še po inerciji podaljšujejo svoj obstoj. V teh primerih gre torej le za navidezno usmerjanje oz. planiranje; dejansko pa takšna praksa pomeni pristajanje na stihijno podaljševanje obstoječih trendov. V tem primeru se seveda nikomur ni treba spopadati s konservativnimi tendencami, kar je po svoje zelo lagodna pozicija.

Kot tipičen primer bi lahko navedli ekstenzivno zaposlovanje¹³ v relativno bolj razvitih občinah Slovenije. Kljub družbenim dogovorom in planskim določilom o zmanjševanju stopnje letnega zaposlovanja se je (vse do nekoliko izjemnih stabilizacijskih ukrepov 1980. l.) v večini primerov dejanski trend zaposlovanja še nadaljeval; sprejeti mehanizmi regulacije so ostali brez učinka, čeprav so bile znane negativne posledice takega ravnanja. Opravka imamo torej z enim od najtežjih razvojnih problemov, ki se v različnih variantah danes pojavlja v vseh slovenskih občinah. Namesto kvantitativnega širjenja na starih osnovah bo potrebna odločna prekinitve, ki bo še zlasti terjala angažiranje znanstveno-raziskovalnega dela; in pri tem naj bi tudi sociološko in politološko raziskovanje imelo pomemben delež.

¹³ »Slovensko združeno delo je pred prelomnim obdobjem, v katerem bo moralo proces splošne ekstenzivne industrializacije dolgoročno, kvalitetno spremeniti v kapitalno intenzivno industrializacijo, tj. v usposobljenost za vedno večje lastne razvojne in proizvodne rešitve. Zato moramo v družbenem planu poudariti prehajanje na višjo stopnjo predelave, na *povečanje deleža znanja* v vrednosti končnih proizvodov in storitev«. F. Popit, I. konferenca ZSS, O družbenem planiranju, Knjižnica Sindikati št. 27, Ljubljana 1980, str. 27 (podčrtal Z. M.).

LITERATURA:

- Bosnić Slobodan: Statistika komune, referat, XII godišnji sastanak Jugoslovenskog statističkog društva, Banja Luka 1976. 28 s.
- Jakžel Rudi: Sistem planskih kategorij in enot, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana 1977, 107 s.
- Kardelj Edvard: O sistemu samoupravnega planiranja, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1977, 157 s.
- Korber Jože: Informacija o aktivnosti in problematiki občinskih raziskovalnih skupnosti, Informacije, Ljubljana 1979, št. 6.
- Marković Luka: Klasna borba i koncepcije razvoja, Naprijed, Zagreb, 1978, 208 s.
- Marx Karl, Engels Fridrik: Pariska Komuna, Institut za međunarodni radnički pokret, Beograd, 1971, 429 s.
- Milosavljević Milosav: The role of sociologists in social development planing – The example of social protection, Sociološki pregled, Beograd 1978.
- Mlinar Zdravko: Protislovja neenakomernega razvoja občin, Teorija in praksa šte. 2, Ljubljana 1980.
- Mlinar Zdravko: Samoupravljanje in razvoj, FSPN, Ljubljana 1980.
- Mlinar Zdravko: Sociologija v Sloveniji – znanost, poklic, organizacija, v: Izbor socioloških razprav, DZS, Ljubljana 1970, str. 7–22.

Nekateri podatki in opažanja z obiskov v posameznih občinah, FSPN, 1979, 39 s.

O družbenem planiranju, I. konferenca Zveze sindikatov Slovenije, Knjižnica Sindikati št. 27, Delavska enotnost, Ljubljana 1980, 138 s.

Osnutek poročila o uresničevanju delegatskega sistema in delegatskih odnosov v SR Sloveniji, Poročevalec, Ljubljana 19. 6. 1979.

Poročilo o delovanju ORS v letu 1979, Raziskovalna skupnost Slovenije, 19. 3. 1980.

Poročilo s 5. posvetovanja predstavnikov občinskih raziskovalnih skupnosti, Raziskovalec št. 11, 1979, str. 568–570.

Pregl Živko: Rezultati ankete o vlogi planiranja v občinah, Zavod SRS za planiranje, 1974.

Problemi delovanja in organizacije občinskih upravnih organov, Skupščina SR Slovenije, Ljubljana 1978.

Ribičič Ciril: Skupščinski sistem v občini in delovanje izvršilne funkcije v njem, Skupnost slovenskih občin, Ljubljana 1978, 63 s.

Sekulić Duško: Prema tipologiji društvenog planiranja, Revija za sociologiju, Zagreb, 1977, str. 43–56.

Stanje in problemi delovanja, reorganizacije in planiranja v občinskih raziskovalnih skupnostih, Raziskovalna skupnost Slovenije, 22. 4. 1980.

Šolc Leopold: Občinske raziskovalne skupnosti in novi zakon o raziskovalni dejavnosti, Raziskovalec št. 9, Ljubljana 1979.

Tomić T. Stojan: Sistem naučnih informacija, dokumentacija i komunikacija u komuni, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Sarajevo 1970.

Zapis s posveta o raziskovalni dejavnosti in raziskovalni politiki o občinah ljubljanske regije dne 28. 5. 1980 v Ljubljani, RK SZDL.

Zakon o raziskovalni dejavnosti in raziskovalnih skupnostih, Uradni list SRS, 7. 12. 1979.

Zakon o sistemu družbenega planiranja in o družbenem planu SR Slovenije – Odlok o obvezni metodologiji in obveznih enotnih kazalcih – Navodila za uporabo obveznih enotnih kazalcev, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, 1980, 125 s.

Znanstveno preučevanje komunalnega sistema in komunalne politike

I

Komunalni sistem in komunalna politika sta relativno mlada znanstvena disciplina. Na pravnih fakultetah oziroma na fakultetah za politične vede (ter na sorodnih visokih in višjih šolah, v katerih učne programe je zajeta) so začeli to znanstveno disciplino gojiti pred nekaj več kot dvema desetletjema (po uvedbi komunalnega sistema leta 1955). Vendar pa to ne pomeni, da problematike komunalnega sistema oziroma lokalne samouprave in komunalne politike niso pri nas preučevali že prej. Zanimanje za znanstveno preučevanje teh vprašanj se pojavlja že v okviru posameznih politično-pravnih in drugih družbenih ved, predvsem v ustavnem pravu in v političnem sistemu.

Ko torej pravimo, da sta komunalni sistem in komunalna politika relativno mlada in nova znanstvena disciplina, mislimo pri tem predvsem na njeno konstituiranje v samostojno znanstveno disciplino, ne pa sploh na začetek preučevanja vprašanj, ki so s predmetom in vsebino te znanstvene discipline povezana. Prve korake dela torej le v smislu konstituiranja v posebno znanstveno in študijsko disciplino; le v tem smislu se bori za svoje »mesto pod soncem« ter se poteguje v družini politično-pravnih in drugih političnih ved za enakopravno in splošno priznano mesto med njimi.

Četudi je to mlada znanstvena disciplina, je zabeležila že prve rezultate svojega delovanja. Pri tem se je opirala na izsledke lastnega preučevanja občine kot samoupravne in temeljne družbenopolitične skupnosti (oziroma mestnih in regionalnih skupnosti kot posebnih družbenopolitičnih skupnosti) ter politike občine na posameznih področjih družbenega življenja – kot tudi na dognanja znanstvenih preučevanj posamičnih vidikov komune in komunalne politike, do katerih so prišli v drugih sorodnih znanstvenih disciplinah.

Veda o komunalnem sistemu in komunalni politiki ima že izoblikovan sistem preučevanja teoretičnih in praktičnih problemov komune, mestnih in regionalnih skupnosti ter komunalne politike. Doslej je bilo objavljenih tudi že nekaj učbenikov o komunalnem sistemu in komunalni politiki,¹ pa

¹ Na primer: Dr. V. Simović, Komunalni sistem i komunalna politika, I, Naučna knjiga, Beograd, 1966; M. Kovačević, Komunalni sistem i komunalna politika, Zavod za izdavanje učbenika SR Srbije, Beograd, druga izdaja, 1968; Dr. V. Mitkov, Osnovi na komunalniot sistem i komunalnata politika, Služben vesnik na SRM, Skopje, 1978.

tudi več študij in monografij, v katerih so obdelani posamični teoretični problemi s tega področja. Vsa ta dela nedvomno pričajo o uveljavljanju te znanosti.

Ob vseh teh ne prav majhnih uspehih pa se zdi, da bo treba za popolno uveljavitev te znanstvene discipline še marsikaj storiti. V preučevanju tega področja še vedno ni z zadostno znanstveno širino in temeljitostjo zajeta cela vrsta teoretičnih vprašanj in institucij komunalnega sistema in komunalne politike. To so predvsem vprašanja metodološkega značaja, kot tudi vprašanja, ki se nanašajo na delovanje posamičnih institucij komunalnega sistema oziroma oblik, ukrepov, sredstev in metod uresničevanja komunalne politike. Potemtakem si bo morala ta znanost še močno prizadevati, da si bo izborila pravo in zanesljivo mesto samostojne znanstvene in študijske discipline.

Ta zapis je prispevek k tem prizadevanjem, obravnava pa nekatera vprašanja, ki so povezana z nazivom, značajem in predmetom komunalnega sistema in komunalne politike kot znanstvene discipline.

II

Prvo vprašanje, ki se zastavlja pri opredelitvi temeljnih značilnosti komunalnega sistema in komunalne politike kot znanstvene in študijske discipline, je vsekakor njen poziv. Na prvi pogled poimenovanje te znanstvene discipline, ki zajema dve, med seboj povezani področji: »komunalni sistem« in »komunalno politiko« navaja na misel, da gre za dva povsem različna dela tega učnega predmeta, ali celo za dve posebni znanstveni disciplini. Tako sklepanje bi bilo seveda napačno. Čeprav je sam naziv te znanstvene discipline sestavljen iz dveh elementov, ni moč trditi, da gre za dva predmeta preučevanja niti da sta to dve znanstveni disciplini.

Komunalni sistem in komunalna politika sta medsebojno tesno povezana. V bistvu sta le dve strani istega družbenega pojava. Preučevanje komunalnega sistema, se pravi sistema družbenopolitičnih odnosov v občini kot samoupravni in temeljni družbenopolitični skupnosti ter njenih funkcij oziroma pravic in dolžnosti, ne more biti uspešno, če se hkrati ne preučuje in ne spoznava tudi komunalna politika, se pravi politika komune v uresničevanju njenih funkcij oziroma pravic in dolžnosti. Preučevanje funkcij, se pravi pravic in dolžnosti občine kot tudi sistema samoupravljanja v njej, pa hkrati terja tudi preučevanje posamičnih oblik in sredstev za njihovo uresničevanje. To pomeni, da sodi k preučevanju komunalnega sistema tudi preučevanje dejavnosti delovnih ljudi in občanov v komuni, dalje sprejetih ukrepov za širjenje in pospeševanje teh dejavnosti – in seveda tudi organizacija, upravljanje in usmerjanje teh dejavnosti. Vse to sestavlja neko konkretno »komunalno politično aktiv-

nost« na posameznih področjih družbenega življenja v komuni, prek katere se uresničuje tudi komunalni sistem.²

Če hočemo torej priti do celotne slike komunalnega sistema in komunalne politike, mora znanstvena disciplina obe plati preučevati v najtesnejši medsebojni povezanosti. Vsakršno ločevanje komunalnega sistema od komunalne politike bi imelo v praksi negativne posledice. Uspešno se lahko razvijata le skupaj in tako, da se medsebojno dopolnjujeta. Potemtakem sta komunalni sistem in komunalna politika enovita znanstvena disciplina s prav tako enotnim predmetom preučevanja. Sam naziv discipline pa kaže, da hkrati preučuje tako komunalni sistem kot komunalno politiko. Le po tej poti si lahko znanstvena disciplina zagotovi celotno obvladovanje materije, ki se nanaša na komunalni sistem in komunalno politiko.

III

S poimenovanjem je tesno povezano tudi vprašanje značaja te znanstvene discipline. Nobenega dvoma ni, da sodita komunalni sistem in komunalna politika v sklop družbenih ved. Vendar pa je treba glede na to, da je več zvrsti družbenih znanosti (sociološke, ekonomske, politične, pravne) natančneje opredeliti značaj komunalnega sistema in komunalne politike kot družbene znanosti. Stališča do tega vprašanja so v naši politični in pravni literaturi dokaj redka. Najdemo jih v glavnem v učbenikih komunalnega sistema in komunalne politike.

Prvo od takih stališč se nagiba k temu, da sta komunalni sistem in komunalna politika eno od področjih preučevanja politične znanosti. Kot posebno področje politične znanosti se komunalni sistem in komunalna politika ločuje od drugih predmetov politične znanosti po nekaterih značilnostih izražanja političnih pojavov, ki se kažejo predvsem v neposrednosti procesov in odnosov kot tudi v večjih možnostih za razvoj samoupravljanja v komuni. V takih okoliščinah se neposredneje uveljavljajo tudi procesi socializacije oblasti, vpliv delovnih ljudi in občanov na spreminjanje oblasti, na spreminjanje same komune kot človeške skupnosti. Ti pojavi in procesi vplivajo tudi na spreminjanje same družbenopolitične strukture komune. Uveljavljajo se nove in bolj raznolike oblike samoupravljanja, ki so naravnane k širjenju politične sfere na vseh področjih družbenega življenja v komuni.

To so torej tisti elementi, ki – po prvi opredelitvi – komunalni sistem in komunalno politiko uvrščajo v politično znanost in dajejo trdno osnovo, da jo lahko obravnavamo kot posebno politično znanstveno disciplino.³

Po drugem stališču pa sodita komunalni sistem in komunalna politika kot teoretična disciplina na področje družbenopolitičnih in pravnih znano-

² Dr. V. Simović, op. cit., str. 2.

³ Dr. V. Simović, op. cit., str. 55–57.

sti.⁴ Vendar pa to stališče o značaju komunalnega sistema in komunalne politike kot znanstvene discipline ni konkretnejše razčlenjeno.

Pred nama sta torej dve sodbi o značaju komunalnega sistema in komunalne politike kot znanstvene discipline: prva, ki to disciplino uvršča v korpus politične znanosti in jo obravnava kot posebno politično znanstveno disciplino, druga pa, ki je dokaj nedoločna, jo obravnava kot družbenopolitično in pravno znanost. Zdi se, da je tako v prvi kot drugi sodbi del resnice. Kot znanost, ki preučuje in raziskuje družbenoekonomsko in politično strukturo občine ter politiko občine na posamičnih področjih družbenega življenja, vsebujeta komunalni sistem in komunalna politika mnogo »političnega« oziroma precej elementov, ki to znanstveno disciplino približujejo korpusu političnih ved. Po drugi strani pa preučuje ta znanstvena disciplina položaj, organizacijo občine in njene funkcije, kot so določene z ustavo in statutom občine – in iz tega vidika se približuje tudi pravnim vedam. Zdi se, da bi značaj te znanstvene discipline najbolj pravilno opredelili, če bi rekli, da je to politično-pravna znanost. Tako stališče do te znanstvene discipline je verjetno najbolj sprejemljivo zato, ker izhaja iz realnih odnosov in procesov v teoriji in praksi komunalnega sistema in komunalne politike.

Komunalni sistem in komunalna politika sta pomembni področji politike in družbenopolitičnega sistema. V občini kot samoupravni in temeljni družbenopolitični skupnosti se uresničuje politična pravica samoupravljanja delovnih ljudi in občanov na vseh področjih družbenega življenja. V uresničevanju te pravice vzpostavljajo delovni ljudje in občani številne medsebojne politične odnose in sprožajo najrazličnejše politične procese samoupravnega odločanja v občini. Ti politični procesi in odnosi se izražajo v sistemu samoupravljanja in oblasti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi – od temeljnih in drugih organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti do delegatske občinske skupščine ter njenih izvršilnih in upravnih organov. Po drugi strani pa predpostavlja izvajanje komunalne politike nekatera nujna sredstva in metode za uresničevanje politike občine na posameznih področjih družbenega življenja. Brez zavestne politične akcije si ni mogoče zamisliti uspešnega uresničevanja komunalne politike.

V takih pogojih mora znanost o komunalnem sistemu in komunalni politiki nujno preučevati politični vidik komunalnega sistema in komunalne politike, se pravi, da mora preučevati politične odnose v občini, ki se vzpostavljajo v procesu uresničevanja samoupravljanja in političnega odločanja – kot tudi politični vidik uresničevanja komunalne politike. Brez tega ne bi bila prava znanstvena disciplina. Komunalni sistem in komunalna politika vsebujeta torej precej prvin politične vede. V razmerju do obče politične znanosti se pojavlja kot posebna politična znanost, ki preučuje določeni sektor družbene stvarnosti, ki je omejen na

⁴ M. Kovačević, op. cit., str. 3.

komunalni sistem in komunalno politiko. V preučevanju političnega vidika komunalnega sistema in komunalne politike uporablja ta znanstvena disciplina izsledke obče politične znanosti, vendar tudi sama ustvarja nekatere metode preučevanja, ki so za področje, s katerim se ukvarja, specifične.

Vendar se zdi, da se ta znanstvena disciplina ne more omejiti le na politično plat komunalnega sistema in komunalne politike. Skrbeti mora hkrati za to, da preučuje tudi pravno organizacijo komunalnega sistema oziroma pravna sredstva za uresničevanje komunalne politike. Če bi se omejila le za eno ali drugo področje – politično ali pravno – bi znanost o komunalnem sistemu in komunalni politiki to področje obravnavala le delno oz. enostransko. Ne bi bilo moč dojeti pravega pomena političnih procesov in odnosov v občini, če bi puščali v nemar pravne institucije, v katerih se izraža pravni vidik političnih procesov in odnosov, oz. če niso razčlenjena tudi pravna sredstva in instrumenti za uresničevanje politike komune na posamičnih področjih družbenega življenja. Samo dialektično lotevanje obeh plati komunalnega sistema in komunalne politike – politične in pravne – lahko zagotovi celotno sliko danega komunalnega sistema oziroma komunalne politike ter tendenc njunega nadaljnjega razvoja.

IV

Opredelitev predmeta znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki je eno od osrednjih vprašanj konstituiranja te znanstvene discipline. To je povsem naravno. Ne more obstajati posebna znanstvena disciplina, ki ne bi imela izostrenega lastnega predmeta. Res je sicer, kot pravi prof. J. Đorđević, da je možno v razviti družbeni znanosti nek predmet preučevati z različnih vidikov in z uporabo različnih metod. Zato je lahko tudi nek določen vidik predmeta že sam predmet, kolikor je njegovo preučevanje metodološko utemeljeno in če pripelje do odkritja globjega in vsestranskega bistva in resnice o predmetu.⁵

Opredeljevanje predmeta neke znanstvene discipline je dokaj zapleteno in delikatno vprašanje. Že samo dejstvo, da je predmet abstrakcija, ki zajema v pojmovnem smislu le posplošeno in presečno vsebino mnogostevilnih zapletenih in nemalokrat različnih družbenih pojavov⁶, ustvarja pri specifikaciji predmeta znanstvene discipline velike težave. Dejansko je zelo težavno najti tako racionalno definicijo predmeta, ki bi lahko v najbolj posplošeni obliki podala celotno vsebino materije, ki jo preučuje in raziskuje neka znanstvena disciplina. Ta zadrega je še toliko večja, ko gre za znanstveno disciplino, ki je sorodna več drugim vedam in katere predmet naj bi se preučeval le iz enega samega vidika. V tem primeru so

⁵ Prof. J. Đorđević, *Ustavno pravo*, tretja dopolnjena izdaja, Savremena administracija, Beograd, 1978, str. 20.

⁶ Prof. J. Đorđević, *ibidem*.

potrebna še posebna prizadevanja in preučevanja, da bi lahko izluščili specifične lastnosti predmeta.

Zdi se, da se vse te težave pojavljajo tudi pri opredeljevanju predmeta komunalni sistem in komunalna politika. To še toliko bolj, ker so komunalni sistem oziroma nekateri vidiki komunalnega sistema in komunalne politike predmet preučevanja tudi drugih znanstvenih disciplin, predvsem ustavnega prava in družbenopolitičnega sistema. Razen tega je pri določanju predmeta komunalnega sistema in komunalne politike še dodatna, za to znanstveno disciplino specifična težava. Kot smo že dejali, je to relativno nova in mlada disciplina, ki je še v fazi dozorevanja. Prav zaradi tega še ni v celoti znanstveno dognana, njen predmet preučevanja pa tudi ni natančno razmejen od sorodnih političnih in pravnih znanosti. Če naj torej odgovorimo na vprašanje, kaj je predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki, moramo nujno določiti materijo, ki jo ta znanstvena disciplina preučuje ter določiti njeno razmerje do sorodnih političnih, pravnih in socioloških ved.

V

V znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki obstaja več sodb, kaj je predmet te znanstvene discipline.

Eno od teh zagovarja stališče, da so predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki specifični družbenopolitični pojavi, ki se razvijajo v lokalnih družbenih skupnostih. To pomeni, da je predmet te znanosti preučevanje političnih procesov in odnosov med ljudmi, ki se izražajo in oblikujejo v občini kot samoupravni in temeljni družbenopolitični skupnosti (danes pa tudi v mestnih in regionalnih skupnostih). Politični odnosi v občini se izražajo skoz ustrezne institucije in oblike upravljanja z družbenimi zadevami – in to prek udeležbe delovnih ljudi v upravljanju in usmerjanju družbenoekonomskega in političnega razvoja občine itn.

Delno se ti odnosi še vedno izražajo v sferi politične oblasti. Vendar pa poteka v tem spletu političnih procesov in odnosov tudi podružbljanje politične oblasti. Nosilci političnih procesov in odnosov so delovni ljudje sami, njihove organizacije in skupnosti, v katerih se združujejo, da bi uresničevali svoje individualne in skupne interese. S tem se pojavlja občina kot mnogoplasten mehanizem političnih procesov in odnosov, ki se manifestirajo na vseh področjih družbenega življenja.

Po zgoraj omenjenem stališču zajema torej predmet te znanstvene discipline tako akcije delovnih ljudi in občanov za doseganje določenih ciljev, kot tudi metode za njihovo uresničevanje. Ti cilji se nanašajo na različna področja zadovoljevanja potreb in interesov delovnih ljudi in občanov. V tem kontekstu je možno obravnavati akcije, usmerjanje teh akcij in metod za uresničevanje ciljev na področju družbenih dejavnosti (izobraževanje, znanosti, kulture, zdravstva in socialnega varstva), pa tudi

komunalne dejavnosti, stanovanjskega gospodarstva in podobno. Ta specifična sfera dejavnosti je bolj ali manj povezana s samo družbenopolitično strukturo občine, z njenimi funkcijami in cilji kot tudi z možnostmi za uresničevanje teh funkcij in ciljev.⁷

Po drugem mnenju pa so predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki predvsem politične oblike lokalnih družbenih skupnosti (vasi, mesta, drugih naseljenih krajev ter širših območij); v jugoslovanski teoriji in praksi pa je to predvsem občina (danes tudi mestna oz. regionalna skupnost), njena vloga in položaj v družbenopolitičnem sistemu – kot tudi njene samoupravne institucije, pravna in organizacijska struktura, kar vse v ustavnopravni in politični teoriji označuje skupen naziv: komunalni sistem in komunalna ureditev.

Predmet te znanstvene discipline so tudi vprašanja komunalne politike, se pravi sistem sredstev kot tudi organizacijski, ekonomsko-finančni, pravni, socialni in drugi ukrepi ter dejavnosti organov in organizacij občinske samoupravne in organizacij komunalnih dejavnosti, skozi katere se uresničujejo glavne družbenoekonomske funkcije in naloge občine, se vzpostavljajo in urejajo medsebojni odnosi v tej družbenopolitični skupnosti.⁸

Tretje pojmovanje predmeta znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki uporablja termin »predmet« v smislu šolskega predmeta, ne pa v metodološkem smislu oz. kot sredstvo za specifikacijo samostojne znanstvene discipline; predmet obravnava potemtakem predvsem kot šolsko disciplino. V skladu s tem poudarja, da sta komunalni sistem in komunalna politika eden od predmetov s področja družbenih in političnih znanosti. Dalje: namesto o predmetu preučevanja in raziskovanja znanstvene discipline govori o vsebini te znanstvene discipline ter poudarja, da je vsebina predmeta komunalni sistem in komunalna politika materija, ki se nanaša na občino ali komuno kot družbenoekonomsko in politično skupnost delovnih ljudi in občanov na nekem določenem področju – materija, ki zajema tako družbenoekonomsko strukturo komune kot tudi njeno politično organizacijo, njeno politiko in sredstva za uresničevanje te politike. Poudarja, da sodi v ta predmet tudi materija, ki se nanaša na komparativno razlago sistema lokalne (komunalne) samouprave v sodobnem svetu.

VI

Če te poglede na predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki nekoliko natančneje kritično razčlenimo, lahko pridemo do splošne ugotovitve, da se med seboj bistveno ne razlikujejo. Če so že razlike, so predvsem v tem, kako se lotevajo tega vprašanja. Prvo gledanje

⁷ Dr. V. Simović, op. cit., str. 55–56.

⁸ M. Kovačević, op. cit., str. 1.

meri pretežno na politični vidik predmeta komunalna politika in komunalni sistem, medtem ko druga dva poudarjata njegov politično-pravni vidik. Sicer pa so vsa usmerjena k vprašanju občine kot samoupravne in temeljne družbenopolitične skupnosti, k njeni organizaciji ter komunalnemu sistemu in komunalni politiki sploh.

Zato lahko rečemo, da so predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki v bistvu politični odnosi in procesi v občini kot izrazu institucionaliziranih družbenih odnosov. Ti politični odnosi so institucionalizirani v raznih oblikah samoupravljanja in politični oblasti – kot tudi v akcijah delovnih ljudi in občanov, katerih namen je utrjevanje in razvoj samoupravljanja, s tem pa vzpostavljanje nove vloge delovnih ljudi in občanov v občini in družbi nasploh.

Potemtakem so predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki politični odnosi in procesi predvsem v njihovem politično-pravnem pomenu, kajti brez njih ne bi bilo moč pojasniti tistih institucij in pravnih odnosov v občini, ki jih vsebujejo ustava, zakoni, statut občine in drugi predpisi; prav tako pa ne bi bilo mogoče odkrivati in pojasnjevati samega bistva družbenopolitičnega mehanizma, na katerem so zasnovani in od katerega sta odvisna komunalni sistem in komunalna politika. Predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki so tudi družbene sile in odnosi v občini, ki sicer niso neposredno zajeti s pravnimi predpisi, pa se zaradi svojih akcij in položaja tako ali drugače vključujejo v razvoj komunalnega sistema in komunalne politike. Konec koncev pa se tudi te družbene sile in odnosi porajajo in razvijajo v okviru načel komunalnega sistema in komunalne politike. Bolj določno to pomeni, da ta znanstvena disciplina preučuje in raziskuje družbenopolitično strukturo občine kot tudi oblike in sredstva za uresničevanje komunalne politike. Vendar mora ta znanstvena disciplina ob preučevanju družbenopolitične strukture občine nujno zajeti tudi tiste družbene odnose, ki so sestavni del družbenoekonomske strukture občine oziroma tiste družbene odnose, na katere se opira družbenopolitična struktura občine in politika občine pri izvajanju svojih funkcij. Samo tako lahko znanost o komunalnem sistemu in komunalni politiki preučuje teorijo in prakso komunalnega sistema in komunalne politike v v njuni totaliteti, v njunem vzajemnem razmerju do baze oziroma materialnih temeljev občine, na podlagi katerih se izoblikujeta in delujeta.

Pri preučevanju družbenopolitične strukture občine in vprašanja komunalne politike se ta znanost ne more omejevati le na pojave in procese v »lokalnih« družbenih skupnostih. Te procese in pojave mora preučevati v najtesnejši povezavi s celotnim političnim sistemom in mora imeti vedno pred očmi tudi mesto in vlogo, ki jo imajo ti pojavi in procesi v celotnem družbenopolitičnem sistemu SFRJ. To je tudi povsem logično. Občina ni izolirana in sama sebi zadostrna družbenopolitična skupnost. Nasprotno: je samoupravna in temeljna družbenopolitična skupnost, hkrati pa tudi sestavni del celotnega družbenopolitičnega sistema. Zaradi tega mora ta

znanost pri preučevanju občine nujno izhajati tudi iz temeljne koncepcije, zakonitosti in principov družbenopolitičnega sistema SFRJ. Te splošne principe in zakonitosti seveda preučuje tudi v okviru svojega predmeta toliko, kolikor se nanašajo na občino in so značilni za njeno družbenopolitično strukturo.

To razmerje med komunalnim sistemom, komunalno politiko ter družbenopolitičnim sistemom je obojestransko. Veliko število procesov in odnosov med ljudmi, ki se uresničujejo in izražajo v občini kot samoupravni in temeljni družbenopolitični skupnosti, niso pomembni le za občino in se tudi ne končujejo v njenih okvirih. To so politični procesi in odnosi, ki so značilni za celotni družbenopolitični sistem. Po drugi strani pa so odnosi, ki so značilni za celotni družbenopolitični sistem na nek določen način značilni tudi za občino kot samoupravno in temeljno družbenopolitično skupnost.

Predmeta znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki ni moč omejiti le na »pozitivni« oziroma obstoječi komunalni sistem in veljavno komunalno politiko, ker je znatno širši. Razen obstoječega komunalnega sistema in komunalne politike zajema in preučuje predmet te znanstvene discipline tudi razvoj komunalnega sistema in komunalne politike. Brez zgodovinskega pristopa k problemom komunalnega sistema in komunalne politike ta znanstvena disciplina ne bi bila popolna. Znanost namreč ne more pojasniti obstoječega brez vednosti o tem, kaj je bilo pred tem, sedanjosti brez preteklosti, sedanjo fazo brez poprejšnjih faz, brez porekla komunalnega sistema, komunalne politike ter institucij, ki jih zajema. Potemtakem ta znanost z uporabo zgodovinskih in komparativnih metod preučuje tudi poreklo, razvoj in sodobne oblike lokalne samouprave v svetu.

Prav tako ta znanstvena disciplina preučuje komunalni sistem in komunalno politiko tudi z vidika njunega nadaljnjega razvoja. Išče in odkriva tendence razvoja, odmiranje nekaterih organizacijskih oblik komunalnega sistema in nastajanje novih. Njena prizadevanja so naravnana k temu, da prek predmeta preučevanja dožene logično povezanost med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo komunalnega sistema in komunalne politike.

VII

Za odkrivanje in spoznavanje komunalnega sistema in komunalne politike pa je še premalo – tako kot tudi pri drugih disciplinah – če je določen samo predmet preučevanja. Spoznati in analizirati je treba tudi njegovo vsebino. Predmet je neposredno odvisen od vsebine. Predmet v razmerju do vsebine je posplošena in presečna slika vsebine, vsebina pa razčlenjeni in konkretiziran predmet. Iz tega lahko sklepamo, da je vsebina znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki v razmerju do predmeta kvalitativno in kvantitativno bogatejši pojem, vendar je pa

predmet z metodološkega vidika pomembnejši. Predmet znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki posplošuje in le v preseku določa njegovo vsebino, vsebina pa širi, konkretizira in bogati predmet.⁹

Tako dojeta vsebina znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki se utemeljuje na marksistični politični teoriji, ki navdihuje naš družbeni in politični sistem, posebej še komunalni sistem in komunalno politiko. Brez poznavanja marksistične politične teorije ni možno izoblikovati prave znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki. Le na podlagi marksističnih idejnopolitičnih izhodišč lahko ta znanost opravlja nadaljnje sistematično razčlenjevanje načel in institucij obstoječega komunalnega sistema in komunalne politike kot tudi njima ustreznih pravnih norm. Vendar to ne more biti zaprt in statičen komunalni sistem oz. komunalna politika. V procesu preučevanja je treba empirični komunalni sistem in komunalno politiko zajemati evolutivno, v njunem nastajanju, razvoju in gibanju. Samo tako lahko vsebina znanosti o komunalnem sistemu in komunalni politiki širi in konkretizira predmet ter ustvarja možnosti za vsestransko spoznavanje in preučevanje komunalnega sistema in komunalne politike kot realnih procesov in odnosov v našem socialističnem samoupravnem družbenopolitičnem sistemu.

---

⁹ Prof. J. Dorđević, op. cit., str. 23.

Migranti kot storilci in žrtve (kaznivih dejanj)

V Sloveniji obstaja že dve desetletji pojav, ko je precej naših delavcev na začasnem delu v tujini in hkrati še več (lahko bi rekli vedno več) sezonsko zaposlenih iz drugih republik. Pretežno sprejemamo ročne delavce za opravila v gradbeništvu, poljedelstvu, železarnah, komunalnih podjetjih in nekateri viri ugotavljajo, da bi bila prenekateri »tovarniška vrata«¹ zaprta, če na Slovenskem ne bi bilo delavcev iz drugih krajev Jugoslavije, saj je vsak šesti zaposleni prišel od drugod.² Največ sezonskih delavcev je v industrijskih središčih kot so Ljubljana, Maribor, Celje, Trbovlje, Jesenice, Velenje, Ravne na Koroškem, Koper, Novo mesto, Kranj, Nova Gorica³ itd. Lahko bi se zgodilo, da posamezne delovne organizacije brez njih sploh ne bi mogle delati, kar se je pokazalo predvsem ob nekaterih dogodkih (npr. razkladanje vagonov na ljubljanski železniški postaji, ob razkladanju ladij v luki Koper, podaljševanje novoletnih praznikov zaposlenih v gradbeništvu⁴). Poleg organiziranega prihoda so številni primeri ilegalnega in delovnopravno neurejenega zaposlovanja, ki ga pogojujejo nezadostni naravni prirastek Slovenije, profitabilnost, cenenost delovne sile, izogibanje obveznostim, ki nastajajo z rednim zaposlovanjem, itd.

S prednostmi, ki jih prinašajo migracije v družbah, odvisnih od zaposlovanja tujcev, prihaja tudi do neštetihih nevšečnosti, še posebno ker so »prišleki« pogosto manj izobraženi in nekvalificirani, ker jih zaposlujejo pri družbeno manj zaželenih delih, v prav določenih panogah, ker se naseljujejo v manj primernih ali celo neprimernih bivališčih, ker se že zaradi jezika, prehrane, navad itd. razločujejo od domačega prebivalstva in ker lahko zaradi teh in drugih posebnosti postajajo marginalne skupine,

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Spasojevič, NIN, 4. 11. 1979, s. 6.

² Prav tam, s. 8.

³ Štefanec, Naši od drugod na zvezni ravni, Delo, 8. 12. 1979, s. 6.

⁴ Glej »Pionirjevci« še praznujejo, Dolenjski list, 17. 1. 1980, s. 15.

neredko živeči sami zase in zato ločeni od večinskega prebivalstva, ki jih obdaja, včasih tudi s sumničanjem in strahom.

Če se pri njih pojavlja kriminal različnih vrst, kot so tatvine in vlomi, pretepi in uboji in sploh nasilništvo, ropi in posilstva, alkoholizem in prostitucija, motenje javnega reda in miru itd., so povsod po svetu toliko bolj pozorni nanje in Slovenci, kar zadeva »prišleke z juga«, v tem smislu nismo izjema.

Naše sociološke študije o migracijah navadno ne načenjajo njihove kriminalnosti. Ta res ni osrednje vprašanje, poleg marsikaterih drugih, ki jih odkrivamo v zadnjem času zlasti glede izkoriščanja migrantov, toda *nobena družba ne more mimo ekscesov, ki jih povzročajo migranti.*

Čeprav v področje migracij sodijo različne oblike krajših in daljših selitev prebivalstva, ki so kakorkoli gospodarsko ali kako drugače vzpodbujene in vzdrževane, *označujemo v tem sestavku kot migrante le tiste, ki odhajajo od nas in prihajajo k nam zaradi dela.* V tem razmerju pa nastajajo različni negativni pojavi, med katerimi kriminalnost ni na zadnjem mestu. Sestavek jo postavlja v ospredje, in sicer tisto, ki jo delajo migranti, in tisto, ki jo morajo utrpeti. Procesi viktimizacije potekajo obojestransko; migranti neredko viktimizirajo domače prebivalstvo in domače prebivalstvo institucionalno ali posamezno viktimizira migrante. Toda o tem nimamo raziskav, da bi bolj spoznavali razmerja, ki tudi vplivajo na počutje in razumevanje drug drugega. Skratka, negativnih posledic obojestranskega odklonskega vedenja ne bi smeli puščati vne-mar.

Sestavek ima namen odpreti razmišljanje v tej smeri, še posebno ker bodo gospodarsko pogojene selitve iz manj razvitih na bolj razvita območja nenehni proces, ki ga bo nujno spremljala tudi odklonskost v vedenju.

1. Migranti kot devianti

Nadzorni organi katerekoli družbe že od nekdaj dajejo poseben poudarek migrantski kriminaliteti iz več razlogov. Nekateri med njimi so naslednji:

– Jezikovne prepreke onesposabljaajo nadzorstvo, da bi lahko dosledno zbirale podatke o odklonskem vedenju med migranti ter se mora zato zatekati k sredstvom, ki niso v navadi obravnavanja konvencionalne kriminalitete. Le-ta pa je med migranti najpogostnejša. Zato je tudi kriminaliteta migrantov med seboj najpogosteje neprijavljena.

– Četudi je kriminaliteta migrantov, ker gre pretežno za premoženjsko ali nasilniško odklonskost, dokaj vidna in prijemljiva, pa se migranti, zlasti če so sezonsko zaposleni, izmikajo prijetju z menjavanjem prebivališča in zaposlitve.

– Prikrita kriminaliteta, posebno v družbah z nizko stopnjo prijavljivosti, zlasti neznatnejše odklonskosti, je spričo navzočnosti migrantov v neznanem delu storjena prav od njih. Doslej še ni bilo nobenih poskusov ugotavljanja, kolikšno bi bilo temno polje, ki ga je mogoče pripisati tujim delavcem (sezonskim, na začasnem delu itd.), in koliko domačemu prebivalstvu oziroma družbi, ki migrante sprejema. Zato pada sum predvsem nanje.

Toda povsod, kjer sprejemajo tujce (posebno na severu in na zahodu Evrope, kjer zaposlujejo delavce z juga), raziskujejo kriminalno obremenjenost migrantov. Zlasti jih zanima vprašanje, *ali je kriminalnost tujcev večja in nevarnejša od tiste, ki jo ugotavljajo za domače prebivalstvo.*

Na splošno so odkrili, da kljub strahu pred tujci, sovražnosti in odklanjanju migrantov, izogibanju migrantov, etničnemu in razrednemu razločevanju *kriminalitete med migranti nikjer na zahodu ni več kot med domačim prebivalstvom.* Ugotavljajo pa nekaj posebnosti: Že zaradi narave osebnosti ljudi z juga, kjer žive v drugačnih sociokulturnih razmerah, je več nasilniških dejanj, telesnih poškodb in ubojev.⁵ Odvisno od dežel, od koder prihajajo, so udeleženi pri dejanjih kakorkoli povezani z mamili. Glede na njihov družbeni položaj v tuji deželi, kjer so pogosto tudi diskriminirani in jim je poleg nasilništva, s spolno odklonskostjo vred, omogočena le ulična ali počestna premoženjska kriminalnost, jim pripisujejo več majhnih tatvin, posebno v samopostrežnih prodajalnah in kaznivih dejanj, povezanih s ponarejanjem dokumentov, listin, potnih listov itd. Nerednost spolnih stikov pogojuje večjo seksualno kriminalnost med moškimi, medtem ko migrantke često preganjajo zaradi prostitucije.

Ker na zahodu in severu Evrope zaposlujejo poleg Jugoslovancev še Turke, Grke, Italijane, Špance in Portugalce, ugotavljajo tudi kriminalne značilnosti posameznih etničnih skupin.⁶ Raziskave prinašajo različne izide. Po nekaterih je stopnja kriminalitete med Jugoslovanci najvišja med vsemi etničnimi skupinami (10 do 12 storilcev na 1000 migrantov).⁷ Med Jugoslovanci je veliko nasilnežev (tudi pod vplivom alkohola). V Frankfurtu je največ žeparjev med Jugoslovanci.⁸ Vlomilci iz Jugoslavije v tem mestu ne zaostajajo za domačimi tovrstnimi storilci itd.

V Sloveniji, ki sprejema veliko število delavcev iz drugih republik Jugoslavije, je stanje podobno. Migranti – delavci store največ kaznivih dejanj zoper premoženje, med njimi največ tatvin in vlomov. Nato sledi nasilna dejanja s telesnimi poškodbami in uboji (tudi krvno maščevanje med seboj), spolna kriminaliteta (s posilstvi in poskusi posilstev). Za migrante so tudi pri nas značilni: ponarejanje listin in igre na srečo, nasilniško obnašanje ter številne kršitve zoper javni red in mir. Zanimiv pojav je tudi odnos migrantov do neposrednih nadzorovalcev (milice) ali

⁵ Kaiser, s. 310.

⁶ Glej npr.: The criminality of European migrant workers, v *Collected Studies in Criminological Research*, s. 20–30.

⁷ Prav tam, s. 27.

⁸ Prestopniki med tujci, Delo 18. 1. 1980, s. 12.

narobe. Na to kažejo ne tako redka kazniva dejanja kot so: preprečitev uradnega dejanja uradni osebi in nepokornost ukazu za razid, ali napadi na uradno osebo, ko ta opravlja naloge varnosti, itd.

Med delavci iz drugih republik je bilo v letih 1973 do 1979 prijetih 5940 storilcev kaznivih dejanj ali 3,5 odstotka, ki so jih kakorkoli obravnavali organi za notranje zadeve na Slovenskem. To morda tudi za naše razmere potrjuje, da kriminalna obremenjenost med migranti ni večja kot med domačim prebivalstvom nasploh. Za gotovo pa prednjačijo pri kaki posamezni kriminaliteti. Toda to bi morali še raziskovati, kajti nekaj delnih podatkov lahko zamegljuje resnico.

Toda dokaj drugačno podobo si ustvarimo, če primerjamo razmerje predkaznovanega slovenskega prebivalstva z neslovenskimi migranti v Sloveniji.

Tab. 1: Predkaznovani med prijetimi slovenskimi in neslovenskimi storilci kaznivih dejanj v letih 1974 do 1979

leto	Storilci					
	slovenski			neslovenski – migranti		
	število	predkaznovani	%	število	predkaznovani	%
Skupaj	141.484	21.201	15,0	4.725	1.836	38,9
1974	23.653	3.737	15,8	1.180	520	47,1
1975	24.570	3.687	15,0	799	299	37,4
1976	25.057	4.058	16,2	651	303	46,5
1977	25.057	3.605	14,4	1.009	484	48,0
1978	21.080	3.099	14,7	440	113	25,7
1979	22.067	3.015	13,7	646	117	18,1

Podatki so zbrani iz letnih poročil RSNZ SRS.

Ne da bi se spuščali v obravnavanje, kakšni so selektivni mehanizmi pri odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj, je vendarle med občanami sezonsko zaposlenimi ljudmi v Sloveniji stopnja t. i. »povratništva« nadporečna. To lahko kaže:

- da med migranti ni veliko deviantov, vsaj ne prijetih,
- da je med prijetimi storilci relativno dosti »povratnikov«,
- da »povratništvo« morda zaradi svojih lastnosti in stigmatizacije sili v »migracije«.

Tudi raziskovalci se ne boje kriminalnosti migrantov neposredno. Dosti bolj opozarjajo na nevarnost njihovih otrok, ker bodo zaradi družbenega stanja staršev prišli na dno družbe in so »neprivilegirani, indiskriminirani subjekti, eksplozivni rezervat in nevarnost glede razvoja kriminalitete«⁹, »družbeni eksploziv« s svojo institucionalizirano obrobnostjo¹⁰ (marginalnostjo). Težave z internalizacijo norm družbe – gostite-

⁹ Dörmann, s. 283.

¹⁰ Albrecht in drugi, s. 268.

ljice, morebitna socializacija v dveh kulturah, nezadostna šolska uspešnost nasproti domačim otrokom itd. *so lahko vzročni dejavniki* posameznikovega odklonskega vedenja in se razraščajo v prihodnjo kriminalnost.

2. Vzročnostni dejavniki in napeljevalni položaji

Ob tej priložnosti ne bi navajali kriminološko-socioloških teorij o vzročnosti migrantske kriminalnosti in sploh deviantnosti kot so teorija kulturnega konflikta, anomija, družbena dezorganizacija, diferencialna identifikacija, diferencialna asociacija, družbena stigmatizacija pa odtujenost in podobno, ker nam gre za splošna razmišljanja o vzročnih dejavnikih in napeljevalnih položajih, v katerih migranti postajajo devianti.

Sociologija s svojimi spoznanji o težavah, asimilacije, akulturacije, absorbcije in adhezije, integracije pa socializacije in sploh prilagajanja ter življenja v novo okolje po svoje prispevajo k razumevanju vedenja migrantov. Prenekateri družbene sestavine se povezujejo še s psihičnimi in biološkimi dejavniki posameznika, ki ob medsebojnem delovanju vplivajo na način življenja migrantov, da je takšno in ne drugačno.

Neenake družbene in gospodarske možnosti tujih delavcev v novem okolju, drugačnem od tistega, ki so ga bili vajeni doslej, se povezuje pogosto zlasti v tujini z neenakim pravnim položajem (primerjaj pri nas neprijavljene sezonske delavce), negotovostjo, izrabljanjem in podobnim. *Pogosto predstavljajo migranti obrobne skupine* in polproletariat določene družbe, ki neredko potrebujejo tudi socialno pomoč (da ne govorimo o kaki drugi). Pritiski, težave, drugačen temperament, osamljenost, navezanost na sebi enake ali še bolj prikrajšane, neustrezna poraba prostega časa, morebitni alkoholizem itd. hkrati z družbenimi razmerami, ki v tujem svetu zlasti za tiste, ki so odvisni od svojega fizičnega dela, niso ugodne – lahko pomenijo razloge za odpor, nasilnost, odklonskost, nepoštenost itd. Občutek brezdomstva ali zdomstva ali ambivalentnost v razumevanju položaja določa tudi posameznikovo oddaljenost od družbe, v kateri je¹¹.

Migranti, to je delavci na začasnem ali sezonskem delu, *žive pretežno v družbenem okolju, ki je bogatejše*, bolj razvito in drugačno od tistega, od koder so prišli. Prišli pa so zato, da bi več, bolje in hitreje zaslužili kot v domačem kraju. Želje po zaslužku pa marsikdo uresničuje tudi na nezakonit način; s tatvinami, žeparstvom, vlomi, ponarejanjem, ropi, goljufanjem, prostitucijo (moško in žensko), izkoriščanjem, oderuštvom, posojanjem denarja itd. Ustvarjalnost in domiselnost migrantske deviantnosti se postavlja v nasprotje z izkoriščanjem in zlorabljanjem migrantov od družbe, ki jih sprejema.

Protipravnost v ravnanju in odklonskost v vedenju je lahko pri marsi-

¹¹ Glej tudi Kaiser, s. 252.

kom odgovor na položaj, v katerem je, čeprav ga formalno ne opravičuje, toda dejansko lahko pomeni napeljevalne dejavnike. Četudi določeno vedenje nasprotuje migrantovi kulturni stopnji, normam in vrednotam, ki jih prinaša s seboj, *pogosto zapada priložnosti, ki ga vzpodbujajo k odklonskosti*.

Te priložnosti ustvarjajo različni ekološki in gospodarski dejavniki ter konflikti¹², kolikor migrant ni določenih kriminalnih predispozicij prinesel že s seboj in njegova odklonskost ni samo posledica (prevladujočih) okoliščin v novem svetu. Le-te ga v določenem obsegu tudi silijo živeti v smislu, ki ustreza njegovim željam, kako priti čimprej do tistega, kar si je predstavljal, čeprav gre pogosto tudi samo za ohranitev življenja, imeti zaposlitev ali vsaj za nekaj časa boljšo socialno varnost.

Migranti v tujem okolju *se morajo združevati* (zlasti tisti, ki delajo družbeno najbolj nezaželeno dela) *s sebi enakimi* (ker jih drugi ne sprejemajo). V obrobni skupinah laže prenašajo tegobe kot bi jih docela posamično in osamljeno. Skupine pa se neredko oblikujejo tudi kot kriminalne združbe (pri nas skupine za vlome, tatvine v avtomobile, združbe za krajo po samopostrežnih prodajalnah, skupinski napadi na ženske, pa kršitve javnega reda in miru itd.). *Urbana anonimnost še posebej omogoča migrantsko deviantnost zlasti* nasproti domačemu prebivalstvu, hkrati ko izolacija migrantov v getih (naseljih, barakah, deloviščih itd.) posplošuje tudi ekscese med seboj, kot so marsikje brutalnost, igre na srečo, homoseksualizem itd. pa skupinska solidarnost in odpori proti formalnemu nadzorstvu in podobno.

Zato je kriminalno vedenje migrantov lahko tudi »kazalec konfliktov«¹³ med njegovo obrobnostjo in drugačno, torej obdajajočo kulturo in ne samo posledica osebnih odklonskih dispozicij.

3. Odkrivanje in pregon deviantov – migrantov

Nekaterim nadzornim mehanizmom (zlasti policiji) na sploh očitamo, da svojo udarnost uravnavajo v spodnje plasti katerekoli družbe in da so jim zgornji družbeni sloji manj dosegljivi, kadar gre za odkrivanje in pregon kaznivih dejanj. Ker pa je posameznim družbenim plastem pogosto lastna prav določena kriminaliteta in ne drugačna, in je s tem v zvezi tudi tako imenovana »vidnost kriminalnosti«¹⁴ spodnjih slojev znatno bolj očitna kot katerihkoli drugih, je nekako normalno, da so tudi *migranti v središču pozornosti neposrednih terenskih nadzorovalcev*.

Sezonski delavci, zdomci, ljudje na začasnem delu, tujci in sploh migranti, ki se za krajši čas pojavljajo v novem okolju, za katere se ne ve dobro, kaj so bili in kakšni so bili prej, preden so tja prišli, so nekako

¹² Shoham, Shlomo, s. 15.

¹³ Vold v *Deviance, Conflict and Criminality*, s. 90.

sumljivi, dokler niso preverjeni ali spoznani za nenevarne. In ker se pri njih res pogosto pojavlja deviantnost spodnjih družbenih plasti in ker niso ne zaščiteni ne privilegirani, je zlasti policija povsod po svetu brez skrbi, kako z njimi ravna. Največkrat ne bo imela nobenih težav, če pretirano dosledno pregleduje delavska naselja (racije), nadzoruje prijavljanje prebivališča, legitimira, išče med začasno zaposlenimi storilce kaznivih dejanj in kršitelje, ugotavlja prostitutke in igralce na srečo, prikrivače in zvodnike in sploh posameznike, ki med spodnjimi sloji iščejo svoja zatočišča in somišljerike (morda tudi za diverzije ali terorizem) ali možnosti za katerikoli kriminalni parazitizem.

Ker so zlasti *spodnji migrantski sloji* zaradi nekomuniciranja z okoliškim prebivalstvom *pogosto v položaju obrobnosti*, zaprtih skupin itd. in ker so nemalokrat prestfrašeni od nadzorstva, raje molče o nepravilnostih, ki jih morajo prenašati, tudi zato da bi se obvarovali pred prihodnjimi neprijetnostmi. Odtod tolikšno nesodelovanje teh slojev z nadzorstvom (tudi pri nas), prikrivanje podatkov, odhajanje neznanu kam, brž ko se pojavi kaka potreba po sodelovanju in ne nazadnje prestrašenost, če gre za opravila z nadzorstvom zaradi docela nedolžnih vprašanj.¹⁴

Razmerja med migranti in nadzorstvom so dokaj zamotana in tudi neproučena (zlasti pri nas). Poudarjajo družbeno razdaljo med migranti in nadzorovalci. Zato zunanja kontrola ni priljubljena. Zatorej *domneve o znatni prikritosti kriminalitete med migranti*. S tem v zvezi tudi sum, da je med migranti samimi veliko takih ravnanj, za katera bi moralo zvedeti nadzorstvo, pa od migrantov – žrtev ni prijav, ker se boje obračunavanja med seboj ali pa jih solidarnost zoper družbeno nadzorstvo sili v molčečnost in prenašanje tegob.

Evropski svet je že leta 1975 sprejel resolucijo o pravnih in upravnih zornih kotih kriminalitete med migrantskimi delavci¹⁵. Resolucija vsebuje ukrepe, in sojenja za njihova kazniva dejanja. Z njo želijo doseči, da bi migrante – storilce kaznivih dejanj obravnavali enako kot domačine v lastni državi in da bi jim zagotavljali pravno varstvo, možnost uporabe lastnega jezika pred nadzornimi organi tja do enakih pogojev na prestajanju kazni.

Tovrstna in podobna prizadevanja kažejo na *neugoden položaj migrantov, kadar se srečujejo z nadzorstvom v tuji deželi*, ki z njimi ravna diskriminatorno, diskrecionarno, selektivno, če ne celo sovražno, brezobzirno in takoj pripravljeno na ukrepanje (vštevši izgon, kolikor gre za tuje države, itd.).

Nadzorstvo se zaveda, da ima zaradi takega ukrepanja marsikje zaslombo domačega prebivalstva, ki na splošno ali zaradi kakih osebnih dogodkov in ksenofobičnih stališč odklanja migrante. Zaradi tega tudi

¹⁴ Ko je kriminološki inštitut opravljal raziskavo o prikriti kriminaliteti, je del tovrstnih migrantov v Ljubljani izražal precejšnjo prestrašenost. Čeprav jih nismo spraševali za njihovo odklonskost, pa so nas vendarle prepričevali, da niso storilci kaznivih dejanj, dokajšen odstotek pa je bil nedosegljiv.

¹⁵ Glej resolucijo (75), 3, 21. 1. 1975 na 241. srečanju ministrov, Strasbourg 1975.

nadzorstvo (zlasti policija) ne more biti boljše od javnosti, za katero dela. Zato preganjanje migrantov zaradi malenkosti in odtod lahko tudi »statusni strah«¹⁶ pri ljudeh na začasnem delu, ki čutijo, da nadzorstvo preveč bdi nad njimi in z njimi neenako ravna.¹⁷ Če o tem več vemo o razmerah za naše ljudi na tujem, pa so tovrstna razmerja bolj prikrita, ko gre za delavce iz drugih republik v Sloveniji.

4. Javnost o migrantski odklonskosti

Prenekatero sociološke raziskave se danes ukvarjajo zlasti z vprašanjem, kako javnost razume in sprejema sezonske, začasne, tuje in njim podobne delavce. Kriminološke pa obravnavajo tudi dojemanje migrantske ekscesivnosti in strah pred tujci oziroma pojave ksenofobije med domačim, to je gostiteljskim prebivalstvom. To zanimanje ima tudi politični pomen, saj marsikatera pravna ureditev posameznih razmerij, ki so docela gospodarskega pomena, temelji ne samo na resničnosti, marveč tudi na *čustvih in mentaliteti domačega prebivalstva, ki na migrante ne gleda vedno s simpatijami* ali vsaj pretežna večina ne.

Če so nekatere narodnostne skupine bolj spoštovane in cenjene, ne samo po svoji prilagodljivosti, delavnosti, navadah, marveč tudi po znanju jezika, ki ga morajo uporabljati za občevanje z domačim prebivalstvom ali na delovnem mestu itd., pa so druge bolj zaničevane in teže sprejete. S tem v zvezi nastajajo med domačim prebivalstvom predsodki in stereotipi, ki pogojujejo in zastrujejo konfliktnost, zavračanje, diskriminacijo, segregacijo, potiskanje tujcev v emigrantski geto, vzbujajo pozornost nadzorstva in porajajo stigmatizacijo, ki v smislu družbenega interakcionizma lahko sama povzroča odklonskost med migrantskim prebivalstvom.

Nemški viri navajajo za tujce naslednje zaničevalne vzdevke: Salami-zuchter, Makaronifresser, Kameltreiber, Hammelfresser,¹⁸ pojavljajo pa se tudi gesla »tujci ven!«¹⁹, migrante nazivajo še potujoči hlapec, potujoči delavec, prisilni delavec, gostujoči delavec, itd. Del prebivalstva šteje tujce za neumneže, nujno zlo, ki ga je treba prenašati, vulgarneže in redko gledano začasne delavce s precejšnje družbene oddaljenosti.²⁰ Ker migranti sprejemajo družbeno najbolj nezaželena težaška, umazana in slabo plačana dela, jih domače prebivalstvo gleda zviška in ne razume njihovih stisk.

Raziskovanja tega vprašanja v Sloveniji so pokazala podoben odnos, čeprav ne tako razredno zaostren in konflikten. Tudi na Slovenskem so migranti v podrejenih vlogah in lahko bi rekli obrobni sloj znotraj

¹⁶ Petrović, s. 105.

¹⁷ Glej tudi: Slovenci v Nemčiji, Bilten 8, s. 54.

¹⁸ Unterprivilegiert, s. 40/1.

¹⁹ Petrović, s. 60.

²⁰ Dörmann, s. 277.

delavskega razreda. »Južnjaki« prav tako dobivajo svoje vzdevke in *strah pred tujci jih dela odgovorne* tudi za dela, ki jih niso storili. Dosti ljudi sodi, da je varno naselje tisto, ki nima barak za sezonske delavce, kjer ni delovišč z ljudmi z juga. Veliko jih sodi, da je največ storilcev izmed ljudi iz drugih republik in ne iz naših krajev, ženske se boje prostorov, kjer bi se srečevale s sezonci, nasilje postaja značilno za ljudi z juga²¹ itd. Podoba veliko Slovencev o ljudeh iz drugih republik, ki so na začasnem delu pri nas, ni ugodna. Ksenofobični mit se prijemlje tudi njih, zlasti žensk. S tem se načenja pojav, ki so ga vajeni drugod po svetu, kjer se domače prebivalstvo šteje za raso, narodnostno, statusno ali kako drugače višje od tistih, ki delajo pri njih (toda tudi zanje). »Pojavi nasilja do domačih ljudi, medsebojni pretepi, pijančevanje in kriminal«²², ki jih povzročajo sezonci, imajo drugačen učinek kot istovrstni ekscesi domačega prebivalstva, čeprav jih je neprimerno več.

Zato se kaže, da je *družbeni status devianta tudi tu pomembno merilo za vrednotenje pojava, ki ga je storil*. Deviantnost migrantov se torej ocenjuje strože, z večjim odklanjanjem, manj razumsko, bolj čustveno in impulzivno ter z določenimi predsodki (celo narodnostnimi) in stereotipi, kajti »družbeno tipiziranje« vpliva na zmanjševanje negotovosti v ljudeh. S tem, da se ljudi poimenuje, se vzpostavlja družbeni red²³. Premalo vemo o tem za domače razmere, koliko tovrstna zaznamovanost povzroča povratni učinek pri začasno zaposlenih neslovencih, če se na ta način odločajo za odklonskost v kraju, ki jim nudi zaposlitev (ali izkoriščanje – primerjaj t. i. kooperantske pogodbe) in vsiljuje družbeno privilegiranost.

Morebitno zaznamovanost v družbenih obrobnostih moramo povezovali s prilagojevalnimi in socializacijskimi procesi med migrantskimi ljudmi in drugimi procesi kot so demoralizacija, osebna dezintegracija, neustrezna identifikacija²⁴, tja do kriminalnosti in socialne patologije različnih vrst. Povratni učinek tega pa je še večja diskriminacija, segregacija in podobno.

5. Migranti kot žrtve (ali viktimologija ekonomske migracije)

Če naj moderna viktimologija obsega kakršnokoli človeško trpljenje in stiske, zlasti tiste, ki jih povzročajo drugi ljudje, potem lahko rečemo, da so migranti posebno v smislu gospodarskega izkoriščanja in človeškega prikrajševanja zanemarjeno področje. Kolikor ne gre za klasična vprašanja razmerij v kriminalni dvojici, pri kateri je v črno-beli predstavi nekdo storilec, drugi pa žrtev nesprejemljivega ravnanja, pa so po drugi strani

²¹ Ugotovitve iz ankete o prikriti kriminaliteti, ki je v teku v Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani.

²² Glej Mežnarič, s. 50.

²³ Ericson, s. 16.

²⁴ Glej tudi Klínar, Sociologija 1976, 1–2, s. 72.

znani procesi viktimizacije zlasti ekonomske migracije. In če so dokaj znane žrtve kaznivih dejanj migrantov med domačim prebivalstvom (ki migrante sprejema), pa kaj *malo vemo o viktimizaciji migrantov med seboj*, kajti migranti redko ovajajo drug drugega in tudi v raziskovalnem delu na področju prikrite kriminalitete odpovedujejo tako imenovane »selfdeclaration technique« (posamezne naznanitvene spretnosti, s katerimi bi ugotavljali, kaj zlega so napravili migranti kot storilci kaznivih dejanj).

Ksenofobično obnašanje domačega prebivalstva in njegova »energija prijavljanja« sta upoštevanja vredna dejavnika pri obravnavanju migrantske deviantnosti. Toda vse to pretežno odpoveduje, kadar gre za asocialne in antisocialne pojave med migranti.

a) Viktimogenost razmerij migrantov med seboj

Za naše migrante v zamejstvu in pri nas v Sloveniji pri delavcih na začasnem delu iz drugih republik ugotavljamo razne intrakulturne posebnosti nasilniške deviantnosti, kot npr. izražanje močnatosti ob uporabi nožev in hladnega orožja do dejanj iz krvnega maščevanja, ki izhajajo iz razmerij, ki jih migranti prinašajo s seboj. Preddeliktualni položaji, ki spremljajo migrante iz starih krajev, nadzorstvo, pristojno po novem bivališču, ne pozna in največkrat sploh ne ugotovi vzročnosti, četudi so mu posledice jasne. Ker družbeni položaj večine začasno zaposlenih ne omogoča kdovekako velike premoženjske viktimizacije (kajti siromaku ne moreš dosti ukrasti, čeprav ga lahko oropaš za mesečni zaslužek ali mu ga pobereš v igri na srečo), pa je dosti več negativnih pojavov iz migrantskih razmerij z drugimi, bodisi posameznih bodisi skupinskih (sorodstvenih, vaških itd.). Zato pojavi pijančevanja, pretefov, nasilništva, spolnega zlorabljanja, ubojev itd., da ne omenjamo majhnih tatvin, ropov in roparskih tatvin, goljufij, zlorab, izkoriščanja itd., ki pa domačega prebivalstva ne vznemirjajo kdove kako, ampak narobe, in tudi nadzorstva (povsod po svetu) ne prizadevajo ekscesi, ki se dogajajo med migranti. Gre torej zopet za *dvojna merila* v nevarnosti pojavov in njihovih nosilcev, *odvisno od tega, kdo so žrtve, ali domače prebivalstvo ali migranti*. Na zavzetost pri pregonu vpliva tudi škodljivost pojava, ki zlasti pri premoženjskih deliktih ni posebno očitna. Načela ekonomičnosti, sorazmernosti in koristnosti pri preiskovalnih ukrepih neredko pri selitveni mobilnosti migrantov zaviralno delujejo na skrb za pojasnjevanje neznanega kriminala, še posebno če gre za odnose migrant nasproti migrantu. Drugače je, če gre za viktimizacijo domačega prebivalstva, ki »pritiska« na učinkovitost nadzorstva.

b) Viktimizacija migrantov v gospodarskem smislu

Viktimološko manj proučevana, toda vendar znana razmerja, se razpletajo v raznih pojavih *izrabljanja migrantov kot delovne sile*, bodisi zasebnikov bodisi delovnih organizacij. Gre torej za več ravni izkoriščanja, med katerimi tista od posameznih gospodarskih dejavnosti (v gradbeništvu, kmetijstvu, gozdarstvu, komunalnih službah itd.) niso tako neznana, čeprav potekajo prek posrednikov – kooperantov ali na kakšne drugačne načine.

Odgovori, kaj delavci na začasnem delu v Sloveniji delajo, kako živijo, kakšen pravni položaj imajo pri »delodajalcih« (cenijo, da je okoli 15.000 delavcev iz drugih republik v Sloveniji zdravstveno, socialno in drugače neprijavljenih), kako in kje stanujejo, kako je preskrbljeno za njihovo prehrano, prosti čas, kulturo²⁵ itd., nam marsikaj pojasnjujejo. Slovenski inšpektorji dela ugotavljajo, da je »položaj kaotičen in da gre za vprašanje, ki ga ni tako lahko reševati«²⁶. Prenekateri sezonci pri nas nimajo določenega delovnega časa, osebnega dohodka, počitka, dopusta in drugih pravic iz delovnega razmerja, kar ugotavljajo tudi družbeni pravobranilci samoupravljanja²⁷. Migranti so žrtve posrednikov (investitor plača za delo 150,00 din ali več na uro, kooperant dobi 70,00 din delavec pa od 20,00 do 40,00 din (iz članka »Zapoznele ugotovitve inšpektorjev za delo«, Delo, 6. 2. 1980, str. 6), zasebnikov, obrtnikov itd. Delajo mimo delovnega časa pri raznih delih in včasih bolj živijo za delo popoldan kot za redno delo, kajti zunaj rednega delovnega časa pogosto zaslužijo več kot pri zaposlitvi, za katero so prišli v Slovenijo (ali v zamejstvo). Ker so cenejši kot domači delavci, nastajajo napetosti in konkurenčnost ter s tem v zvezi sovražnost in odklanjanje.

Tovrstno viktimizacijo spremljajo pojavi družbenega razločevanja in diskriminacije, selektivne integracije in potiskanje migrantov v opravljanje družbeno nezaželenega dela.

6. Kriminološke raziskave o migrantih

Migracije so zlasti v Združenih državah Amerike vzpodbudile kriminološke študije, ki so prinesle prenekatera spoznanja in ne nazadnje tudi *razne teorije o vzročnosti kriminala, povzročene s selitvami v novo okolje*. Nekatere med njimi omenjamo tudi v tem sestavku, posebno pa Sellinovo o kulturnem konfliktu in kriminaliteti.

Če so raziskovanja kriminalitete in migracij v ZDA v drugi polovici tega stoletja močno popustila, pa selitve ljudi iz podeželja v mesto, posebno v neuvrščene dežele (Južna Amerika, Afrika in Azija) ter

²⁵ Glej Spasojević, NIN, 4. 11. 1979, s. 6–8.

²⁶ Djurić, Delo 16. 11. 1979, s. 7.

²⁷ Kos, Delo 6. 2. 1980, s. 6.

intrakontinentalne migracije v Evropi privlačujejo čedalje večjo pozornost. Če marsikje ne gre zgolj za ekonomske migracije, pa prihaja v svetu do izrednih selitev tudi iz političnih, vojaških in njim podobnih razlogov, ki jih nikakor ne bi mogli pojasnjevati s teorijo svobode, ker je vzrok teh migracij vse prej kot to.

Ključno pri vsem tem je, da človeštvo spoznava *potrebo po raziskovanju vplivov migracij* na vedenje in spremembe v njihovem obravnavanju, kakorkoli povezanih z menjavanjem fizičnega in družbenega okolja. Pri tem ugotavljajo naslednje²⁸:

– zaradi gospodarskih, družbenih, psiholoških in drugih razločkov med migranti – delavci iz različnih delov sveta ni mogoče prenašati posplošitev spoznanj prejšnjih študij na kasnejše ali o določenih migrantih na druge;

– prepričanje, da je kriminaliteta migrantov v deželah – gostiteljicah večja od kriminalnosti domačega prebivalstva, ne ustreza resničnosti. Kriminaliteta migrantov v Severni in Zahodni Evropi se razločuje zaradi kulturnih in subkulturnih vplivov, kar je treba upoštevati in skrbno proučevati;

– nobena obstoječih teorij, kot so o kulturnem konfliktu, anomiji, diferencialni asociaciji ali identifikaciji, subkulturni identifikaciji, diferencialni priložnostni strukturi, frustraciji in agresiji itd., ne more pojasnjevati vseh oblik migrantskega asocialnega in antisocialnega vedenja. Zaradi razumevanja kriminogeneze in kriminodinamike migrantov je treba upoštevati še razne druge sestavine, všteti posamezne zgodovinske, etnične, etnopsihološke in druge dejavnike;

– kriminološke raziskave migracij naj zlasti upoštevajo psihološke in psihopatološke zorne kote;

– nižje stopnje kriminalnosti med migranti imajo različne vzroke. K temu (vsaj v Evropi) prispevajo razne državne, mednarodne in zasebne organizacije (ne nazadnje ponekod tudi verske).

Raziskovanja kriminalnosti migrantov so dvojne narave²⁹; opisne študije in teoretični orisi, ki preverjajo hipoteze empiričnih raziskav in pojasnjujejo razločke migrantske deviantnosti z različnih psiholoških, psihoanalitičnih, socioloških in drugih zornih kotov.

Kolikor naj bi šlo za mednarodne primerjave, opozarjajo na to, da je *vedno treba upoštevati istovrstnost vedenja*. K raziskovanjem vabijo različne profile strokovnjakov, ki naj bi pojasnjevali zamotana etiološka vprašanja migrantske deviantnosti.

Povsod pa so težave z evidentiranjem migrantske kriminalitete in sploh statističnim opazovanjem, ki povzročata nemalo dvomov tako zaradi prikritosti tovrstnega vedenja kot zaradi velike mobilnosti in zgoščanja migrantov v prav določenih starostnih obdobjih.

²⁸ O tem glej zlasti European Migration and Crime, v Collected Studies in Criminological Research, 1968, s. 32–33.

²⁹ Aspects of Criminiality among Migrant Workers, 1975, s. 25.

Ne nazadnje naj bi šla *raziskovalna pozornost tudi vedenju migrant-skih družin* (v domači deželi)³⁰, delinkventnosti njihovih otrok, ukrepom za zatiranje migrantske kriminalitete, kliničnim raziskavam, posebno zaradi številnih samomorov in duševnih bolezni, kriminalni povezanosti z migrantskimi poklici, vero, družbenim položajem, narodnim stereotipom itd.

Čeprav pri nas »seznam raziskav migracijske problematike v zadnjih letih obsega več desetih enot«³¹, ne vemo dosti o njej s kriminoloških gledišč. Spoznanja kriminalnosti sezonskih delavcev v Sloveniji so delna, pomanjkljiva, intuitivna in čustvena; o naših ljudeh v zamejstvu pa nezadostna in bolj odvisna od pojasnil tujih raziskovalcev. Zato se vseka-kor kažejo potrebe po takšnih študijah, še posebno ker jim doslej opravljene sociološke raziskave utirajo poti.

Če je *kaznivo dejanje kazalec konflikta med posameznikom in družbo*, potem naj bi sezonceom pomagali reševati konflikte z drugačnim razumevanjem njihovega položaja, zlasti v naši družbi.

Sklepno razmišljanje

Odklonskost migrantov naše družbe je relativno zanemarjeno pro-droče, čeprav ne bi mogli reči, da naši delavci na začasnem delu, bodisi v Sloveniji bodisi na tujem, nimajo problemov, kar zadeva njihovo vedenje. Če več vedo o njih, kaj počenjajo na tujem, so naši podatki (kolikor zadevajo migrante doma) predvsem spoznanja nadzornih mehanizmov, med katerimi so v prvi vrsti organi pregona. Le-ti pa niso poklicani, da se ukvarjajo z vsebinskimi vprašanji migrantskega odklonskega vedenja. Res da ravnanja z migranti zlasti v Sloveniji nismo puščali v nemar, pa vendar doslej ni bilo čutiti tiste vneme, ki bi kazala, da se z njihovim vedenjem ukvarjamo načrtno kriminalnopolitično. To še zlasti ne, ker zadnja leta v Sloveniji ugotavljamo, da je *pri nas izmed vseh območij Jugoslavije največ ponavljalcev kaznivih dejanj*. Ena izmed hipotez je tudi ta, da je udeležba tujih delavcev na Slovenskem tolikšna, da je povratniško večji problem, kot če bi bili Slovenci sami brez tuje sezonske delovne sile ali brez navzočnosti neslovenskih narodnosti. Toda to je treba, poleg marsi-česa drugega, še preveriti tudi z raziskovalnim delom (ena izmed raziskav v kriminološkem inštitutu v Ljubljani se ukvarja prav s tem vprašanjem).

Sociološko naravnane raziskave o problematiki migrantov pri nas se razen nekaj izjem in obrobno ne ukvarjajo s kriminološkimi izhodišči o odklonskem vedenju migrantov, niti ne iščejo povezave med družbenimi procesi in deviantnostjo (kar navsezadnje tudi ni njihova naloga). Toda migracije moramo proučevati z različnih zornih kotov, med katerimi

³⁰ Prav tam, s. 30–33.

³¹ Toš, Niko: TIP, 29/1, s. 116.

kriminološki, kriminalistični, družbenonadzorstveni in socialnopsihološki, psihiatrični (tudi klinični) itd. ne bi smeli ostati pozabljeni. Kajti večje kot bodo migracije, več moramo pričakovati odklonskosti, več kot bo odklonskosti, več nadzorstvenih posegov bo potrebno opraviti, in več kot bo teh posredovanj, več potreb po reševanju na represiven način se nam bo odpiralo. In ne nazadnje, več kot bo vpletanja državne prisile v obravnavanje družbenih procesov, bolj problematični se nam bodo zdeli, več etnične podrejenosti bodo deležne posamezne družbene skupine in več stigmatizacije bo prineslo še več družbene obrobnosti, alienacije ali podobnih pojavov, ki jih iz sociologije pozna tudi kriminologija pri iskanju povezanosti med družbenimi tokovi in deviantnostjo posameznikov in skupin. Pri tem pa sploh ne gre zanemarjati posameznih psiholoških posebnosti in bioloških pogojenosti obravnavanja ljudi iz drugačnih kultur in etničnih skupin.

Pritok delovne sile v Slovenijo iz drugih republik v bližnji prihodnosti najbrž ne bo zaustavljen. Predvidevajo celo, da bo do leta 1985 prihajalo letno okoli 9000 novih delavcev. Zato lahko pričakujemo, da bodo pomanjkanje stanovanj, nezadostna stanovanjska kultura, neenakomerna porazdelitev dobrin, želje po doseganju dobrin (tudi na nezakonit način), morebitna razredna, kulturna, narodna in druga nasprotja, nezadovoljstvo z delovnimi in življenjskimi razmerami, nesprejemanje in nerazumevanje tujih delavcev, fobični mit o njih itd. povzročali kriminalnost in deviacije tako z ene kot z druge strani. Toda ali ne bi bilo dobro o tem več vedeti in se na to pripravljati? Tudi z vključevanjem migrantov v reševanje njihovih temeljnih vprašanj bivanja (na Slovenskem)! Kajti nepriviligirani ljudje v obrobnosti vedno pomenijo grožnjo za tiste, ki žele živeti v miru; to kažejo tudi ankete, opravljene na Slovenskem.

Kolikor gre za *korekcijo vedenja migrantov*, je *ne bi smeli prepuščati izključno državnim vedenjsko-nadzorstvenim mehanizmom*, ki imajo na razpolago predvsem prisilo in kazen. Najbrž gre razmišljati tudi o čem drugem in bolj uspešnem uravnavanju vedenja migrantov na manj boleč in bolj sprejemljiv način. S preprečevanjem in predposledicami in z njihovim sodelovanjem, ne mimo njih, toda samoupravno (če to zmoremo in če to žele).

Povsod razmišljajo o asimilaciji, akulturaciji, absorbciji in podobnih procesih, ki naj bi jih migranti sprejemali. Toda ali niso morda to tudi procesi, ki migrante silijo v ekscesivnost, ker jih družba, ki jih sprejema ali odklanja, želi na določen način »pogoltniti«. Vsekakor jim je treba omogočiti ohraniti svojo identiteto, če to žele. Kaj hočemo mi v tem smislu? Tudi zato, da bi imeli med migranti manj deviantov.

Rokopis končan 19. februarja 1980

1. Ahtik, Miroslav: Interpersonalni odnosi v *Beograd – sociološka študija*, Beograd, 1977, s. 273–306.
2. Albrecht, Peter-Alexis et al: Reaktionen sozialer Kontrollinstanzen auf Kriminalität Jungerausländer in der Bundesrepublik, *Monatsschrift in Kriminologie und Strafrechtsreform*, 61, 1978, 5, s. 268–296.
3. Aspects of Criminality among Migrant Workers, Council of Europe, Strasbourg 1975, 44 s.
4. Bessel, Lorenz: Gastarbeiter und innere Sicherheit, iz »Kriminalstrategie und Kriminalistik«, Hamburg, zvezek 11.
5. Brody, Eugene: *Behavior in New Environment*, 1969, 479 s.
6. Burić, Oliver: Porodice, čiji su hranioci otišli na rad u inozemstvo, VI. naučno savetovanje »Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije«, referati, II. del, s. 165–176.
7. Cliford, W.: Culture and crime – in global perspective, *International Journal of Criminology and Penology*, 6, 1978, 1, s. 61–80.
8. Clinar, Marshall/Abbott, Daniel: *Crime in Developing Countries*, 319 s.
9. De Carvalho Lahalle, Annine: La déviance chez le mineurs fils d'immigrants, *Reeducation* 31, 1975, 4, s. 25–45.
10. Denisoff, Serge/McCaghy, Charles: *Deviance Conflict and Criminality*, 1973, 374 s.
11. Dörmann, Uve: »Gastarbeitert« kriminalitet i životne prilike (prevod), *Izbor*, 15, 1975, 3, s. 277–288.
12. Ericson, Richard: Social distance and reaction to criminality, *British Journal of Criminology*, 17, 1977, 1, s. 16–29.
13. Expert Group on Social and Related Aspects on Rural-Urban Migration in Europe, UN European Social Development Programme, Tihany-Budapest, 17.–25. september 1967, – poročilo.
14. Ferracutti, Franco: European migration on Crime, v *Collected Studies in Criminological Research*, Strasbourg, 1968, s. 9–76.
15. Friedl, Jože: Delavci iz občine Ptuj na začasnem delu v tujini in njihovi otroci, oktober 1974, magistrska naloga, tipkopis, 115 s.
16. Jovanović, Svetislav: Položaj i problemi dece migrantskih porodica, *Socijalna politika i socijalni rad*, 15, 1979, 4, s. 43–53.
17. Kaiser, Günter: Die Kriminalität der Gastarbeiter und ihre Erklärung als Kulturkonflikt, *Kriminalistik*, 23, 1969, št. 5, s. 251–253, št. 6, s. 308–311 in št. 7, s. 365–369.
18. Kliner, Peter: Društvene razlike u međuetičkim odnosima, *Sociologija*, 18, 1976, 1–2, s. 65–78.
19. Kliner, Peter: Imigrantski proletarijat, *Naši razgledi*, 28, 3, (650), 9. 2. 1979, s. 68 in 69.
20. Kliner, Peter: Značilnosti sodobnih mednarodnih migracij, *Teorija in praksa*, 12, 1975, 11–12, s. 1094–1106 in 13, 1976, 1–2, s. 56–65.
21. Lukić, Radomir: Društveno raslojavanje kao uzrok društvenih sukoba u Jugoslaviji, VI. naučno savetovanje, *Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, referati, II. del, s. 193–216.
22. Mangin, William ed.: *Peasants in Cities*, 1970, 207 s.
23. Mežnarić, Silva: Imigracije delavcev iz drugih republik v Slovenijo, I. poročilo, Inštitut za sociologijo in filozofijo Ljubljana, 1977, 75 s.
24. Mežnarić, Silva: Imigracije radnika iz drugih republika u Sloveniju, faza II, Inštitut za sociologijo in filozofijo, Ljubljana, 1977, 69 s.
25. Mitrović, Aleksander/Stojaković, Vitomir: Socijalni problemi migrantskih porodica i sistem službi socijalne zaštite, *Socijalna politika i socijalni rad*, 15, 1979, 4, s. 31–42.
26. Novosel, Pavao: Samoupravljanje i konflikt kultura, VI. naučno savetovanje, *Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, 1972, s. 61–66.
27. Petrović, Zoran: Medunarodni odnosi i migranti-povratniki, *Socijalna politika i socijalni rad*, 15, 1979, 4, s. 54–132.
28. Roberts, Bryan: Les migrations, l'économie industrielle et la consommation de masse, *Revue internationale des sciences sociales*, 31, 1979, 2, s. 306–329.
29. Shoham, Shlomo et al.: Immigration ethnicity and ecology as related to juvenile delinquency in Israel, *Israel Studies in Criminology*, I., Tel Aviv 1970, s. 77–97.
30. Shoham, Sh. Migration and crime in Israel: research proposal, v *Israel Studies in Criminology*, 1972/3, s. 21–32.
31. Shoham, Sh.: Research in criminology in a country of social change, *Israel Studies in Criminology*, vol. I., s. 9–34.
32. The Welfare of Migrant Workers and their Families, UN European Social the Development Programm, Herceg Novi, 8.–13. 9. 1975, poročila, 167 s.
33. Toš, Niko in drugi: Migracije, jugoslovanski delavci v Stuttgartu in okolici, Bilten 6, december 1973, 84 s.
34. Toš, Niko: Migracije iz Jugoslavije, *Teorija in praksa*, 15, 1979, 1, s. 112–116.
35. Toš, Niko in drugi: Migracije, slovenski radnici u SR Nemačkoj, Bilten 22, oktober 1978, 125 s.
36. Toš, Niko in drugi: Migracije, Slovenci v Nemčiji, Bilten 8, 1975, 132 s.
37. *Unterprivilegiert*, Kritische Texte: Sozialarbeit, Sozialpädagogik, soziale Probleme, 1973, 325 s.

BOGOMIL FERFILA

Komunikologija in splošni ljudski odpor

(Strokovno posvetovanje je dne 21. maja 1980 organizirala Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani)

V skladu z dogovorom jugoslovanskih fakultet za politične vede o vključevanju obrambne tematike v temeljne discipline politoloških, socioloških in komunikoloških znanosti, je ljubljanska Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo organizirala strokovno posvetovanje z namenom, da bi ključne komunikološke problemske sklope ustvarjalno soočila s tematiko splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite.

Delovna skupina fakultete je program zastavila tako, da bi spodbudila interdisciplinarno dejavnost teoretikov komunikologije, hkrati pa njihova razmišljanja usmerila k problemskim področjem, ki se že vključujejo ali se bodo vključevale v pedagoški proces visokošolskih organizacij združenega dela.

V program je prišlo pet tematskih področij:

Problemi organiziranja informativno propagandne službe v vojni (institucionalna ureditev, specifičnost ciljev in funkcij komunikacijskega sistema, subjekti in objekti komuniciranja, oblike, sredstva in načini komuniciranja, propaganda kot oblika političnega komuniciranja, razvoj, oblike, tehnike in sredstva sodobne propagande);

Razvoj in značilnosti sovražne propagande v sodobnem svetu (propaganda in protipropaganda, propaganda in lokalne vojne, mednarodna propaganda in oblike komunikacijskega sodelovanja med neuvrščeni deželami, mednarodna propaganda in svetovno javno mnenje, mednarodna propaganda in »novi komunikacijski sistem«);

Uporaba sredstev masovnega komuniciranja in specialnih tehničnih sredstev v vojni in miru (oblike psihološke vojne: politično-propagandne, ekonomske, vojaške; medijska sredstva vodenja psihološke vojne: agitacijsko-propagandna sredstva, obveščevalne službe);

Socialistično javno mnenje kot moralno-politični faktor v vojni in miru (institucionalne in latentne oblike izražanja javnega mnenja, vloga družbenopolitičnih organizacij v oblikovanju javnega mnenja, javno mnenje v JLA, vloga javnega mnenja v obrambni vojni);

SFRJ kot subjekt in objekt propagande (propaganda v NOB, metode propagande in psihološke vojne v obdobju Informbiroja, vloga propagande v razmerah splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite, vrednostna in ideološka usmerjenost tuje propagande za Jugoslavijo, metode subverzivne propagande političnih emigrantskih skupin in organizacij, politična akcija kot oblika družbene samozaščite in mobilizacije ljudi, funkcija informiranja svetovne javnosti o Jugoslaviji v miru in vojni).

K sodelovanju smo povabili številne predstavnike vseh strok, ki teoretično in praktično delujejo na obravnavanem področju, da bi z referati ali razpravami posredovali svoja mnenja, poglede, stališča ter prispevali h kar najbolj plodnemu delu posvetovanja.

Čeprav so prizadevanja za vključevanje obrambne tematike v vsa področja družbenega (ekonomskega, političnega, kulturnega itd.) življenja ter v vse komponente družbenih odnosov in procesov jugoslovanske samoupravne socialistične družbe bolj ali manj učinkovita že vrsto let, je imelo to srečanje glede na smotre, problemsko naravnost in strukturo udeležencev tudi pionirski značaj. Marsikateri udeleženec je odkril nova področja za svoje raziskovalno, pedagoško ali praktično delovanje; področja, ki so mu bila sicer znana, so ob interdisciplinarnem obravnavanju razkrila nove, še neraziskane dimenzije.

Naj navedem udeležence, njihove referate oziroma diskusijske prispevke:

France Vreg (Moč revolucionarne besede), Toma Đorđević (Javno mnenje in splošni ljudski odpor), Mina Kečo (Javno mnenje v obrambni vojni), Slavko Splichal (Propaganda v obrambni vojni), Mate Oreč (Značaj in vloga informiranja v družbeni samozaščiti), Milan Merčun (Radio v pogojih obrambne vojne), Milovan Zorc (O vlogi in značaju komuniciranja z aspekta oblikovanja moralno političnega faktorja v oboroženih silah), Jelenka Vockić (Mednarodna propaganda in novi mednarodni komunikacijski red), Tomo Korošec (Jezik in sporazumevanje o problematiki splošnega ljudskega odpora), Pavle Zrimšek (Organiziranost informacijsko propagandne dejavnosti v pogojih splošnega ljudskega odpora), Mate Oreč (Oblike sodobne sovražne propagande), Firdus Djinić, Tomo Martelanc, Karlo Blagun.

Nekatere prispevke bom skušal prikazati nekoliko podrobneje,

T. Đorđević je svoje razmišljanje Javno mnenje in splošni ljudski odpor posredoval v obliki tez. Javno mnenje opredeli kot obliko kolektivne zavesti samoupravne javnosti, mobilizirane za varstvo temeljnih vrednot socialističnega sistema, če so te vrednote v miru ali vojni kakorkoli ogrožene.

Subjekt javnega mnenja je politična javnost kot oblika astrukturalnega grupiranja posameznikov, samoupravljalcev, ki se tudi prek javnega mnenja o relativnih vprašanih javnega političnega življenja vključujejo v politični proces. Javno mnenje je oblika kolektivne zavesti, prežete z najglobljimi afektivnimi in akcijskimi reakcijami pripadnikov politične javnosti, ki so toliko bolj afektivno voljno prežete, kolikor bolj so problematične družbene razmere, v katerih se javno mnenje oblikuje.

Vojna javnost je poseben tip politične javnosti; za razliko od mirnodobne politične javnosti je bolj enotna in množična, ker je globlja tudi idejno psihološka navezanost posameznika na astrukturalno obliko grupiranja – politično javnost. Stopnja afektivne voljne prežetosti psihološko povezanih članov politične javnosti se meri s stopnjo problematiziranosti družbenih razmer; vojna nevarnost je element maksimalne zaostritve družbenih razmer za vsako nacionalno skupnost, še posebej za samoupravno socialistič-

no skupnost, ki je zaradi tega, ker je ne razjedajo številni razredni elementi, družbeno bolj homogena.

Problematizirane družbene situacije so predmet javnega mnenja politične javnosti; problematizirane situacije nastajajo kot posledica zaostrovanja družbenih protislovij znotraj nacionalnih skupnosti ali znotraj svetovne socialistične skupnosti; mobilnost politične javnosti v procesu razreševanja problematiziranih družbenih situacij je toliko intenzivnejša, kolikor bolj se družba sooča z vojno nevarnostjo; celoten družbeni sistem z vsemi svojimi institucijami je v funkciji ohranjanja z vojno nevarnostjo ogroženih vrednot; politična javnost in njeno javno mnenje sta sicer neinstitucionalna dejavnika, brez katerih pa ni mogoče dovolj akcijsko prežeti tudi institucionalne strukture družbe, zlasti družbe, ki vodi obrambno vojno.

Mehanizem problematiziranja družbenih situacij je hkrati tudi mehanizem aktiviranja politične samoupravne javnosti za bolj angažirano vključevanje posameznikov v akcijo obrambe revolucionarnih vrednot samoupravnega socializma. Mehanizem problematiziranja samoupravne javnosti je tudi mehanizem strukturiranja samoupravne javnosti, pri čemer so spontano in institucionalno izražena mnenja in stališča samo vezivno tkivo za povezovanje posameznikov v to obliko subjektivnosti – politično javnost.

Institucionalna komponenta procesa formiranja javnega mnenja je tudi ena od pomembnih dimenzij v procesu strukturiranja politične javnosti; je namreč glavni oblikovalni dejavnik v procesu usmerjanja spontano izraženih reakcij politične javnosti, ki zadevajo z vojno nevarnostjo problematizirano družbeno stanje. Javnemu mnenju v vojnih razmerah pripisuje T. Đorđević štiri funkcije:

V vojnih razmerah postane javno mnenje samoupravne javnosti dejavnik motiviranja samoupravljalcev za dosledno angažiranje v obrambi socialistične skupnosti;

Javno mnenje je dejavnik moralnega sankcioniranja družbenih vrednot in z njimi spodbujenega ponašanja v vojnih in mirnodobnih razmerah.

Javno mnenje je funkcija globljih, afektivno voljnih in emocionalnih stališč članov politične javnosti ter zato tudi pomembna komponenta utrjevanja vseh drugih deter-

minant, ki predestinirajo obnašanje ljudi v politični praksi v razmerah vojne nevarnosti.

Javno mnenje vojne javnosti bi po vsem sodeč imelo značilnosti zavesti samoupravljavcev, v kateri se utelešajo vsi ključni vidiki ideologije delavskega razreda.

S. Splichal v sestavku Propaganda v obrambni vojni prične z orisom splošnih značilnosti propagandne aktivnosti, ki jih nato sooča s specifičnostjo vodenja obrambne vojne. V obrambni vojni se uresničuje dejanski interes večine prebivalstva, kajti brez nacionalne svobode in enakopravnosti nobena druga vrsta svobode ne more obstajati kot dejanska svoboda, ampak le kot privilegij. Zaradi tega ne smemo spregledati tega, da je tudi obrambna vojna razredno dejanje in da je to – ne glede na specifične, družbenozgodovinske poti razvoja osvobajajočega se ljudstva – revolucionarno razredno dejanje. Interes prebivalstva za uspešno izbojevanje obrambne vojne ni rezultat propagandne dejavnosti, ampak dejanskih pogojev življenja ljudi; pač pa lahko propaganda skrajša proces zorenja njihove zavesti in v tem je njena organizatorična funkcija in mobilizacijska moč.

Protislovni značaj propagande v obrambni vojni (na eni strani negacija dejanske svobode komuniciranja, na drugi strani instrument za njeno doseganje) je rezultat praktične podrejenosti vseh dejavnosti celotne družbene skupnosti interesom vladajočega razreda države-agresorja. Boj za osvoboditev iz te podrejenosti ne implicira nujno boja za celostno osvoboditev človeka, za priznanje avtentične svobode vsem sferam človekove dejavnosti. To je bila praktična omejitev vseh osvobodilnih bojev do oktobrske revolucije in večine obrambnih vojn po njej. V takih razmerah je (bila) propaganda po svojem razrednem značaju instrument uveljavljanja novega razreda na oblasti, katere osnova je (bila) širša od dotlej vladajočega razreda. Nobena obrambna vojna nima zgolj narodnoosvobodilnega značaja; v njej se vedno sproščajo tudi razredni interesi, tako da je narodnoosvobodilni značaj obrambne vojne lahko le fikcija, propagandna parola, ki prikriva dejanski razredni značaj obrambne vojne.

V družbeni skupnosti so odpravljene vse oblike izkoriščanja človeka in njegove odtujenosti. Novo bistveno razsežnost pa ima obrambna vojna takšne družbene skupnosti.

S tem dejstvom pa nikakor niso odpravljene tiste značilnosti propagande, v katerih se izraža podrejenost komunikacijske sfere vodenju obrambne vojne kot posebni vrsti družbene dejavnosti, ki so ji zaradi narave vojne same podrejene vse druge dejavnosti. Propaganda v obrambni vojni ostaja predvsem dejavnost privilegirane (posebej izbrane) skupine ljudi, kar je bistvena značilnost propagande sploh. Preseganje te značilnosti propagande – in torej ukinjanje propagande same – je v realizaciji ideje, ki jo je Marx formuliral z znanim stavkom, da mora biti tisk govoreča zveza med ljudmi, in ki sta jo Lenin, kasneje pa tudi Tito dopolnila z zahtevo po praktičnem vključevanju delavcev-dopisnikov v delovanje glasil delavskih strank in sindikatov. Kot kaže praksa jugoslovanske NOB, težavne razmere v času agresije niso odločilno omejujoči dejavnik aktivnega vključevanja vse širših slojev ljudi v posebnim razmeram prilagajene oblike komuniciranja. Odločilna je podrejenost komunikacijske sfere ciljem vodenja obrambne vojne, izražena v uresničevanju načela idejnopolične enotnosti vseh oblik propagandne dejavnosti s hierarhično urejenostjo odnosov med komunikacijskimi organizacijami (oddelek za propagando) in organi oboroženih sil – ter v končni konsekvenci z uvedbo cenzure.

Razen obrambno-organizatorične vloge propagande v obrambni vojni izpostavlja S. Splichal vlogo propagande v organiziranju protimilitarističnih sil med množicami, ki opravljajo svojo »vojaško dolžnost« v agresiji. Tega pa ni sposobna storiti propaganda katerekoli obrambne vojne, kajti njena temeljna predpostavka je mednarodna solidarnost izkoriščanih množic proti vojni. Za socialistično družbo, kakršno gradimo v Jugoslaviji, je to lahko odločilna prednost, hkrati pa zgodovinska odgovornost vsem naprednim silam v svetu.

F. Vreg je v prispevku Moč revolucionarne besede posegel v našo polpreteklost, v nenehno inspirirajočo obdobje socialistične revolucije, ki predstavlja svetel začetek tudi v konstituiranju komunikacijske ureditve samoupravne družbene skupnosti, hkrati pa model učinkovitega aktiviranja vseh družbenih struktur v oboroženih in neoboroženih oblikah odpora. Vsaka prava revolucija je dejanje samoupravne revolucionarne volje ljudskih množic, vsaka pristna revolucionar-

na beseda pa izražanje najbolj plemenitih humanih in naprednih hotenj, nacionalnih in socialnih ciljev ljudskih množic.

S prihodom Tita na čelo KPJ je partija opustila pojmovanje monolitne partije kot zaprte revolucionarne sekte in se začela odpirati delavskim množicam, začela je sproščati revolucionarne energije najširših ljudskih množic. Revolucionarna partijska beseda je začela postajati meso in kri množic, misel samoupravnih hotenj ljudskih množic. Komunisti so morali prevladati sektaško zaprtost vase, najti v razmerah demokratične akcije skupni jezik s progresivnimi strujami v politični borbi, pri tem pa ohraniti revolucionarno perspektivo. Prav zato je tedanji partijski legalni in pollegalni tisk lahko močno vplival na oblikovanje razpoloženja ljudskih množic in na formuliranje njihovih ekonomskih in političnih zahtev.

Publicistiko osvobodilnega obdobja so pisali politični voditelji OF, partizanski voditelji, novinarji, propagandisti in kulturniki. Zato ji je skupno to, da so v spisih kazali svojevrstno politično kulturo. Presegala je tip okorne stereotipne politične frazeologije. Večji del je bila to izpovedna revolucionarna publicistika, ki je odsevala moralno moč komunističnega borca, pa globoko poznavanje slovenske kulturne dediščine. V teh spisih je bilo moč pristno zaznati, kako etična struktura slovenske poezije in književnosti prehaja v revolucionarno bistvo partizankega publicističnega borca.

Značaj slovenske nacionalne in socialne revolucije je terjal nastanek specifične demokratične politične komunikacije s slovenskimi ljudskimi množicami. S svojo politično odprtostjo, zvestobo resnici in demokratično prepričevalnostjo, s svojevrstno komunikacijsko kulturo in publicistično raznolikostjo je daleč presegla sovjetski model ideološko-propagandnega sistema. Na slovenskih tleh je tako nastala izvirna inačica osvobodilne, uporniške in revolucionarne politične publicistike. Rodila se je kot sestavni del demokratičnega ljudskega osvobodilnega gibanja in izpričevala tudi njegove teoretične in kulturne razsežnosti. Komunikološko je temeljila na mnenjskem in interesnem pluralizmu, komunikacijskem policentризmu, idejno-politični odprtosti, samoupravni uredniški avtonomnosti in idejno-vrednostni komunikacijski integrativnosti.

Druga značilnost revolucionarne partijske publicistike je njen interkulturni, mednacionalni in mednarodni značaj. Politična komunikacija je dobivala nove razsežnosti; revolucionarna beseda je postajala vse bolj beseda vseh narodov, dobivala je pomen nacionalne in socialne osvoboditve narodov sveta, anticipirala je idejo o enakopravnem političnem in kulturnem mednarodnem komuniciranju.

Postulat obrambnega boja je boj ljudskih množic; obrambna množična občila so glasila oborožena ljudstva.

Na vprašanje, kakšna naj bo organiziranost informacijsko propagandne dejavnosti v pogojih obrambne vojne, nam odgovarja sestavek *P. Zrimška*. Pri organizaciji informacijsko propagandne dejavnosti moramo izhajati iz spoznanja, da organiziranost kakor tudi sredstva, oblike in načine delovanja informacijsko propagandne službe določajo prvič, cilji, materialni in kadrovske pogoji, s katerimi razpolaga splošni ljudski odpor, drugič pa organiziranost, opremljenost, cilji in metode delovanja napadalca ali okupatorja.

Sámo po sebi se razume, da je oziroma da mora biti informacijska propagandna dejavnost kot ena najpomembnejših in nepogrešljivih sestavin SLO organsko vključena v koncepcijo SLO že od vsega začetka, tako da v bistvu deluje že od začetka snovanja SLO, v primeru neposredne nevarnosti pa zaživi v polnem obsegu in se brez posebnih motenj organizira skladno z okoliščinami in delovanjem napadalca.

Za úspešno informacijsko propagandno dejavnost je nujna najtesnejša povezanost te dejavnosti z življenjem in delom krajevnih skupnosti in organizacij združenega dela. Po drugi strani pa se mora informacijsko propagandna dejavnost vključevati tudi v širše informacijsko propagandne sisteme SLO.

Informacijski stiki z bazo v pogojih zasedbe so praviloma individualni, kar pa ne pomeni, da so kolektivni stiki in oblike sodelovanja izključeni. Odločilnega pomena za úspešno informacijsko propagandno dejavnost pa so seveda za tovrstno dejavnost idejnopolično in strokovno usposobljeni kadri, ki stojijo za to dejavnostjo in njeno organizacijo.

Posebno poživitev srečanja je pripravil *T. Korošec*, ki se je vključil v razpravo z

jezikovno dimenzijo obrambnih aktivnosti, ki ji posvečamo premalo pozornosti in skrbi.

Razpravo Slovenski jezik in sporazumevanje o zadevah SLO prične z ugotovitvijo, da je vloga slovenskega knjižnega jezika v sporazumevanju o vojaških zadevah docela izjemna. V sedanji normativni zakonski ureditvi slovenščina deluje povsod tam, kjer tudi drugi vojaški jeziki, od srbohrvaščine se loči le še po kvantitativni plati, kar pomeni, da to delovanje ne zajema vseh slovenskih vojaških obveznikov (JLA). Glede tega je slovenščina v enakem položaju kot makedonščina, albansščina in drugi jeziki jugoslovenskih narodnosti.

Pred dobrimi desetimi leti so se začele priprave za izdelavo slovenskega vojaškega slovarja; s tem v zvezi je bilo potrebno razreševati zapletena teoretična jezikovno-kulturna in terminološka vprašanja, velikokrat zelo občutljive narave.

Smer iskanja je začrtalo nepreklicno načelo, da gre za slovenski knjižni jezik in slovensko vojaško terminologijo. Toda v njej se kažejo v enaki meri posebne zgodovinske okoliščine kot tudi današnja družbeno-resničnost, oboje pa je povezano z vplivom srbohrvaščine na slovenščino. V zgodovinskem pogledu tako, da je bil slovenski človek o vojaških zadevah vaje izražati se v srbohrvaščini, saj za slovensko ubesedovanje bodisi ni bilo potrebe ali slovenskih besed sploh ni poznal, pa še bilo ni vseh. V današnjem pogledu pa tako, da slovenski vojak, preden npr. postane pripadnik slovenske teritorialne enote, spoznava vojaško predmetnost in pojmovnost (in jo bo še nadalje) v srbohrvaščini ter si to terminologijo osvoji pred slovensko.

Rešitev tega razmerja ne more biti v kakšnem po sili približevanju terminov obeh jezikov ali celo v mehničnem prevzemanju srbohrvaških niti ne v oddaljevanju za vsako ceno, ampak v doslednem spoštovanju resničnosti, namreč, da gre med slovenščino in srbohrvaščino za sorodna, zgodovinsko povezana, v isti državi živeča in sosedska jezika, ki pa jima je dano ohranjati samobitnost v življenju in razvoju.

Na koncu sestavka T. Korošec izpostavi še eno pomembno dimenzijo jezikovne problematike v SLO. To je medsebojno sporazumevanje o teh zadevah med jeziki različnih narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Gre za aktualne zadeve že v mirnodobnih pripravah na SLO, pri prevajanju strokovne literature iz jezika v jezik. Glede tega je bil sprejet prav slovenski predlog o izdelavi večjezičnega (srbohrvaško-albansko-madžarsko-makedonsko-slovenskega) terminološkega vojaškega slovarja. Vendar je s tem delom rešen le en problem. Vojaška terminologija se razvija in množi, zato je nujno potreben usklajevalni aparat, ki bo enotil, vsebinsko in jezikovno sproti reagiral na te potrebe. Treba si je torej prizadevati za vzpostavitev take institucije, ki bi svoje tekoče delovanje izkazovala v obliki jugoslovenskih terminoloških vojaških norm, ki bi se tiskale in izhajale kot publikacija tekoče ali po potrebi. To pa je tudi delo, pri katerem bi splošna ljudska obramba povezovala narode in narodnosti naše samoupravne družbene skupnosti.

Ko smo na nedavnem sestanku medfakultetne komisije, ki je zadolžena za vključevanje za splošni ljudski odpor pomembnih tem v učne programe fakultet za politične vede, sociologijo in komunikologijo obravnavali rezultate dela komisije, se je pokazalo, da je takšno interdisciplinarno strokovno srečanje uspelo organizirati le ljubljanski fakulteti. V Zagrebu in Beogradu predvidevajo, da bodo strokovna srečanja s tematiko, za katero so se že dogovorili, organizirali letos spomladi.

Izvedeno posvetovanje je dalo pomemben prispevek k zblizevanju in sodelovanju, h kreativnosti temeljnih disciplin komunikologije ter področja splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite; nastalo je precej teoretičnih del, ki bodo dragocen študijski pripomoček pri že uveljavljenem in načrtovanem vključevanju komunikoloških predmetov v obramboslovje in tega v komunikologijo; končno je tudi spodbuden dokaz za uveljavljanje obramboslovne teorije in prakse na ljubljanski fakulteti.

ANDREJ KIRN

Razvojna logika družbenih sistemov

(H. Teune, Z. Mlinar: »Razvojna logika družbenih sistemov« Sage Publications 1978)

Pričujoči tekst predstavlja popravljen in dopolnjen pisni prispevek k razpravi o navedeni knjigi, ki jo je organiziral Marksistični center in Raziskovalni inštitut FSPN 28. maja 1980. Predmet strokovne obravnave je bila še ena knjiga istih avtorjev, in sicer »The Social Ecology of Change. From Equilibrium to Development« ed. Zdravko Mlinar and Henry Teune, Sage Publication 1978. Moj prispevek se bo omejil na prvo delo.

Soavtorstvo z dvema, tremi ali več avtorji je v mnogih znanstvenih disciplinah že precej časa postalo pravilo in predstavlja ponekod tudi polovico do dve tretjini vse produkcije v nekih disciplinah. V družbenih in humanističnih vedah pa je ta kazalec stopnje podružbljenosti znanstvenega dela in mišljenja še dokaj nizek. Ne more pa biti dvoma, da je v njem prihodnost družbenih znanosti kot je že postala realnost za naravoslovne tehnične in medicinske znanosti. Dejanski kolektivni rezultat, ki ni zgolj mehanski zbornik, zahteva veliko predhodnega skupnega razpravljanja, pojasnjevanja, potrpežljivega argumentiranja ter iskanja stičnih temeljnih točk. Zlasti v družbenih vedah verjetno takšno sodelovanje ni mogoče brez določenega kompromisa, ko mora vsak nekoliko potisniti na stran tiste razlike, kjer soglasja ni mogoče doseči zaradi idejno-vrednostnih izhodišč. Takšno skupno delo lahko navrže tudi določene omejitve in izgubo specifičnih razlik, pri katerih vsak avtor vztraja in jih mora postaviti začasno v »oklepaj«, da bi dosegli skupen rezultat.

Vtis imam, da se je to moralo dogajati tudi pri nastajanju dela, ki je predmet te

razprave, verjetno pa v tem primeru še toliko bolj, ker avtorja pripadata vendarle različnemu idejnoteoretičnemu okviru. Ker je preteklo že kar precej let, odkar se je delo začelo in potem s presledki nadaljevalo, bi verjetno danes že oba avtorja, zlasti pa najbrž to velja za prof. Mlinarja, ne samo spremenila posamične formulacije, ampak mogoče tudi samo zasnovo metodološkega pristopa oziroma jo dopolnila s konkretnjšo teoretično-družbeno zgodovinsko analizo družbenega razvoja.

Začetna izhodišča za »Razvojno logiko družbenih sistemov« so nastajala že ob mednarodnem raziskovalnem projektu o vlogi lokalnih voditeljev pri angažiranju občanov in mobilizaciji materialnih sredstev za razvoj na lokalni ravni v Indiji, na Poljskem, ZDA in v Jugoslaviji. Raziskava se je osredotočila predvsem na vlogo dveh razsežnosti: razlik v političnih sistemih in razlik v stopnji ekonomskega razvoja. Pri tem je postalo očitno, kot je pojasnil prof. Mlinar, da se temeljitejša razlaga dinamike razvojnih procesov ne more zožiti na prevladujočo prakso empiričnega raziskovanja, ki se omejuje le na opisno-pozitivistično obravnavo posameznih pojavov znotraj danih lokalnih, razrednih in političnih okvirov. Zaostrovala se je zahteva in potreba, da se preseže statično obravnavanje in pojasnjevanje medsebojnih odvisnosti kot da bi bile stalnice veljavne za vse stopnje razvoja. Iz kritične ocene takšne prevladujoče miselnosti sta avtorja prišla do sklepov, da je potrebno uveljaviti razvojno, dialektično razlago. Šele takšna širša postavitev v času in prostoru se sooča z maksimalnim razponom različnosti, ki terja in omogoča identifikacijo splošnih zakonitosti oziroma njihovo konkretnjšo formulacijo ali določitev mej njihove veljavnosti.

V prvem delu knjige so nakazane tri razvojne etape prostorsko-družbenega razvoja:

a) teritorialne izolirane in notranje atomizirane družbene enote, ki jih je Marx obravnaval kot prvobitne, avtarktične skupnosti,

b) drugo etapo označuje razredna neenakost, razredni konflikt, odnosi dominacije in podrejenosti, izkoriščanja idr.,

c) tretja etapa pa nakazuje kontekst prihodnje brezrazredne družbe.

Dialektični pristop se kaže v naslednjih vidikih:

- enotnosti količinskih sprememb in njihovih kvalitativnih transformacij,

- upoštevanje protislovnosti in konfliktov kot jedra razvojnih sprememb,

- celostnem pristopu, ki presega parcialno zajemanje družbenega dogajanja in obravnava razvojne procese v njihovi medsebojni odvisnosti,

- obravnava ne le tisto, kar je empirično dano in razvito, ampak tudi tisto, kar je možno, kar obstoja kot zasnova, tendenca in kot negacija obstoječega,

- se ne zadržuje le na spremembah znotraj danih okvirov družbenega sistema, temveč vključuje tudi kvalitativno preobrazbo sistemov.

Izredno lepo je razvita v knjigi dialektika raznovrstnosti, sličnosti in različnosti in dialektika soodvisnosti procesov porasta raznovrstnosti, ki reducira raven integracije sistema, a v odgovoru na raznovrstnost se vrši integracija, oziroma da konflikt med raznovrstnostjo in integracijo potiska sistem k višjim ravnem razvoja in razvojnih sprememb (str. 74).

Pred nami je delo, ki zahteva od bralca veliko miselne zbranosti in potrpežljivosti. Večkrat se je treba vračati k smislu nekaterih temeljnih pojmov in formulacij, da bi lahko razumeli celoto. Gre za izredno visok abstraktni logični nivo, ki poskuša izločiti »splošno logiko razvoja«, ki naj abstrahira časovne in prostorske parametre in izloči »temeljne značilnosti ne samo vseh obstoječih sistemov, ampak tudi vseh sistemov preteklosti in prihodnosti« (str. 18). Takšna teoretična zahteva, vsaj kar zadeva prihodnost, je verjetno neuresničljiva, ker za vso prihodnost vnaprej ne moremo zagotovo vedeti, če se ne bodo pojavile nove temeljne značilnosti sistemov poleg tistih, ki smo jih sposobni izločiti na sedanji stopnji.

Uveljavljena dialektično logična analiza, ki se zavestno izogiba fenomenološki ravni pojasnitve konkretnih manifestacij razvoja kot so npr. urbanizacija, industrializacija, mehanizacija (str. 17), je gotovo do neke mere metodološko zakonita in plodna, ker

skuša zapopasti nekatere relacije in pojme v »čisti« obliki brez takojšnjega uvajanja in pritegovanja zelo raznovrstnih konkretnih situacij, v katerih se manifestirajo tudi te relacije. Seveda pa ostaja nezadostna in nezaključena, če ne preide v naslednji fazi v vsebinsko zgodovinsko analizo.

Prof. Mlinar sam pojasnjuje, da kolikor daljše časovno obdobje upoštevamo, toliko bolj nas to sili k splošnim formulacijam, kar je istočasno prednost in pomanjkljivost. Prednost je v tem, da nam nudi večjo pojasnjevalno moč pa tudi praktično operativno moč za širino možne strategije organizacije delovanja, pomanjkljivost pa je v tem, da terja še prevedbo v konkretne življenjske situacije, kjer se spopadajo konkretni razredni, skupinski in individualni interesi.

Logično preciziranje pojmov in izločitev abstraktnih razmerij nam pomaga pri razumevanju tudi bogastva konkretnih vsebin in procesov. Takšno prizadevanje, ki mu sledita avtorja, še ni postala razširjena praksa v socialoškem raziskovanju in pojasnjevanju, kjer je še vedno veliko esejističnega kramljanja, ki ne zahteva in predpostavlja sistematične družboslovne izobrazbe. Logično-metodološki pristop, ki je uveljavljen v knjigi, nam vsiljuje staro vprašanje, kakšno mora biti razmerje med logično – strukturno in zgodovinsko analizo. Za Marxa je logična analiza v bistvu presek poslednje razvojne stopnje zgodovinske stvarnosti.

V zvezi s statusom sistemske teorije v knjigi (na str. 84) trdi, da postaneta teorija in zgodovina ekvivalentni. Škoda, da ta zanimiva misel ni bolje obdelana, kjer bi se razkrila razmerje med teorijo in zgodovino v sistemske teoriji.

Prav tako se ob študiju knjige nisem mogel znebiti vprašanja, kakšno naj bi bilo razmerje med logično formalizacijo in konkretnjšo družbeno vsebino teh formalizacij. Takšne relacije in ontološke bitnosti kot diferenciacija, integracija, razlike, distribucija razlik, dezintegracija so prisotne na vsaki stopnji razvoja družbenih sistemov, toda zaradi tega svojega ontološkega in formalnologicnega statusa to niso nezgodovinske kategorije, ampak živijo različno življenje v vsaki družbeni formaciji. Tu ne smemo pozabiti na kategorijo »realnih abstrakcij«, kot je Marx pokazal na primeru kategorije dela in privatne lastnine. Npr. kategorija dela je

obstajala že davno prej, preden se je razvila moderna strojna industrijska forma dela, toda šele s to zgodovinsko formo dela je po Marxu obči pojem dela postal realna abstrakcija oziroma njegova stara abstraktna vsebina je dobila realni empirično zgodovinski ekvivalent. Nikdar torej ne smemo pozabiti na zvezo med formalno-logično abstrakcijo in realno abstrakcijo. V knjigi je ta problem na svoj način omenjen v poglavju o kognitivnih procesih, ko avtor trdi, da »čim višji je nivo razvoja, tem višji je nivo posplošitve v simbolnem sistemu« (na str. 156). To je v bistvu variacija Marxovega odkritja, da najvišje in najbogatejše abstrakcije nastajajo ob najraznovrstnejšem, najbogatejšem stvarnem razvoju, ker je možno empirično dokazati za mnoge fundamentalne kategorije na raznih področjih npr. pojem stroja, materije, kulture idr.

Prof. Mlinar si stalno prizadeva, kar je pri nas redkost, da povezuje najbolj abstraktne in splošne kategorije, ki imajo pogosto že filozofski značaj, z vsebino konkretnih družbeno zgodovinskih procesov. Zaradi *specifičnega teoretičnega cilja* obravnavane knjige ravno ta stil razmišljanja in raziskovalnega pristopa ne prihaja v taki meri do veljave. Seveda pa je to v bistvu naloga nadaljnje dodelave »razvojne logike družbenih sistemov«. Napačno pa bi bilo iz tega sklepati, da je prof. Mlinar ljubitelj nekakšnega logičističnega sociološkega formalizma. Njegovo družbeno angažiranje in celotno raziskovalno delo dokazuje nasprotno. Iz tega tudi ne sledi, da je uveljavljen logično-abstraktni pristop brez operativne uporabne moči za empirično družboslovno raziskovanje. Nasprotno! Vse bolj je nezadostno in nemočno verbalistično in esejistično nepovezano opisovanje posameznosti. Kolikor večja je razvejenost družbe, tembolj je nujno tudi strogo logično aksiomatsko formuliranje družbene teorije. Abstraktno obravnavanje ni isto kot abstrakcionistično. Bogate realne abstrakcije nas zbližujejo s stvarnostjo, prazne abstrakcije pa nas od nje odtujujejo in nimajo spoznavne in praktične moči, da bi z njimi stvarnost razumeli, obvladali, usmerjali in jo revolucionarno spreminjali. Realna abstrakcija je najbolj kondenziran, kristaliziran izraz empirične raznovrstnosti in nam po Marxu prihrani ponavljanje. Samo družbeno planiranje in upravljanje zahteva celotno obravnavo razvojnih procesov, kar pa

ni mogoče brez vse bolj splošnih in abstraktnih kategorij.

Naslednje vprašanje, ki me je mucilo ob branju knjige, pa je, ali je »razvojna logika družbenih sistemov« izločila logiko gibalnih sil razvoja. Knjiga nam ponuja odgovor, da so gibalne sile razvoja v obstoju razlik (variety) v sistemu, v distribuciji različnosti in nujnosti integracije raznovrstnosti.

Kaže, da je subjekt razvoja nekako izginil in se utopil v sistemu kategorij »variety«, »diversity«, integracija raznovrstnosti idr. Kot subjekt razvoja izstopi sistem sam, njegova notranja avtonomna determinacija s strukturo svojih nogranjih razlik, relacij, komponent in lastnosti, ki pa vključuje seveda tudi ljudi.

To avtonomno vlogo pri Marxu igra tudi sistem, in sicer sistem celotnega načina družbene produkcije. Marx prav tako ne izhaja iz prebivalstva kot subjekta vseh razmerij in kategorij, ki jih izraža, toda hkrati opozarja, da vsa analiza in dinamika kategorij predpostavlja ta subjekt. V večji meri bi bilo potrebno upoštevati razmerje obstoječih kategorij, ki opisujejo razvojno logiko družbenih sistemov do realnega predpostavljenega subjekta, to je ljudi v njihovi različni družbeni opredeljenosti. Gre bolj za metodično odsotnost subjekta v določenih zvezah, na določenih ravneh splošnosti, v resnici pa teorija nakazuje razvojne okvire uveljavljanja človekove osebnosti v različnih globalnih družbenih kontekstih. Pojasnjuje zakonitosti razvojnih procesov, ki vodijo k afirmaciji človekove osebnosti.

Ljudje morajo najprej živeti, da bi delali svojo zgodovino, to je neizprosna predpostavka vsake razvojne logike družbenih sistemov. Seveda pa je vprašanje, kdaj in kje ta nujna implicitna predpostavka eksplicitno vstopa v teoretični sistem kategorij, ki opisujejo razvojno logiko družbenih sistemov.

Avtorja sta začutila, da sama formalna logična analiza nevzdržno sili h konkretnjšim opredelitvam. Tako je uvedena tehnologija kot komponenta razvoja. Sodil bi, da je njej pripisana prevelika avtonomnost v okviru avtonomne logike razvoja družbenih sistemov. Sicer ni mogoče zanikati, da kolikor višji in integralnejši je nivo tehnologije tembolj prihajajo do izraza notranji tehnološki imperativi za razvoj in spremembo tehnologije, ker nastajajo ne samo družbena, ampak tudi tehnična protislovja med staro

in novo tehnologijo, toda kljub temu ni mogoče eksponentalni razvoj tehnologije razumeti zunaj celotnega produkcijskega načina. Če smo že uvedli tehnologijo v teoretični sistem, bi z isto logično upravičenostjo lahko eksplicitno uvedli še druge kategorije, ki so na višji ali vsaj na vzporedni ravni abstrakcije kot je tehnologija npr.: produktivne sile, produkcijski odnosi, družbene potrebe, družbena delitev dela idr. S tem bi splošna razvojna logika družbenih sistemov dobila še nove razsežnosti in osvetlitev. Ko se npr. obravnava na splošni logični ravni distribucija komponent in lastnosti v sistemu, se s tem neposredno vsiljuje konkretnjša raven obravnave, kako je s to logiko v razmerah razredne distribucije ali v možnih pogojih brezrazredne razvite družbe. Iztek v to vprašanje se nakazuje pri obravnavi enakosti in neenakosti (str. 168–169) ne glede na njun poseben metodološko ontološki in ne družbenopolitični pomen. Oba pomena je možno povezati, ko se trdi: »Enakost in neenakost, oboje je vzrok in posledica razvoja« (str. 169).

Ne glede na abstraktno raven obravnave nikdar seveda ne smemo pozabiti, da tudi logična abstrahirana razmerja razvoja temeljijo na konkretnih zgodovinskih materialnih družbenih razmerjih: nivoju produkcije, produktivnih sil, odnosov, potreb, interesov. Vedno smo v nevarnosti, da izvedemo logični salto mortale, logični subverzivni obrat, da predikat subjekta spreminjamo v subjekt, subjekt pa v predikat logike, da logiko realnosti spreminjamo v realnost samo, da postaja nadomestek realnosti. Realni materialni odnosi postajajo tako posledica in utelešenje logičnih razmerij, ne pa da so logična razmerja samo bolj ali manj točen izraz te realnosti. Ta nevarnost je toliko večja, kolikor se gibljemo na višji abstraktni ravni in kolikor bolj si prizadevamo zapopasti fundamentalne lastnosti totalitete.

Brez razlik gotovo razvoj ni mogoč, se tudi začeti ne more in ga tudi misliti ne moremo. Če bi obstajala čista identičnost brez različnosti, ne pa identiteta neidentitete, če uporabim Heglov izraz, potem razvoj ne bi bil mogoč. Toda gibalna avtonomna sila razvoja sistema ni v različnosti in integraciji raznovrstnosti, ampak v opredeljeni konkretni različnosti in integrirani raznovrstnosti. Razlika ni protislovje med produkcijskimi odnosi in silami vsebuje ele-

mentarno lastnost različnosti, toda gre za določeno dominantno razliko. Isto bi lahko rekli za razredne razlike in za razlike v delitvi dela, ki se nedvomno uvrščajo v gibalne sile družbenega razvoja. Brez teh eksplicitno uporabljenih kategorij se mi zdi nemogoče zaokrožiti razvojno logiko družbenih sistemov. Seveda pa je same te kategorije treba razvijati dalje ob soočenju z realnostjo.

Glede na uveljavljen logično metodološki pristop v knjigi je mogoče odgovoriti, da so v bistvu vse razlike, ki jih pokrivajo te kategorije, že zapodane v bolj splošnih kategorijah kot so »komponente«, »lastnosti« »lastnosti komponent in sistema«, »relacijske lastnosti«, »objektne lastnosti« idr. Pri razvoju ne gre samo za proizvajanje razlik in integracijo raznovrstnosti, ampak tudi za proizvajanje opredeljenih bistvenih razlik, ki šele omogočijo razlikovati posamične razvojne stopnje in se šele prek teh bistvenih konkretnih razlik realizira sam razvoj. Če se torej ne spustimo od splošnih značilnosti in pogojev razvoja k posebnim, smo v nevarnosti, da se nam izmakne ravno tisto, kar smo hoteli utemeljiti, to je razvoj. »Toda če imajo najbolj razviti jeziki z najbolj nerazviti skupne zakone in določenosti, potem je prav tisto, kar predstavlja njihov razvoj, razlika od tega splošnega in skupnega.« (Marx-Engels, Nemška ideologija, Lj. 1954, str. 210). Na istem mestu Marx/Engels, poudarjata, da je produkcija nasploh abstrakcija, toda razumna abstrakcija, da pa je hkrati to splošno, ki ga vsebuje »produkcija nasploh« močno razčlenjeno, razcepljeno v različne določenosti. Analogno bi lahko trdili za analizo pojma razvoja nasploh. V tej zvezi bi bila zelo relevantna Marxova analiza logičnih in zgodovinskih razmerij med enostavnimi in kontratnejšimi kategorijami. Metodološko je v tem pogledu izredno globoka Marxova misel, »da lahko enostavnejša kategorija izraža vladajoče odnose nerazvitejše celote ali podrejene odnose razvitejše celote, odnose, ki so zgodovinsko že eksistirali, preden se je celota razvila v smer, ki jo izraža konkretnjša kategorija« (Grundrisse, str. 23).

Pomembno vlogo v razvojni logiki družbenih sistemov igra kategorija integracije. Avtorja ne razumeta integracijo kot normativno koncepcijo, ki bi izražala konformistično sprejemanje danega temveč kot ob-

jektivni proces in stopnjo podružbljanja, ki istočasno meri tudi neenakost v distribuciji materialnih in duhovnih dobrin, ki izhajajo iz značilnosti produkcijskega procesa. Stopnja integracije neposredno izraža notranjo neenakost znotraj sistema razredne družbe. Tudi pri klasičnih marksizma najdemo povsod eksplicitno ali implicitno obravnavan proces prehajanja od enostavnega k bolj razvejanemu bodisi da gre za delitev dela, za produkcijska sredstva, za človekovo osebnost. Če odmislimo vse druge možne sociološko-politološke opredelilive integracije in njihov pomen, potem se mi zdi zelo posrečena opredelitev, da je integracija verjetnost, da sprememba v eni komponenti vodi k spremembi druge (str. 41). Toda v tem smislu ni totalno integriranega sistema, ampak, kot je zapisano, obstoji določena ohlapnost med spremembo v komponenti in spremembo sistema. Mislim, da sistem sploh ne bi mogel obstajati, če ne bi obstajala določena avtonomnost spremembe komponent glede na spremembo v sistemu. Avtomatična zveza med spremembo v komponenti in spremembo v sistemu je ambivalentna, ima za sistem različno vrednost, je lahko različno usmerjena: na destrukcijo, ogrožanje sistema in revolucionarno preobrazbo ali pa na vzdrževanje razvoja temeljnih lastnosti drugega sistema.

Razvoj je v knjigi opredeljen (str. 33) kot nivo integracija raznovrstnosti (»diversity«) kot kvantitativna lastnost sistema brez ozira na naravo razmerij (str. 43). Šele ob tej razlagi je jasno, zakaj je razvoj opredeljen kot kvantitativni pojem, razvojna sprememba pa kot kvalitativni (na str. 45). Zdi se mi, da pa še kljub temu obstaja formalno logično protislovje med opredelitvijo razvoja s količinskega vidika in razvojno spremembo kot kvalitativnim pojavom. Kako naj bo razvoj opredeljen kot količinski pojem, če pa obstoji iz kvalitativnih razvojnih sprememb, pri katerih gre za spremembo v relaciji med komponentami in v naravi komponent (str. 71)? Možno se je strinjati, da kopičenje razlik in njihovo distribuiranje vodi v eksponencialno obliko razvoja, toda umestno se je vprašati, ali je trajno mogoča eksponencialna forma razvoja. V kakšna protislovja vodi? Družbena eksponencialna forma razvoja je zgodovinsko neločljivo povezana z formiranjem kapitalističnega načina produkcije. Je mar možna trajna eksponencialna forma

razvoja socialističnega in komunističnega načina produkcije? To je še zelo odprto vprašanje!

V mnogih ozirih še nerazčiščena problematika se odpira ob tretiranju družbenega razvoja kot popolno avtonomno determiniranega po strukturi notranjih razmerij, lastnosti, komponent brez ozira navzven v odnosu do naravnih predpostavk družbe. Družbeni razvoj kolikor bolj se oddaljuje od svojih izhodiščnih stopenj, je sicer do neke meje vse bolj notranje avtonomno determiniran, toda to nas še ne opravičuje, da sistematično abstrahiramo njegove materialne povezanosti z naravo. V tem smislu so tudi družbeni sistemi ekološki in neekoloških sistemov sploh ni in znotraj tega potem šele lahko razlikujemo mehansko-ekološke, biološko-ekološke in družbeno-ekološke sisteme. Neekološka sistema sta lahko samo dva: samozadostni, neustvarjeni svet ali pa samozadostni neustvarjeni bog. Sodobna ekološka situacija mislim, da ni naklonjena in ne dopušča izključno avtonomnega, samozadostnega tretiranja družbenih sistemov. Seveda pa vedno obstoji globoko protislovje med procesom spoznanja in objektivno stvarnostjo. Vsi realni empirični sistemi so odprti, na spoznavni teoretični ravni reprodukcije teh sistemov pa težimo k zapiranju v okviru danih predpostavk analize svojega predmeta raziskovanja. Toda pogosto se je izkazalo, da je ravno tisto, kar je neko raziskovanje ali znanstvena disciplina trajno sistematično izključevala, na neki točki njenega razvoja postalo bistveno zanjo samo ali pa za neko drugo disciplino.

Verjetno bi tudi bilo produktivno preiti od univerzalne logike razvojnih sistemov k specifični logiki razvoja in prehoda enega družbenega sistema v drugega in se potem od teh specifičnih logik zopet vrniti k izdelavi in korekciji univerzalistične razvojne logike. Delo je pionirski poskus v oblikovanju deduktivno-ariomatske teorije družbenega razvoja in presega modernistične, funkcionalistične in mehanicistične razlage razvojnih sprememb, teorijo faktorjev, teorijo političnega razvoja. Ne prevzema sistemske teorije, skuša pa uporabiti jezik sistemske analize, da bi se z njegovo pomočjo dal deduktivno, aksiomatsko obliko zakonitim težnjam družbenega razvoja.

Ljubljana, 16. VI. 1980

MICHAEL REICH IN RICHARD EDWARDS: POLITIČNE STRANKE IN RAZREDNI BOJ V ZDA

Socialist Review, maj-junij 1978

Tokrat predstavljamo bralcem dva pri-spevka, ki sta izšla v reviji že leta 1978, vendar nista danes nič manj aktualna, saj so nekatere misli, ki ju vsebujeta, v luči sodobnih razmer v ZDA, še zanimivejše.

Že desetletja se poraja večina marksističnih analiz države v kapitalistični družbi pod močnim vplivom Leninovega dela »Država in revolucija«. Lenin je v svoji analizi carske države in v kritiki prevladujočih socialno-demokratskih koncepcij poudarjal zlasti moč prisile, ki jo država izvaja nad delavskim razredom in kmetstvom.

Množica avtorjev, ki se prištevajo med marksiste, je pod vplivom tega Leninovega dela izhajala iz nekoliko okrnjene podmene, da tudi v kapitalistični družbi država deluje le tako, da zagotavlja in pospešuje oblast kapitalističnega razreda. Po tej ortodoksni tradiciji so potemtakem meščanske demokratične politične forme zgolj umetna lupina okoli sicer represivnega jedra – države, kajti dejanska demokracija je znotraj konteksta kapitalistične družbe neuresničljiva.

Avtorja članka ocenjujeta, da tudi novejše strukturalne analize države peljejo do enakih teoretičnih in političnih sklepov: država v kapitalistični družbi ne more biti nič drugega kot orodje kapitalistične razredne dominacije.

Po mnenju avtorjev pa je treba teoretsko analizo države, in tudi politične zaključke, ki iz nje izhajajo, ponovno premisliti, da je država – tako kot druge sfere kapitalistične družbe – notranje protisloven sistem, ne pa zgolj preprost mehanizem prevlade kapitalističnega razreda. Države, tako kot tudi drugih sfer kapitalistične družbe, ne oblikuje en sam razred, marveč je to »arena«, v kateri se spopadajo vsi razredi; ta arena odraža razmerje razrednih sil, konkretno konstelacijo moči. Državo je treba torej analizirati zno-

traj konteksta dejanskega razvoja razrednih sil.

Avtorja sodita, da ni mogoče trditi, da demokratična forma države v ZDA danes enostavno legitimira kapitalistično prevlado; država to prevlada potencialno tudi ogroža. Prav to pa skušata avtorja dokazati z analizo štirih problemskih sklopov: z objektivnimi omejitvami, ki jih sama kapitalistična ekonomija vsiljuje državi; z vplivom kapitalistov in delavcev znotraj dvostranskega sistema; s prestrukturiranjem v smislu ohranjanja njene demokratične oblike ob hkratni redukciji vsebine, kar je odgovor na ogrožanje prevlade kapitalistov; z delovanjem države, ki v sedanjem času odseva rastoč konflikt med kapitalizmom in demokracijo.

Zahteve kapitalistične ekonomije

Ekonomski kontekst: kapitalistični proizvodni odnosi postavljajo dokajšnje omejitve glede možnih odločitev države. Država namreč ne more izvajati politike, ki bi bistveno zniževala profitno stopnjo ter s tem tvegala rušenje ravnovesja v celotnem gospodarstvu. Če bi na primer država previsoko obdavčila profite ali dovolila sindikatom preveč moči, bodo kapitalisti zmanjšali investicije, s tem pa bo porušeno ravnovesje v celotni ekonomiji in nastala bo fiskalna kriza države. Tako je potencialna možnost države, da bi se bolj zavzemala za delavstvo in hotela speljati pomembnejše spremembe v njihovo korist, bistveno omejena, kolikor kapitalisti zadržijo kontrolo nad investicijami.

Kapitalistična pomoč nad državo je omejena iz dveh vidikov. Prvič, država mora delovati tako, da uresničuje obče kapitalistične interese, ne pa tudi vseh partikularnih interesov posamičnih kapitalistov. Včasih so prav državni managerji tisti, ki se prej kot mnogi kapitalisti zavedo dolgoročnih splošnih interesov kapitala.

Drugič, moč kapitalistov nad državo je le relativna, kajti nek določen političen vpliv imajo tudi druge skupine, konflikti ali koalicije znotraj njih in med njimi pa v dokajšnji meri zapletajo podobo enostavnega dvostrankarskega sistema političnega boja. V deželi, kjer je priznana splošna volilna pravica in kjer je delavski razred mnogo številnejši od kapitalistov, mora razred kapitalistov jemati tako politično grožnjo dokaj resno. Sedanji ameriški volilni sistem s splošno volilno pravico in z neposrednim izborom senatorjev je bil dosežen šele z bojem žensk, malih farmerjev, delavcev, črncev in drugih skupin prebivalstva.

Dvostrankarski sistem

Z razširitvijo volilne pravice in z neposrednimi volitvami nosilcev nekaterih vladnih funkcij so se volilne aktivnosti organizirale skozi mehanizme političnih strank.

Tako predstavlja republikanska stranka »zmerne« kapitaliste, manjše podjetnike in tudi konservativnejše dejavnike velikega »businessa«. Republikanski programi težijo k neposredni ali bolj neposredni prisili, ki naj zagotovi prevlado interesov kapitalistov; odkrito se zavzemajo za višje profite in hitrejšo akumulacijo, mnogo manj pa se zavzemajo za razne socialno-varstvene programe, javno izobraževanje itn.

V nasprotju s temi pa veliki kapitalisti, ki se nagibajo k strategiji »korporativnega liberalizma« delujejo znotraj Demokratske stranke; mnogo odločneje podpirajo razne socialne programe in reforme. Te reforme so, gledano kratkoročno, precej drage, toda v daljši perspektivi blažijo ostrejše razredne konflikte, ki bi lahko kapitalistom prizadejali več škode, kot pa je cena reforme.

Kapitalisti prevladujejo v obeh strankah; programa obeh strank pa predstavljata alternativni strategiji za udejanjanje kapitalističnih interesov, njuno menjavanje na oblasti pa izraža spreminjanje trenutne strategije.

Po dominantni ideologiji in praksi Demokratske stranke sta delo in podjetništvo le dve različni interesni grupi, katerih interese je treba le uskladiti, ker niso medsebojno konfliktne. Posledica take naravnosti je, da je stranka uspešno spremenila potencial-

no avtonomno moč delavskega razreda v podrejeno interesno skupino.

Demokratska stranka je za delavski razred sorazmerno ugodnejša, zato je opazno tudi tako množično vključevanje vanjo. Nekaj delavskih skupin si je v Demokratski stranki izborilo v tem stoletju nekaj močnejši vpliv; posledica tega so nekatere reforme, ki so razširile meje demokracije; to je seveda potencialna grožnja kapitalistični premoči, ki je sprožila reakcijo kapitalistov: zahteve po spremembah političnega sistema, ki naj bi jim zagotovila večjo kontrolo nad državo.

Preoblikovanje države

S tem, ko se je volilni sistem odprl javnosti, se je razred kapitalistov usmeril k temu, da bi delavskemu razredu in manjšim podjetnikom preprečil, da bi ti lahko v celoti izkoristili vse na novo pridobljene možnosti. Kapitalisti so skušali zmanjšati učinek volilnega procesa na državno politiko s tem, da so izolirali proces odločanja v tistih vladnih telesih, ki niso podvrženi demokratični kontroli. Kapitalisti so skušali nadzorovati tudi same stranke s finančnimi sredstvi (vpliv na volilno kampanjo), s kontrolo sredstev javnega obveščanja ter s cepitvijo tretjih strank ter vključevanjem teh v obe dominantni stranki.

Konflikt med kapitalizmom in demokracijo

Utesnjevanje vpliva volilnega sistema na državo, finančni vpliv kapitalistov na obe stranki in sterilnost dvostrankarskega sistema so dejavniki, s katerimi je demokratična vsebina države dokaj zožena. Številne državljanske svoboščine sicer obstajajo, toda temeljni element demokratične vladavine – večinska podpora državi – je okrnjen. Povprečni državljani sodeluje v političnem življenju tako, da voli vsaki dve oziroma štiri leta, vendar pa imajo volitve vse manj vpliva na delovanje same vlade. To je povzročilo, da so ljudje dokaj nezainteresirani za volitve (na volitvah leta 1976 ni sodelovalo skoraj polovica volilcev), kar je odraz stanja, da znotraj volilnega sistema sploh ni ustreznih smiselnih alternativ.

Vendar pa obstaja tudi tej nasprotna tendenca: naraščajoči pomen volilne politike kot torišča boja za socializem in delavski razred. Tej tendenci daje oporo naglo širjenje področja dejavnosti države in državnih pristojnosti (od makro-ekonomskega planiranja do socialne politike, izobraževanja itd.). Prav to pa bo vzpodbudilo delavski razred k odločnejšemu boju znotraj države, kar vključuje tako volilno kot strankarsko politiko. K temu je delavski razred prisiljen ne le zato, da zavaruje svoje interese na področjih, ki jih kontrolira država, ampak tudi zato, da ponovno vzpostavi in razširi demokratični proces. Pri tem bo boj za demokracijo pomenil hkrati tudi antikapitalistični boj, kajti kapitalisti so odgovorili na demokratične politične reforme s teznjo po njihovem zadrževanju in omejevanju.

B. EASTON: FEMINIZEM IN SODOBNA DRUŽINA

V naslednjem članku »Feminizem in sodobna družina« se je avtorica B. Easton odločila za zanimivo primerjavo ameriških feminističnih gibanj iz preteklosti s sodobnim feminizmom; zdi se, da je bil njen glavni namen odkriti temeljne pomanjkljivosti v delu feministk »starega in novega kova«, da bi bile lahko njihove prihodnje dejavnosti teoretsko bolj osmišljene in praktično učinkovitejše.

Medtem ko je bilo delovanje feministk v ZDA ob koncu prejšnjega in v začetkih našega stoletja usmerjeno pretežno k boju za enakopravnejši položaj žensk v javnem življenju, je tarča napada sodobnih feministk patriarhalnost odnosov v družini, pri čemer se zdi, da gre le za razglabljanje o zgodovinsko spremenjenih življenjskih razmerah ameriških žena.

To je tudi glavni namen članka B. Easton, ki želi pokazati, da so organizirana ženska gibanja v ZDA reagirala vselej nekako post festum, in da je treba vso pozornost usmeriti ne na kritiko tradicionalne, a objektivno že razpadajoče patriarhalnosti, marveč na njene spreminjajoče se, skritejše sodobne oblike. Če se namreč ženska gibanja in levica v celoti ne bodo znali soočiti s praktičnimi problemi žensk v post-patriarhalni družbi, bodo zgubljali stik z množicami in tudi njihovo podporo.

Ker se avtorici članka zdi, da lahko natančneje opredeli nove oblike dominacije moških z analizo spreminjajočih se konceptov feminističnih gibanj v preteklosti, se v nadaljevanju loti kratkega orisa razvoja ameriškega feminizma.

Osrednji cilj feministk sredi 19. stoletja je bila borba za enake pravice obeh spolov. Njihova prva konvencija v Seneca Fallsu, New York, l. 1948, povsem odraža tako naravnost. Tovrstna srečanja so se redno odvijala vse do izbruha državljanske vojne; in čeprav se je kateri od udeleženk zdelo, da so vzvodi za patriarhalnost tudi v obstoječi družinski organizaciji, v obdobju zgodnjega feminizma o družini in zakonski zvezi kritiki problemu niso razpravljale.

Zenske 19. stoletja niso bile prikljene na dom le zato, ker je bila zanje zaposlitev zunaj doma vendarle teže dosegljiva kot moškim, ampak predvsem zato, ker je takrat zakonska zveza pomenila predvsem materinstvo. Ker takrat družbenih vzgojnih institucij praktično ni bilo, je razumljivo, da so matere ostajale doma. Pa ne le okolje, tudi ženska sama je od zakona pričakovala zlasti materinstvo – življenje poročene ženske brez otrok je veljalo za zavoženo. Take razmere je obstoječe pravo še utrjevalo.

V drugi polovici 19. stoletja so se nekatere ženske uveljavile na različnih družbenih področjih (zlasti v abolicionističnem gibanju), s čimer je bila redkim posameznicam dana možnost, da so kritiko patriarhalnosti zastavile tudi drugače, kot kritiko odnosov v družini. Leta 1898 je Charlotte P. Gilman objavila obsežno analizo vloge ženske v družini in v zakonski zvezi, kjer poudarja, da je ekonomska odvisnost žene od moža osrednji problem, s katerim se je treba soočiti.

Charlotte Gilman je s svojimi deli (kasneje pa še z znano novelo *The Yellow Wallpaper*) sicer potegnila za seboj del ameriškega feminističnega gibanja, večina pa je ni sprejela in jo je obravnavala kot nevarno radikalko. S svojo kritiko je namreč posegala na področje, kjer je bil moški še zelo močan in je bila zato cena za ženino upiranje še previsoka.

Večina feministk zgodnjega 20. stoletja se je angažirala v kampanji za splošno in enako volilno pravico in ko je bila leta 1920 dosežena, so ženska gibanja zamrla. Ponovno so oživela šele v šestdesetih letih kot izraz nezadovoljstva s proklamirano formalno ena-

kostjo in praktično življenjsko neenakostjo; za žarišča svojega delovanja so izbrala kritiko dominacije moških v družini.

Feminizem šestdesetih let je bil sprva integralni del ameriške nove levice; toda postopoma je naraščalo nezadovoljstvo zaradi avtoritarno-protagonističnega obnašanja levčarskih voditeljev. Ker ženske niso hotele biti le privrženke in ker so njihove probleme vse bolj postavljali ob rob, so osnovale avtonomna ženska združenja.

Ta so se med seboj razlikovala glede na zmerno liberalno ali radikalno usmeritev. Liberalne feministke so sicer številčno v večini, vendar je manjšinsko radikalno krilo gibanja pretežno začrtovalo smernice delovanja in tudi največ prispevalo na področju feministične literature in teorije.

Radikalno krilo feminizma je nastopalo proti najrazličnejšim oblikam diskriminacije žensk, ni pa se spraševalo po njihovih vzrokih. Zanje je bila dominacija moških nad ženskami temelj za vse druge oblike dominacije in izkoriščanja. Znotraj radikalnega krila pa se je izoblikovala še smer, ki se je poimenovala za antiimperialistično oziroma marksistično feministično krilo. To je izkoriščanje žensk razumelo kot eno od oblik izkoriščanja in jo je osvetljevalo z vidika razredne teorije.

V tem obdobju sta v radikalnem krilu gibanja nastali dve pomembni teoretični deli (Kate Millet, *Sexual Politics* in Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex*), ki sta izredno kritično obravnavali odnose v družini.

Zakaj je bil v tem času možen prehod na kritiko družine, se sprašuje avtorica članka B. Easton, in odgovarja, da v prvi vrsti zaradi močno povečane ekonomske emancipacije žensk, večjih aspiracij, ki so se udejanjale najprej v zahtevah po zvišanju mezd ženske delovne sile. Znani so podatki, da je dobila ob prelomu stoletja v ZDA bela ženska za enako delo le 40% mezde belega moškega, leta 1956 – ob največjem povpraševanju po ženski delovni sili 63% mezde moškega, v času upadajočega povpraševanja (leta 1973) pa spet le 56,3% mezde moškega!

Vse večja ekonomska samostojnost žensk je prispevala tudi k večji vplivnosti in moči žene znotraj zakonske zveze, kar je sprožilo usihanje tipično patriarhalnih odnosov. Vendar, poudarja B. Easton, zmanjševanje avtoritete moških v družini še ne pomeni tega, da patriarhalnost zginja, pač pa dobiva

skritejše, subtilnejše oblike, ki jih še nismo niti poimenovali niti jih še prav ne razumemo, vendar je nujno, da jih začnemo identificirati.

Osrednji temi aktualnih feminističnih gibanj v ZDA se sučeta okoli dveh vprašanj. Prva zadeva zahteva, da se je treba prizadevati za drugačno obnašanje moških v zakonu; ti naj bi se postopno osvobajali stereotipne predstave o moškosti kot o čustveno neekspresivni lastnosti. Drug problem zadeva iskanje nove identitete žensk, ki so razpete med domom in delovnim mestom in se zato od njih tudi pričakujeva dva stila obnašanja. Doma ženskost v obliki spolne privlačnosti in otroške nebogljenosti, na delovnem mestu pa agresivnost, osebnostna celovitost, kar naj bi bila tipična atributa moškosti.

Razen tega, da se ukvarja s povsem življenjsko-praktičnimi vprašanji, uživa sodobni ameriški feminizem tudi sloves gibanja, ki zavrača družino, zakonsko zvezo in monogamijo, kar je gibanju v marsičem škodovalo. Namreč, večina ameriških žensk želi poglobljati odnose z moškimi, želi (potrebuje) varnost, ki jo zakonska zveza obeta. In če feministična gibanja ne bodo upoštevala dejanskih življenjskih interesov ameriških žena, potem lahko pričakujemo, da se bodo vse bolj usmerjale na desni, saj smo že danes priča gibanjem proti abortusu, homoseksualnosti in popularnosti uspešnic na temo »kako zapeljivati moške«. Čas bi že bil, zaključuje B. Easton, da feminizem in leвица v celoti posvetita tem vprašanjem več pozornosti.

DRŽAVNO UPRAVLJANJE IN DRUŽBA

Sovetsko gosudarstvo i pravo Moskva, št. 11/80

Revija med drugimi prispevki objavlja tudi razpravo B. P. Kurašvilija Načela sovjetskega državnega upravljanja. Pod pojmom državno upravljanje razume dejavnost vseh državnih organov pri uveljavljanju družbenih odnosov. Med načela, ki urejajo odnose med državo in družbo, šteje načela, ki »omogočajo dejavnost v korist družbe in človeka«. Takšna dejavnost je v sami naravi socialistične države. Družbeni interesi se v socialistični družbi uresničujejo ob upošte-

vanju pravic in zakonitih interesov posameznih družbenih skupin in državljanov. V primerih pa – pripominja Kurašvili – ko se družbeni interesi ne ujemajo v celoti z nekaterimi skupinskimi ali osebnimi interesi, je državni aparat tisti dejavnik, ki zagotavlja prednost splošnljudskih interesov. Vendar državni aparat to zagotavlja na takšen način, da niso prezrti v celoti skupinski in osebni interesi, temveč da se v največji možni meri upoštevajo. Seveda vse to pomeni, da se je vendarle nujno soočiti s tistimi skupinami in posamezniki, ki bi hoteli uresničevati protidružbene interese. Socializem ni združljiv s kakršnimkoli oblikami družbenega zajedništva in z obstojem privilegiranih družbenih slojev in skupin. V tem smislu, zatrjuje naš avtor, je treba tudi razumeti ustavo Sovjetske zveze iz 1977. leta. Ustava Sovjetske zveze opredeljuje Sovjetsko zvezo kot socialistično splošnljudsko državo in govori o tem, da vsa oblast v Sovjetski zvezi pripada ljudstvu. Kurašvili v zvezi s tem piše o načelu ljudske oblasti in ljudskega predstavnštva.

Načelo partijskega vodenja pa je splošno načelo organizacije družbenega življenja v Sovjetski zvezi. KP SZ je sicer jedro državnih mehanizmov, vendar komunistična partija te državne mehanizme ne nadomešča. KP SZ določa notranjepolitično in zunanjepolitično usmeritev države, pri tem pa se ne osredotoča na uresničevanje državne politike v vseh podrobnostih, ker je to delo državnih organov. Vse partijske organizacije delujejo v okviru ustave Sovjetske zveze. Ne sprejemajo splošno obveznih sklepov v svojem lastnem imenu, temveč le v okviru zakonito normiranih postopkov. Sistem odnosov med KP SZ in sovjetsko državo, pojmovan kot »partijsko vodenje«, zagotavlja razvoj socialistične demokracije. Načelo udeležbe družbenih organizacij in državljanov pri upravljanju pa dopolnjuje načelo ljudske oblasti in ljudskega predstavnštva.

V drugem delu svoje razprave se Kurašvili posebej zaustavlja še ob načelih demokratičnega centralizma, socialističnega internacionalizma, zagotavljanja splošno družbenih interesov pred skupinskimi, socialistične zakonitosti in discipline, planiranja in ob načelu medsebojnega združevanja državnega upravljanja z družbenim samoupravljanjem.

Načelo demokratičnega centralizma je načelo, ki velja tako znotraj KP SZ kot tudi

v vsem globalnem političnem sistemu. Odstop od tega načela vodi ali k birokratizmu, ali k tistemu, kar avtor imenuje »popustljiv stil upravljanja«.

Načelo proletarskega internacionalizma in federalizma – v svoji notranjepolitični sestavi – zagotavlja strnjeno in slogovno sovjetskega ljudstva, »nove zgodovinske večnacionalne skupnosti ljudi«. Načelo zagotavljanja prednosti splošnljudskih interesov pred skupinskimi pojmuje Kurašvili kot uresničitev notranjega vidika državne suverenosti. Sovjetska država in vsi njeni organi temelje na socialistični zakonitosti, po kateri se morajo ravnati tudi vsi sovjetski državljanji. Ta obveznost je tudi temelj državljanske discipline. Načelo planiranja pojmuje naš pisec kot načelo, ki odseva plansko naravo delovanja socialistične družbe. Posebej podčrtuje velik pomen direktivnega državnega planiranja. Veliko vlogo združevanja državnega upravljanja z družbenim samoupravljanjem pa vidi Kurašvili v tem, da je državno upravljanje bolj učinkovito, v kolikor se bolj opira na mehanizme samoupravljanja v družbenem življenju. Razširitev družbenega samoupravljanja, predvsem na proizvodni in teritorialni ravni, je po Kurašviliju »magistralna pot razvoja sistema družbenega upravljanja v zreli socialistični družbi«.

Med drugimi zapisi v tej številki revije Sovetske gosudarstvo i pravo naj omenimo še prispevek L. M. Gudošnikova in K. A. Egorova O novi zakonodaji na Kitajskem, J. P. Orlovskija Utrditev delovne discipline kot sredstvo uresničevanja ekonomske in socialne politike partije, V. I. Novoselova Leninovo načelo javnosti v državnem upravljanju. M. N. Marčenko pa piše o pojmovanju in strukturi političnega sistema sodobne meščanske družbe, kjer daje pregled in analizo tovrstne literature. Med sovjetskimi avtorji omenja tudi nekatere znane politologe in druge družboslovce kot npr. Šahnazarova, Burlackega, Šubina, Inozemceva, Kuzmina in druge.

SAMOUPRAVLJANJE V JUGOSLAVIJI

Politica internazionale, Rim, št. 3-4/80

Mesečnik *Politica internazionale* (glavni urednik Giancarlo Pasquini, odgovorni urednik Giampaolo Calchi Novati) izdaja Insti-

tut za odnose Italije z državami Afrike, Latinske Amerike in Bližnjega Vzhoda. V upravnem odboru Instituta so med drugimi Giancarlo Pajetta, Carlo Ripa di Meana in vrsta drugih, predvsem levih intelektualcev Italije.

Precejšen del obravnavane številke revije *Politica internazionale* je posvečen Jugoslaviji in sicer samoupravljanju in politiki neuvrščenosti. V uvodni predstavitvi piše Adriano Guerra, predstojnik Študijskega in dokumentacijskega centra Instituta Gramsci v Rimu in se sprašuje o Jugoslaviji »po Titu«. Govori o »mehanizmih prehoda« ter opozarja na izjemno Titovo vlogo v družbenopolitičnem življenju Jugoslavije in tudi v mednarodnih odnosih. Omenja tudi probleme in težave, s katerimi se jugoslovanska družba sooča v samoupravnem razvoju, ki pa jih je zmožna preseči v okviru nadaljnje samoupravne usmeritve in politike neuvrščenja.

Guido Martini v prispevku Samoupravljanje kot sistem družbene in ekonomske organizacije govori o treh vidikih samoupravljanja in sicer kot o organiziranem gibanju delavskega razreda, kot o sistemu proizvodnje in kot družbenem sistemu, ki vsebuje vrsto političnih in institucionalnih norm. Paolo Brera, Lucia Lanzanova, Miranda Zen prek dokaj kritično izostrene optike gledajo na naš ekonomski položaj. V članku z naslovom Dosežki plana in konjunkturne

težave se zaustavljajo še zlasti ob naši negativni plačilni bilanci, »galopirajoči« inflaciji in (pre)majhni produktivnosti. Marco Dogo, politolog iz Padove, razmišlja o razvoju samoupravnih institucij in o participaciji. Posebej izpostavlja interesno artikulacijo v jugoslovanskem političnem sistemu in v zvezi s tem razčlenjuje tudi delegatski sistem. Od jugoslovanskih avtorjev sta v »dossier« o samoupravljanju in politiki neuvrščenosti vključena Rudi Supek (Kritični odgovor na državni socializem) in Vatroslav Vekarić (Velika pozornost za mediteransko območje).

Stefano Bianchini, sodelavec Instituta Gramsci je prispeval članek z naslovom Nacionalistični pritiski in federalna rešitev ter razvejano kronologijo temeljnih obdobij v notranji in zunanji politiki Jugoslavije od leta 1945–1975. Franco Sogliani je pisec razprave z naslovom Neuvrščenost – razlog izbire, Paolo Santacroce pa članka, ki se dotika samoupravljanja kot modela, ki ga je težko »izvažati«. Prikaz te številke revije *Politica internazionale* lahko sklenemo z ugotovitvijo, da bi nekatera stališča v člankih vsekakor zaslužila polemiko in da so – tudi zaradi tega – prispevki tudi zelo vabljeni za branje.

(Prevod in priredba: Srna Mandić, Tanja Renner, Boštjan Markič)

Socijalizam (Beograd) št. 9/1980

Studije in članki: ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ: K reformi jugoslovanskega bančništva (II. del); ANDREJ BERDEN: Družbena lastnina v Jugoslaviji; BRANKO HORVAT: Prispevek k diskusiji o politični ekonomiji socializma; AUGUŠTIN PAPIĆ: Tuji zasebni kapital in dežele v razvoju; VLADIMIR CVJETIČANIN, VLADO PULJIZ: Deagrarizacija kmetijskega prebivalstva; MARA BEŠTER: O nekaterih odprtih vprašanih svobodne menjave dela na področju družbenih dejavnosti; BRANKO VOJIČIĆ: Pravica veta v Varnostnem svetu; *Polemika:* MIJAT ŠUKOVIĆ: Revolucionarni etatizem in kontinuiteta revolucije v Jugoslaviji; JOVAN ANDRIJAŠEVIĆ: Dohodek iz izjemnih ugodnosti ali rent; *Eseji:* PREDRAG GOLUBOVIĆ: Ob letošnjem festivalu jugoslovanskega igranega filma; *Pogledi:* BORIS NONEVSKI: Trdoživa manjšina – poezija; LJUBIŠA R. MITROVIĆ: Sodobna francoska sociologija in samoupravljanje; KICA BARDŽIEVA: Čakajoč Becketta!; *Prikazi.*

Opredeljenja (Sarajevo) št. 10/1980

Participacija, samoupravljanje, socializem – Cavtat '80: KIRO GLIGOROV: Družbenoekonomski temelji socialističnega samoupravljanja (v Jugoslaviji); ZDRAVKO GREBO: Samoupravljanje in država; JEAN ZIEGLER: Protiimperialistična borba in samoupravljanje; YVON BOURDET: Sartre in samoupravljanje; *Konfrontacije:* FUAD MUHIĆ: Anahronizem neke »alternative«; *Marksistična kritika sodobnega kapitalizma:* ZORAN VIDAKOVIĆ: Socializem ali barbarstvo; NIKOLA POPLAŠEN: Kapitalizem, samoupravljanje in človeške potrebe; SLOBODAN INIĆ: Marksistična teorija kriz v kapitalizmu in

»teorija zloma«; *Družbenoekonomske teme:* TOMISLAV AŽDAJIĆ: Analiza in ocena rezultatov zunanjetrgovinske menjave med SFRJ in Evropsko gospodarsko skupnostjo, posebej z ZR Nemčijo v letu 1979; HALID KONJHODŽIĆ: Teoretski temelji inflatornega mehanizma; ALEKSA MILOJEVIĆ: Migracija med teorijo in stvarnostjo.

Marksistička misao (Beograd) št. 5/1980

Socializem in vojna: BRANKO PRIBIČEVIĆ: Teze za razpravo; Razprava: Branko Pribičević, Dušan Dozet, Milosav Simić, Miloš Prelević, Anton Bebler, Gavro Altman, Frano Cetinić, Stanislav Stojanović; *Članki in studije:* JOVA ARANDELOVIĆ: O zgodovinskem pomenu dialektike; MILAN PODUNAVAC: Podaništvo in demokracija; ANDREJ KIRN: Socializem in narava; *Prispevki:* Družbenoekonomski temelji razvoja nacije; JOVAN TODORVIĆ: Srednjeročno planiranje v organizacijah združenega dela; *Razprave:* Protislovja v združenem delu in delavski štrajki; *Razgovor z ustvarjalcem:* Dometi in problemi sociologije v Jugoslaviji (z dr. Jožetom Goričarjem se je pogovarjal Dušan Janjić); *Preводи:* BELA FOGARASI: Uvod v Marxovo filozofijo; *Pogledi, prikazi, tematska bibliografija.*

Pregled (Sarajevo) št. 11–12/1980

Članki: ESAD ZGODIĆ: Prispevek k proučevanju Titovega pojmovanja etike sreče; VOJISLAV MAKSIMOVIĆ: Filozofski mir Marcela Šnajderja; MARIJAN KOROŠIĆ: Investicije in akumulacija organizacij združenega dela; ASIM STRANJAK: Monetarno-kreditni mehanizem in akumulativnost gospodarstva; IVAN CIFRIĆ: Analični pristop k definiranju kmečkega prebi-

valstva; MUHAMED NUHIĆ: Televizija jutri: razvoj medija in razvoj njegove družbenosti; AVDO SUČESKA: Recepcija nekaterih srednjeveških južnoslovenskih pravnih ustanov v osmansko-turškem pravu; *Iz zgodovine BiH*: BRANISLAV BEGOVIĆ: Začetki industrijske eksploatacije gozdov na področju Krivajskega bazena in Žepske visoke planote; *Prevod*: NIKOLAJ IOSIFOVIČ KONRAD: Stara znanost o Vzhodu in njene nove naloge; *Prikazi, bibliografija*.

Socijalizam (Beograd) št. 10/1980

Tema dneva: Participacija, samoupravljanje, socializem (prispevki za mednarodnega znanstvenega srečanja »Socializem v svetu«, Cavtat 1980: HAMID AID AMARA: Značilnosti kolektivnega proizvodnega sektorja alžirskega kmetijstva; KEN COATES, TONY TOPHAM: Delavska kontrola in samoupravljanje v Veliki Britaniji; PARI-MAL GHOSH: Participacija, samoupravljanje in socializem v Indiji; KIRO GLIGOROV: Družbenoekonomski temelji socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji; LESLIE GOONEWARDENE: Vključevanje samoupravljanja v državna proizvodna podjetja v Sri Lanki; ZDRAVKO GREBO: Samoupravljanje in država; PIERRE HUREAU: Stališča CFDT o samoupravljanju in socializmu; D. A. KERIMOV: Socialno planiranje v ZSSR: teorija, praksa, perspektive; MAX MMUYA: Ujamaa in participacija; MILOŠ NIKOLIĆ: Teoretični temelji razvoja socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji; MOUNIR SHAFIQ: Samoupravljanje v zgodovinskem izkustvu arabsko-islamskih družb; SU SHAOZHI: Nekatera vprašanja socialistične gospodarske izgradnje Kitajske; JAROSLAV VANEK: Pionirska vloga Jugoslavije za globalno družbo; OSCAR WAISS: Aktualna privlačnost ideje samoupravljanja; AUGUSTIN WAJDA, MIECZYSLAW SZYSZKO: Delavsko samoupravljanje in razvoj socialistične demokracije na Poljskem; *Polemika*: RADOVAN DRAŠKOVIĆ: Institucionalizacija naše družbe in hiperprodukcija (prolifercija) državnih in samoupravnih aktov; ALEKSANDAR SEKULOVIĆ: Odnos partija-razred kot ključno vprašanje države v socializmu.

Kulturni radnik (Zagreb) št. 5/1980

Članki, razprave: SLOBODAN INIĆ: Ekonomija in revolucija; ADOLF DRAGIČEVIĆ: Dogme in utopije v politični ekonomiji socialističnega samoupravljanja; DŽEMAL SOKOLOVIĆ: Carstvo svobode in carstvo nujnosti; *Iz zgodovine teorije*: Buharin v zgodovini Sovjetske zveze in mednarodnega komunističnega gibanja; ROSARIO VILLARI: Uvodne pripombe; STEPHEN F. COHEN: Buharinova vizija graditve »socializma«; VOJISLAV STANOVIĆ: Buharin kot marksistični teoretik; GIUSEPPE BOFFA: Buharin in mednarodni problemi revolucije; ALDO ZANARDO: Buharin in »Priročnik« iz leta 1921; MOSHE LEWIN: Buharin in staliniščična država; WŁODZIMIERZ BRUS: Razprave o reformah v deželah Vzhodne Evrope in njihova povezanost s problematiko NEP; ADOLF G. LÖWY: Izvori Buharinove teorije o svetovni revoluciji; MICHAEL REIMAN: Buharin – epoha in osebnost; *Odzivanje*: BOŽO RUDEŽ: Dušebrižništvo katoliške cerkve; *Ideje, pogledi, mnenja*: Teoretska problematizacija reforme vzgoje (Nedeljko Kujundžić); Pristop k temeljnim pojmom sociologije (Blaženka Novak); Gramscijeva intelektualna formacija (Lino Veljak).

Argumenti (Rijeka) št. 2/1980

Iz zgodovine jugoslovenske marksistične misli: PREDRAG MATVEJEVIĆ: Beležke o Zvonimiru Richtmannu; IVAN KR-TALIĆ: »Vitez Revizije«; ZVONKO BRAUN: Psihoanaliza – njen materialistični temelj in odnos do drugih psiholoških teorij; ZVONKO BRAUN: Znanost in objektivnost; ZVONKO RICHTMANN: Preobrat v znanstveni podobi sveta; ZVONIMIR RICHTMANN: Sodobna fizika in filozofski materializem; ZVONKO RICHTMANN: Borba okoli Einsteinove teorije relativnosti; *Študije in članki*: BRANKO BEK: Albert Einstein (1879–1955); DUŠAN ŽUBRINIĆ: Znanstvena organizacija dela; VLADIMIR GLIGOROV: Levo in desno, anarhisti in marksisti; MARCO DO-CO: Marx in Bakunjin na bregovih Drine; *Kritična kartoteka*.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- AKTUALNI problemi marksizma. Neda Brglez, ... et al. (Ured. in predgovor Maca Jogan.) Ljubljana, Delavska enotnost 1980. 282 str. -- sig. 14.306.
- SRUK Vladimir: Nazorska vprašanja. Nравstveni, kulturno-politični in filozofski eseji ter zapisi. Maribor, Obzorja 1980. 211 str. -- sig. 14.304.
- TEMELJI programov idejnopolitičnega usposabljanja in marksističnega izobraževanja v ZK Slovenije. Ljubljana, Komunist 1980. 147 str. /Politična šola CK ZKS Ljubljana, 12/ -- sig. 1/2914-12.

II. FILOZOFIJA

- BRONOWSKI Jacob: Osjećaj budućnosti. (A sense of future.) Eseji iz filozofije znanosti. (Izabrao i uredio P. E. Ariotti i Rita Bronowski. Prev. N. Sesardić.) Zagreb, Globus 1980. 293 str. /Novi svijet, 7/ -- sig. 14.229-7.
- CASTANEDA Carlos: Priče o moći. (Tales of power. Prev. V. Prokić.) Beograd, Prosveta 1980. 312 str. /Biblioteka Današnji svet, 23/ -- sig. 11.947-23.
- KANGRGA Milan: Etički problemi u djelu Karla Marxa. Kritika moralne svijesti. 2. izid. Beograd, Nolit 1980. 295 str. /Filozofska biblioteka, 2/ -- sig. 14.308-2.
- KIERKEGAARD Søren: Osvrt na moje delo. Prev. Lela Matic. Beograd, Grafos 1980. 111 str. /Horizonti, 35/ -- sig. 13.760-35.
- LEVI-STRAUSS Claude: Mitologike. 1. d.: Presno i pečeno. (Mythologiques. 1. La cru et la cuit. Prev. D. Udovički. Predgovor N. Milošević.) Beograd, Prosveta-BIGZ 1980. XLVII+374 str. Ilustr. /Karijatide N. S. -- 8/1/ -- sig. II/5019 N. S. -- 8/1/.
- RUSSELL Bertrand: Problemi filozofije. (The problems of philosophy.) Prev. A. Pavković, M. Jovanović. Predgovor: Gajo Petrović. Beograd, Nolit 1980. 158 str. /Filozofska biblioteka, 1/ -- sig. 14.308-1.
- SVEST i saznanje. Ogledi iz savremene analitičke filozofije. Ryle ..., et al. Izabrao i ured. A. Pavković. Beograd, Nolit 1980. 406 str. /Sazvednja, 71/ -- sig. 10.690-71.
- URBANČIĆ Ivan: Vprašanje umetnosti in estetike na prelomu sodobne epohe. Estetska in filozofska misel Dušana Pirjevca. Ljubljana, ISU 1980. 380 str. =f. -- sig. VI/2799. /ciklost./

III. SOCIOLOGIJA

- ADORNO Th. i A. Gehlen: Da li je sociologija nauka o čovjeku? Jedan polemički razgovor. Dijalog, Sarajevo, 1980, št. 3, str. 157-176.
- BAGNASCO Arnaldo: Tržište radne snage, klasna struktura i regionalne formacije u Italiji. Revija za sociologiju, Zagreb, 1979, št. 3/4, str. 54-58.

- ČIRIĆ Jovan V.: Osnove sociologije naselja i sociologije sela. Niš, Gradina 1979. 179 str. ilustr. -- sig. II/14.892.
- DRUŠTVENI položaj i uloga žene u razvoju socijalističkog samoupravljanja. Okrugli sto, Zagreb 1980. Žena, Zagreb, 1980, št. 4/5, str. 1-162.
- DUVERGER Maurice: Janus. Dva lica Zapada (Modern democracies. Prev. G. Popović-Vujičić.) Zagreb, Globus 1980. 254 str. /Biblioteka Novi svijet, 12/ -- sig. 14.229-12.
- FREEMAN Ch.-M. Jahoda: Budućnost svijeta. Velika rasprava. (World futures. Prev. Ž. Vodinić.) Zagreb, Globus 1980. 569 str. /Biblioteka Novi svijet, 11/ -- sig. 14.229-11.
- GASPARINI Giovanni: Problematika nemanualnih radnika u novijoj sociološkoj analizi. Revija za sociologiju, Zagreb, 1979, št. 3/4, str. 46-53.
- GOULDNER Alvin W.: Za sociologiju. Obnavljanje i kritika u sociologiji danas. (For sociology. Prev. B. Horvat.) Zagreb, Globus 1980. 483 str. /Biblioteka Današnji svijet, 10/ -- sig. 14.229-10/
- HABERMAS Jürgen: Teorija i praksa. Socijalnofilozofske studije. Prev. D. Kolendić. Beograd, BIGZ 1980. XIX+473 str. /Biblioteka marksizma/ -- sig. 14.310.
- INDUSTRIJSKA demokracija u Evropi = Kooperation und Partizipation in Industrieunternehmen Europas. IDE-Internacionalna istraživačka grupa (Vesna Pusić i Veljko Rus za Jugoslaviju). Berlin, Internationales Institut für Management und Verwaltung -- Internacionalni institut za upravljanje 1979. loč. pag. /Samopravni sistem u Jugoslaviji i industrijska demokracija u Evropi, 4/ -- sig. IV/2599-4. /ciklost./
- KERŠEVAN Marko: Marksistička sociologija? Naše teme, Zagreb 1980, št. 7/8, str. 1226-1245.
- KYOVSKY Rudi: Socialna in gospodarska kriza na območju Evropske gospodarske skupnosti in industrijska demokracija (udeležba delavcev pri upravljanju podjetij). Združeno delo, Lj., 1980, št. 29(6), str. 730-734.
- MINGNONE Enzo: Urbana sociologija i zreli kapitalizam -- problemi divjo kriza. Revija za sociologiju, Zagreb, 1979, št. 3/4, str. 87-92.
- OWEN Robert: Novi pogledi na društvo i ostali radovi. (A new view of society and other writings.) Izbor i bibliografija: Mile Joka. Prev. M. Zaninović.) Zagreb, Školska knjiga 1980. 272 str. 71 sl. -- sig. II/14.886.
- PARTICIPACIJA i ideje samoupravljanja u kapitalističkim zemljama. Marksizam u svetu, Beograd, 1980, št. 3/4, str. 1-365.
- PEŠEC Mojca: Inovacijski procesi v OZD. Sodelavci: Andrej Mrevlje, Tatjana Jonke-Bratina. Ljubljana, ISU 1980. (VI)+217 str. /ciklost./ -- sig. IV/2805. /Ciklost./
- RASIĆ Nikola: Metodološka vrednost i struktura mode-
la. Revija za sociologiju, Zagreb, 1979, št. 3/4, str. 106-116.

- SULTANOVIĆ Vladimir: Društvo, elite i tehnokratija. Sarajevo, Veselin Masleša 1980. 314 str. /Polis: savremena društvena misao/ – sig. II/14.887.
- TADIĆ Ljubomir: O suštini samoupravljanja. Revija za sociologiju, Zagreb, 1979, št. 3/4, str. 5–28.
- TAVČAR Jože: Socialna politika v združenem delu. Ljubljana, Delavska enotnost 1980. 128 str. /Knjižnica Sindikati, 32/ – sig. 13.637-32.
- : TEORETIČNI in metodološki aspekti raziskovanja razvoja socialistične samoupravne družbe. Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj. (... prev. Ilija Globačnik ..., et al.) Ljubljana, Delavska enotnost – Zagreb, Informator 1980. 103 str. /Zvezki za teorijo in prakso samoupravljanja, 1) – sig. II/14.875-1.
- TOURAINÉ Alain: Postindustrijsko društvo. (La société post-industrielle.) Prev. B. Fulanović, Sanja Tamburašev. Zagreb, Globus 1980. 355 str. /Biblioteka Novi svijet, 8/ – sig. 14.229-8.
- WEISS Dimitri: Industrijska demokracija. Samoupravljanje ili radnička kontrola? (La démocratie industrielle) Prev. D. Celebrini. Zagreb, Globus, 1980. 273 str. /Biblioteka Novi svijet, 9/ – sig. 14.229-9.
- : ŽENSKO pitanje. Argumenti, Rijeka, 1979, št. 1, str. 91–224.
- ZUPANOV Josip: Teze o društvenoj krizi. Revija za sociologiju, Zagreb, 1979, št. 3/4, str. 40–45.
- IV. PSIHOLOGJA
- COOPER David: Psihijatrija i antipsihijatrija. (Psychiatry and anti-psychiatry.) Prev. Lj., Bastaić. Zagreb, Naprijed 1980. 145. str. (Biblioteka Psiha, 1.) – sig. II/14.891-1.
- CROWCROFT Andrew: Razumijevanje ludila. (The psychotic-understanding madness.) Prev. M. Berghofer. Zagreb, Naprijed 1980, 246. str. (Biblioteka Psiha, 2) – sig. II/14.891-2.
- EYSENCK H.J.: Upotreba i zloupotreba psihologije. (Uses and abuses of psychology.) Prev. Nada Horvat. Zagreb, Naprijed 1980. 321 str. (Biblioteka Psiha, 3) – sig. II/14.891-3.
- SZASZ Tomas S.: Ideologija i ludilo. (Ideology and insanity.) Prev. J. Djaković. Zagreb, Naprijed 1980. 294 str. (Biblioteka Psiha, 5) – sig. II/14.891-5.
- V. ZNANOST – KULTURA – PROSVETA – ŠOLSTVO
- DŽUVEROVIĆ Borisav: Kultura bez granica. Lica i naličje masovne kulture, Beograd, BIGZ 1980, 251 str. (Misao i dileme) – sig. 14.313.
- FOCHT Ivan: Savremena estetika muzike; petnaest teorijski portreta. Beograd, Nolit 1980, 285 str. (Biblioteka Savzeđnja, 73) – sig. 10.690-73.
- HORVAT Ludvik: Vpliv socialno-ekonomskog statusa družine na otrokov intelektualni razvoj v predšolski dobi. Sodobna pedagogika, Lj., 1980, št. 5/6, str. 167–175.
- : IDEOLOGIJA in estetski učinek. Zbornik, Althusser ... et al. Izbrala in ured. Zoja Skušek-Močnik. Prev. M. Dolar ... et al. Ljubljana, CZ 1980. 335 str. (Marksiistična teorija kulture in umetnosti, 1) – sig. 14.309-1.
- KOCIJAN Gregor – Martin Žnidaršič: Knjiga in bralci II. Ljubljana, Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS 1980. 88. str. (Javno mnenje, 70) – sig. III/2517-70.
- KRAJNC Ana: Razvoj andragoške teorije ob prehajanju v enoten sistem usmerjenega izobraževanja. Sodobna pedagogika, Lj., 1980, št. 3/4, str. 98–110.
- LEŠNIK Rudi: Celota dela in prostega časa. Sodobna pedagogika, Lj. 1980, št. 7/8, 265–277.
- NADEAU Maurice: Istorija nadrealizma. (Histoire du surréalisme.) Prev. Nikola Bertolino. Beograd, BIGZ 1980. 274 str. (Dvadeseti vek, 46) – sig. I/2680-46.
- NOVAK France: Poslovni in uradovni jezik. Ljubljana, Gospodarski vestnik 1980. 133 str. (Gospodarska založba, 39) – sig. 13.515-39.
- PAVIĆ Helena: Znanstvene informacije. Zagreb, Školska knjiga 1980. 119 str. – sig. P II/14.889.
- RODIN Davor: Sveučilište i znanost. Beograd, Studentski izdavački centar 1980. 157 str. – sig. II/14.890.
- UNIVERZA v združenem delu. Posvetovanje, Lj., 1979. Ljubljana, Univerza E. Kardelja – Gospodarska zbornica Slovenije 1980. 308 str. – sig. II/14.888.
- USTVARJALNOST in človekov svet. Posvetovanje, Lj., 1979. Anthrops, Ljubljana, 1980, št. 3.
- VIDMAR Josip: Presoje. Maribor, Obzorja 1980. 200 str. – sig. 14.307.
- VI. POLITIČNE VEDE
- I. Splošna dela:
- BRITOVŠEK Marjan: Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti v graditvi socializma. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1980. 117 str. (Novi vidiki, 31) – sig. 13.491-31.
- GUERIN Daniel: Anarhizam. Od doktrine do akcije. (L'anarchisme: de la doctrine à l'action. Prev. K. Budor. Zagreb, Naprijed 1980. XXII+187 str. – sig. 14.303.
- MASTNAK Tomaž: K dialektiki destalinizacijskega procesa v ČSSR. Tribuna, Lj., 30/1980/81, št. 2, 4.
2. Družbenopolitični sistem SFRJ:
- : AKTUALNA idejnopolitična vprašanja tekočih gospodarskih gibanj in uresničevanje politike gospodarske stabilizacije. 13. seja CK ZKJ. (Prev. V. Barabaš ... et al.) Ljubljana, Komunist 1980. 161 str. (Dokumenti ZKJ) – sig. 14.314.
- DOLANC Stane: Naša moč je vedno bila, da odkrito govorimo o uspehih, pa tudi o problemih in težavah ... govor v Litostroju ... Delo, Lj., 2. 12. 1980.
- : DRŽAVNA uprava. – Družbeni sveti. Ljubljana, Uradni list 1980. 126 str. – sig. 1/3023.
- : IDEJNOPOLITIČNE usmeritve in naloge komunistov pri samoupravni preobrazbi bank in gospodarjenju z denarjem. Problemska konferenca ZKS. Komunist, Lj., 12. 12. 1980, pos. pril.
- MARINC Andrej: Dosledno uresničevanje ciljev gospodarske stabilizacije nikakor ne more biti zasnovano na nizkem osebnem standardu in omejitvah. Referat na seji ZKJ ... Delo, Lj., 5. 12. 1980.
- POPIT France: Dostojno opravilo naloge in izpolnilno svojo odgovornost. Referat na 8. seji CK ZKS ... Komunist, Lj., 28. 11. 1980, št. 47.

PRETNAR Stojan: Brez varstva vsi, ki jim izumi ne koristijo v proizvodnji. ... predlog zakona ... Delo, Lj., 8. 11. 1980.

-: SKLEPI CK ZKJ o idejno-političnih vprašanjih družbenoekonomskega razvoja v letih 1981-1985. Delo, Lj., 6. 12. 1980.

TOŠ Peter: Ne potrebujemo tako široke administracije. Komunist, Lj., 19. 12. 1980, št. 50.

-: USTAVNI amandmaji. SFRJ in SRS. Osnetek. Delo, Lj., 11. 11. 1980. 16. str. pos. pril.

-: ZDRAVSTVENO varstvo. Zakon s pojasnili in komentarjem Antona Fazarinca. Ljubljana, Uradni list 1980. 116 str. - sig. I/3024.

3. Politični sistemi in organizacije:

CARRILLO Santiago: Evrokomunizam i država. («Eurocomunismo» y estado.) Prev. i priredio Inoslav Bešker. Zagreb, Centar društvenih djelatnosti SSOH 1980. 189 str. (Pitanja, 7) - sig. 12.608-7.

-: RASPRAVE o evrokomunističkim partijama. Marksizam u svetu, Beograd, 1980, št. 1/2, str. 1-233.

4. Delavska in progresivna gibanja:

-: RADNIČKE borbe 1968-1978. Marksizam u svetu, Beograd, 1979, št. 11/12, str. 1-503.

X. ZGODOVINA - GEOGRAFIJA

JAN Ivan: Kokrški odred. Narodnoosvobodilni boj pod Karavankami. 3 knj. Ljubljana, Partizanska knjiga 1980. (Knjižnica NOV in POS, 26/4.) - sig. 11.819-62/4.

STRLE Franci: Tomšičeva brigada. 1. knj.: Uvodni del. Ljubljana, Partizanska knjiga 1980. 607 str. (Knjižnica NOV in POS, 5.)

TITO: Šestdeset let revolucionarnega boja ZK Jugoslavije. - Stane Dolanc: Ob 40-letnici konstituiranja CK KPJ pod Titovim vodstvom. - Stane Dolanc: Demokratični centralizem. Ljubljana, Komunist 1980. 115 str. (Politična šola CK ZKS Ljubljana, 13) - sig. I/2914-13.

JELENC, Zoran: Adult Education and Political Culture
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII, No. 1. p. 64-72

The education and training of adults is still perceived as schooling or corrective of elementary adolescent education and training. The trends of educational development have, nevertheless, increasingly changed these conceptions. The concept of permanent education and democratization of education and training ensures adult -education the same status as adolescent -education. Herewith adult education is becoming one of the most important factors of political socialization, i. e. of the shaping of political culture. Adult education and political culture are mutually related: political culture influences the development of adult education, while adult education plays an important role in the shaping of political culture. The most influential factors in political socializations are those activities, which prove to be closely related with the life of adults; these are present in the basic cells of society: in organizations of associated labour and local communities and are expressing themselves in activities in the field of culture, technical culture, physical culture, recreation, information system, welfare and medical care, socio-political and other similar activities. These facts are particularly important for political culture, based on self-management, which still does not make full use of the possibilities offered to social development by adult education.

UDC 3.52:303.4

MILINAR, dr. Zdravko: Research and the Directing of the Development of Communes
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII No. 1. p. 83-100

Analysing the problems of planning and directing the development of communes, the author points to the current and potential role of sociological and political-science research in it. Treating the problem of professionalization and institutionalization of this research, he points to the contradictions disclosing the fact that the criterium of inertia has established itself in practice; this criterium has proved to be particularly unfavourable for the introduction of new social science disciplinary fields. Accordingly, the importance of normative and institutional changes in social planning and research organization which could serve as an incentive, giving greater role to sociological and political-science research in communes. Finally the most characteristic problems of planing, which are partly caused by the ignorance of the determinativeness of developmental processes, are disclosed by the author.

UDC 325.1:343.3

PEČAR, dr. Janez: Migrants as Performers and Victims of Crime
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII. No. 1. p. 111-125

Privileges, offered by economic migrations, lead aswell to offences caused by or to imigrants. Although the number of overt crimes committed by emigrants does not surpass the deviations of the native population, the attention of the formal social control is more or less always centered on offences committed by emigrants. The situation in Slovenia is not much different, although the degree of recurrence among migrants apparently exceeds the average offences (crimes) committed by native population. Season-work, marginality, urban anonymity, alienation and other similar reasons influence the degree of offences committed by migrants. Besides, a part of the native population spreads a kind of xenophobia myth in connection with migrants and creates stigmatist stereotypes. In victimization of economic migration, several problems concerning the life of economic migrants, are opening up as to how to prevent the misuse and exploitation of migrants (ba native population and working organizations) and how to prevent crimes and offences committed within emigrant groups as well as how to limit their negative evaluation. The crimes and offences committed by migrants and the victimization of season labour force calls for particular criminological studiy of negative phenomena connected with labour force migrations. In this respect we lag behind other states although those countries have often less migrations within, as well as from, their states.

JELENČ, Zoran: Izobraževanje odraslih in politična kultura
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 1, str. 64-72

Izobraževanje odraslih se vedno preveč pojmuje kot šolanje oziroma kot korektiv začetnega izobraževanja (izobraževanja mladih). Sodobne smeri razvoja izobraževanja čedalje bolj spreminjajo taka pojmovanja. Koncept permanentnega izobraževanja in demokratizacija izobraževanja postavljata izobraževanje odraslih v enakopraven položaj z izobraževanjem mladih. S tem pa postaja izobraževanje odraslih eden najpomembnejših dejavnikov politične socializacije oziroma oblikovanja politične kulture. Med izobraževanjem odraslih in politično kulturo je obojestranska povezanost: politična kultura vpliva na razvoj izobraževanja odraslih, izobraževanje odraslih pa na oblikovanje politične kulture. Najmočnejši dejavniki politične socializacije so tiste dejavnosti, ki so življenju odraslih najbližje; te se nahajajo v temeljnih celicah družbe: organizacijah združenega dela in krajevnih skupnostih, izražajo pa se v dejavnostih kot so kultura, tehnična kultura, telesna kultura in rekreacija, informatika, socialnovarstvo, družbenopolitična in druge podobne dejavnosti. To spoznanje je najbolj pomembno prav za politično kulturo samoupravljanja, ki danes še premalo izrablja možnosti, ki jih nudi družbenemu razvoju izobraževanje odraslih.

UDK 3.52:303.4

MLINAR, dr. Zdravko: Raziskovanje in usmerjanje razvoja občin
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 1, str. 83-100

V analizi problematike usmerjanja in planiranja razvoja občin izpostavlja avtor dejansko (sedanjo) in potencialno vlogo sociološkega in politološkega raziskovanja. Najprej obravnava vprašanje profesionalizacije in institucionalizacije tega raziskovanja. Pri tem odkriva protislovja, ki kažejo, da se v praksi uveljavlja predvsem kriterij inercije, ki je neugoden prav za uveljavljanje novih disciplinarnih področij družbenih znanosti. Ob tem pa prikaže pomen normativnih in institucionalnih sprememb (družbeno planiranje in organizacija raziskovalnega dela) kot spodbud, ki naj prispevajo k večji vlogi sociološkega in politološkega raziskovanja v občinah. Končno razkriva še značilne probleme planiranja, do katerih prihaja tudi zaradi nepoznavanja determiniranosti razvojnih procesov.

UDK 325.1:343.3

PEČAR, dr. Janez: Migranti kot storilci in žrtve (kaznivih dejanj)
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 1, str. 111-125

S prednostmi, ki jih prinašajo ekonomske migracije, prihaja tudi do ekscesov nad migranti in do kaznivih dejanj, ki jih delajo migranti. Čeprav odkrita kriminalnost migrantov ni večja kot odklonskost domačega prebivalstva, je vedno v središču pozornosti formalnega družbenega nadzorstva. Podobno stanje je ugotovljeno tudi v Sloveniji, vendar je stopnja povratništva med migranti znatno nad povprečjem domačega kriminalnega prebivalstva. Sezonskost dela, obrobnost, urbana anonimnost, odtujenost in drugi razlogi vplivajo na migrantsko kriminalnost. Razen tega del domačega prebivalstva pogosto ne sprejema migrantov, razširja ksenofobični mit o njih in ustvarja stigmatizacijske stereotipe. V viktimizaciji ekonomske migracije se odpirajo številna vprašanja, kako zatirati zlorabljanje in izkoriščanje migrantov (s strani domačega prebivalstva in delovnih organizacij), preprečevati kriminalnost migrantov med seboj in omejati njihovo negativno vrednotenje. S kriminaliteto migrantov in viktimizacijo sezonske delovne sile tudi pri nas nastajajo potrebe po kriminološkem preučevanju negativnih pojavov, kakorkoli povezanih s selitvami delovne sile. V tem pogledu močno zaostajamo za drugimi deželelami, čeprav imajo manj notranjih in zunanjih migracij.

PREJELI SMO V OCENO

Sergej Kraigher, Za socialistično samoupravno demokracijo, 1. in 2. knjiga, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1980, 621 in 532 str.

Rudi Rizman, Marksizem in nacionalno vprašanje: razvoj temeljnih koncepcij o narodu v marksistični družbeni misli, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, 528 str. (Misel in čas).

France Vreg, Javno mnenje in samoupravna demokracija, zal. Obzorja, Maribor 1980, 362 str. (Sociološka in politološka knjižnica).

Janez Stanič, Razpotja komunizma, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, 608 str. (Misel in čas).

K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin, O religiji in cerkvi (izbor besedil), izbor, ureditev in uvodni študiji Marko Kerševan, izd. CZDO Komunist, Ljubljana 1980, 355 str. (Temelji, zv. 14).

Svetovna sindikalna konferenca o razvoju, Deklaracija o razvoju, predgovor napisal Vljako Krivokapič, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1980, 38 str. (Družbenopolitično usposabljanje št. 2).

Uroš Lipušček, Spopad na šat el Arabu (Zakaj je prišlo do vojne med Irakom in Iranom v jeseni 1980), Delavska enotnost, Ljubljana 1980, 44 str. (Aktualna tema).

Kadrovska dejavnost v združenem delu, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1980, 72 str. (Aktualna tema).

Jože Holer, Varstvo pri delu in naloge sindikatov, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1980, 72 str. (Knjižnica Sindikati št. 29).

Marjan Zupan, Bogdan Petric, Delitev po delu — kaj je to?, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1980, 120 str. (Knjižnica Sindikati št. 33).

Trinajsta seja CK ZKJ, Aktualna idejnopolitična vprašanja tekočih gospodarskih gibanj in uresničevanje politike gospodarske stabilizacije, izd. CZDO Komunist, Ljubljana 1980, 164 str. (Dokumenti).

VODSTVOM DRUŽBENOPOLITIČNIH ORGANIZACIJ, DELOVNIH ORGANIZACIJ, ŠTUDIJSKIH CENTROV, KNJIŽNIC, ŠOL . . .

Zadnji lanskoletni zvezek revije Teorija in praksa (št. 10—12) prinaša širok izbor tekstov iz Titove predvojne, medvojne in povojne politične in publicistične revolucionarne dejavnosti, njegove govore na mednarodnih konferencah itn. Natisnjeni so tudi nekateri prispevki njegovih najožjih sodelavcev ter besede v slovo. Zvezek, ki obsega 640 strani, lahko naročite pri upravi revije Teorija in praksa, Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5. Cena zvezka je 150 dinarjev.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Franco Černe: Temelji Marxove teoretične (sistemske) metoda v politični ekonomiji (posebej — socializma)

Peter Klinar: Družbeni položaj druge generacije migrantov

Rudi Rizman: Marxovo in Engelsovo razumevanje naroda

Ernest Petrič: Varstvo manjšin in pravica do odcepitve

Sava Živanov: Sodelovanje delavcev pri upravljanju podjetij v vzhodno-evropskih socialističnih državah

Jerzy Wiatr: Poljska 1980

Anton Bebler: Marksizem in problem vojn socialističnih držav

Janez Pečar: Nekaj posebnosti (današnje) ženske odklonskosti (kriminalitete)